چەمکە ئیسلامییەکان

چەمکە ئیسلامییەکان

نووسینی: لێژنەیەکی پسپۆڕی یەکگرتووی ئیسلامی

پێداچوونەی: نجم الدين فرج أحمد

چاپی یەکەم ٢٠٢٤ز- ١٤٤٥ك

نوسینگەی تەفسیر

بۆ بڵاوکردنەوەو ڕاگەیاندن

هەولێر - شەقامی ٣٠مەتری تەنیشت منارەی چۆلی

+964 750 818 08 65

www.al-tafseer.com

tafseeroffice@yahoo.com

tafseeroffice \

ئامادەکردنی پێڕست - نووسینگەی تەفسیر

أحمد، نجم الدين فرج

چەمکە ئیسلامییەکان، لێژنەیەکی پسپۆڕی یەکگرتووی ئیسلامی (نووسەر)، نجم الدين فرج أحمد (پێداچوونەوە)

٢٠٠ لاپەڕە،

١٧* ٢٤ سم

بابەت، ئاینیی، فیکری

ISBN: 978-9922-690-99-5

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتیەکان
هەرێمی کوردستان ژمارە سپاردنی (١٠٠٦) ی ساڵی ٢٠٢٣ پێدراوە.

"بیروبۆچونی ئەم کتێبە، مەرج نیە هەمان بیرو بۆچونی نوسینگەی تەفسیر بێ"

خەتی بەرگ: نەوزاد کۆیی

دیزاین :نووسینگەی تەفسیر

چەمکە ئیسلامییەکان

نووسینی:

لێژنەیەکی پسپۆڕی یەکگرتووی ئیسلامی

پێداچوونەی:

نجم الدين فرج أحمد

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

إِنَّ الحَمْدَ لله نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ ونَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِالله مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنا وَمِنْ سَيِّئاتِ أَعْمَالِنا، مَنْ يَهْدِهِ الله فَلا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضْلِلِ فَلا هادِيَ لَهُ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا الله وَأَشهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ ﴾ آل عمران: ١٠٢

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾ ﴾ النساء: ١

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَقُولُوا۟ قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَٰلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾ ﴾ الأحزاب: ٧٠ - ٧١

أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ أَصْدَقَ الحَدِيثِ كِتابُ اللهِ، وَخَيرَ الهَدِي هَدْيُ مُحَمَّدٍ (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، وَشَرَّ الأُمُورِ مُحْدَثاتُها، وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ، وَكُلَّ ضَلالَةٍ فِي النَّارِ.

چەند تێبینییەك بۆ ئەم چاپە

دەستکەوتنی ئەم کتێبە بەسەرهاتێکی خۆشی هەیە.. لە ساڵی (٢٠٠٦)دا برایانێکی بەڕێز لە دانمارکەوە بە تەلەفۆن پەوەندییان پێوەکردم و ئەم هەواڵەیان دامێ:

برایەکمان هەیە (١٣) ساڵە یەکگرتووە و بەشداریی سێ کۆنگرەی کردووە، (الحمدلله) کەسێکی زۆر تەقواکار و بە ئەدەبە، زۆری جەنابت خۆشدەوێت.. (٩) ساڵە لەم وڵاتەیە ئیقامەی وەرنەگرتووە. ڕۆژی چوارشەممەی هەفتەی ڕابردوو لە سەیران بووین، وتی: پەیمانم بە خوای گەورە داوە ئەگەر ئیقامەم بدەنێ، یەکسەر دەچمە زیارەتی مامۆستا کرێکار، پێیمان وت: لە خوا بترسە، بڵێ دەچمە سەردانی دایک و باوکم، دەچمە حەج، دەچمە خوێندن... وتی: نا، بەخوا پەیمان بە خوای گەورە داوە و نایگۆڕم، خوا دەکات ئیقامەم دەدەنێ و جەوازەکەم دەدەنە دەست، هەر ئەو ڕۆژە سەفەر دەکەم بۆ نەرویج.. ئەوا ئەمڕۆ هەینییە و پێش نوێژە، پۆلیس تەلەفۆنیان بۆ ئەو برایە کردووە: ئیقامەت دەرچووە، وەرە جەوازەکەت وەرگرە! ئەوا (الحمدلله) ئێشتا وەریگرتووە و دەڵێ لەبەر نەزرەکەم هەر ئێستا دەڕۆم، یان نوێژی هەینی دەکەم و دەڕۆم، ئێمەش تکای لێ دەکەین دەڵێین سەفەرەکە بخە سبەینێ هەموومان بە دوو سەیارە لەگەڵتدا دێین، بەڵام قەناعەت ناکات و دەڵێ: ئەوە مانای وایە پەیمانەکەم لەگەڵ خوای گەورەدا دەشکێنم.. بۆیە داوامان لە جەنابتە قسەی لەگەڵدا بکە، ئەگەر گوناحبار نابێت؛ جەنابت تەکلیفی لێ بکە با ڕازی بێت سبەینێ هەموومان پێکەوە بێینە خزمەتت!

کە قسەم لەگەڵدا کرد؛ (سبحان الله) جارێ تا زیاتر لە پێنج دەقیقە لەبەر گریانی خۆشی نەیدەتوانی قسەبکات.. پاشان تەکلیفم لێ کرد کە سەفەرەکەت

بخە سبەینێ و بە تەنها مەیە، چاكتریش وایە موسڵمان لانـی كەم سـێ كەس بـن كە سەفەر دەكەن، ئاوا قەناعەتی كرد و بۆ سبەی هاتن.

كە هات ڕەنگە بۆ ماوەی دە دەقیقە باوەشی پێداكردم و هەر دەگریـا.. تـا نیـو سەعاتیش نەیتونی هیچ قسە بكات.. ئێمەشی خستە گریانی خۆشـی و لاوازیـی غوربەت!

ئەم پیاوە بەڕێزە ئەم كتێـبە و چەنـد كتێبێكـی تـری مەنهەجـی یەكگرتـووی هێنابوو، ئەم كتێبەی بۆ سەرەتای هۆشیاریی فیكری پێ پەسەند بـوو، منـیش بـۆ قەدرزانینی ئەو پەیمانەی ئاوا بە خوای خاوەنمانی دابوو، هەروەها بۆ ڕێزگرتن لە بۆچـــوونەكەی و نوانـــدنی ڕەفتـــاری جـــوانی میوانـــداری، لەگەڵ هەبـــوونی گومانباشیی خۆم بەرامبەر ئاڕاستەی فیكریی ئیخـوان؛ بەڵێـنم پێـدا كە ئـێمەش دەیكەینە یەكێك لە لە كتێبەكانی مەنهەجی پەروەردەبوونی فیكری.. زۆری پـێ خۆشبوو.

دواتر كتێبەكەم دایە برایەكی بەڕێز تا بە كۆمپیوتەر بۆمـان بنووسـێتەوە، تـا ئاسانتر بتـوانم پێـداچوونەوەی بـۆ بـكەم و خزمەتێكـی باشـتری بـۆ بـكەم و بە پشتیوانی خوای گەورە شیاوتر بیخەمە بەردەست خوشك و برایـانی یەكگرتـوو، خۆشمان بیكەینە ماددەیەكی دەرسخوێندنی ناوخۆیی.

ئینجا كە ناوەندی دیراساتی ئیسلامی (ندا)مان كـردەوە و نیشـان هەنـدێك لە برایانی سەرپەرشتیاری خوێندنەكە و مەنهەجی خوێندنم دایەوە و بۆم باسـكردن كە چـۆنە و نـاوەڕۆكەكەی وانە سـەرەتاییەكنی فیكـری ئیسـلامیی تێـدایە، بە باشیانزانی وەكو كتێبی حزبی ڕەفتـاری لەگەڵـدا نەكرێـت، بەڵكـو بخوێنـدرێت، منیش بیرۆكەكەم پێ باشبوو، بۆیە پێداچوونەوەیەكی ترم بۆی كرد، تـا شـێوازی كتێبی خوێندنی قوتابخانە وەربگرێت و وەكو كتێبەكانیترمان ئامادەی بكەین..

(الحمدلله) وا كتێبەكە بە داڕشتنەوە و خزمەتێكی نوێـوە خـراوەتە بەردەسـت

قوتابییانی خوشەویستی ناوەندی دیراساتی ئیسلامی (ندا)، کە تەمەنیان لە پازدە ساڵ و بەرەو ژوورە، یان لەو کەسانەن کە هەلی تەواوکردنی خوێندنی شەرعی یان خوێندنی قۆناغی دواناوەندی و سەرووتریان بۆ نەڕەخساوە و دەخوازن لێرەوە ئەو کەلێنە فیکرییە پڕبکەنەوە (إن شاء الله).. هیوادارم بایەخی تەواو بە وتنەوە و خوێندنی بدرێت.

ئەمەش هەندێك تێبینیمە لەسەر کتێبەکە و خزمەتکردنی خۆم:

١- چاپی یەکەمی ئەم کتێبە لە (١٤١٨ک/١٩٩٧ز)دا لە چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی هەرێم چاپ کراوە، کە لەلایەن لیژنەیەکەوە نووسرا بوو، بەهۆی گرنگیی باس و بابەتەکانی دەستم کرد بە ئامادەکردنەوە و داڕشتنەوەی تا ببێتە خزمەتێک بە قوتابییانی خۆشەویستی ناوەندەکانی دیراساتی ئیسلامی، ئەو کەسانەی کە هەلی تەواوکردنی خوێندنی شەرعی یان خوێندنی قۆناغی دواناوەندی و سەرووتریان بۆ نەڕەخساوە و دەخوازن لێرەوە ئەو کەلێنە فیکرییە پڕ بکەنەوە (إن شاء الله)، هیوادارم بایەخی تەواو بە وتنەوە و خوێندنی بدرێت.

٢- وا دیاربوو پێنج باسی کتێبەکە پێشتر وەکوو نامیلکەی بچووک نووسرابن و دواتر کرابن بە یەک، وەکوو لە دێڕی یەکەمی چەمکی چوارەمدا نووسیویانە: "لە ژمارەی پێشووی ئەم زنجیرەیەدا (ئیسلام چارەسەرە) ئەوەمان ڕوونکردەوە..."، ئەمەش هۆکارە کە ئاراستەی هەموو بابەتەکان لە هەندێک بڕگەدا نەدەچوونەوە سەر یەک مەبەست، هەروەها نووسینەکە زیاتر لە یەک شێواز بوو، کە دەشێت لێژنە دانەرەکان خەڵکی شوێنی جیاوازی کوردستان بن، یان دوو کەس بووبن و لە کاتی جیاوازدا نووسیبێتیان. هەندێک وشە و زاراوەش فارسی بوون، کە کەمتر لە باشووری کوردستان بەکارهێنراون، وەکوو: «یەکتاپەرستی، پەرستش، چەشمەنداز، پەروەرشیار و هیتر...»، یان وشەی ئادەمیزادیان بۆ مرۆڤ بەکارهێناوە کە پەنجا ساڵ زیاترە نووسەرانی کورد بەکاری ناهێنن و لە جێی ئەودا دەنووسن و دەڵێن: مرۆڤ، ئێستا لاری لە

بەکارهێنانی ئینسان و ئینسانی یان بەشەر و بەشەریش نییە، چونکە وشەی هەموو زمانێک (جگە لە زمانی عەرەبی) لە بەرەو پێشچووندایە.

٣- دیاربوو کە نووسەرانی بەڕێز لە بواری باسەکاندا شارەزا بوون، بەڵام یان دەستی نووسینیان نەبووە، یان ئەو شێوازە کۆنەی کە هەیانبووە (شێوازی نووسینی ساڵانی پەنجاکانی سەدەی ڕابردوو) لەگەڵ پێشبردەکانی زمانی کوردیدا ڕێی نەکردووە. ئاشکرایە کە لە دوای ساڵی (١٩٩١)ەوە کۆڕەکانی زانیاری و پسپۆڕانی زمانەوانی زۆر ڕێسای نوێیان بۆ ڕاستنووسین داڕشتووە.

٤- سەیربوو کە ئەم کتێبە کە بۆ قۆناغی یەکەمی پەروەردەکردن و پێگەیاندنی لاوان نووسراوە و زۆرینەی ئایەتەکان مانایان نەکرابوو! زیاتر لە (١٢٠) سەد و بیست ئایەت تەنها (٣١) سی و یەک ئایەتیان کرابوونە کوردی، واتا چارەکێکی، (٩٠) نەوەد ئایەت هەروا دەقە عەرەبییەکەی دانرابوو! دەبوو من بیانکەمە کوردی، ناکرێت دەقی عەرەبی هەر وەکوو خۆی بخرێتە بەردەست گەنجە تازە پێگەیشتووانی کورد کە زۆر دوورخراونەتەوە لە فێربوونی زمانی عەرەبی.

٥- تەخریج نەکردنی فەرموودەکان: ناشێت لەم سەردەمی تەکنۆلۆژیا و ئاسانکاریی گواستنەوەی زانست و زانیارییەدا، قسەی بێ بەڵگە بکرێتە مەنهەجی پەروەردەکردن، ناشبێت بەڵگەکان ساغنەکرێنەوە، ناشبێت فەرموودە بێ سەروبۆر (غیر مشکول) پیشان بدرێت، چونکە بە هەڵە دەخوێندرێتەوە و دواتر بە هەڵە لێی تێدەگەن، ئەم بەڕێزانەش زۆرینەی فەرموودەکانیان ئاوا هێنابوو، بۆیە توێژینەوەم بۆ هەموویان کردەوە و هەموویانم بە سەروبۆرەوە دانایەوە و سەنەد و سەرچاوەکانیانم نووسی، هەروەها حوکمی فەرموودەکانی بەرانبەریانم هێنایەوە، بەتایبەتی حوکمی شێخی ئەلبانی (رحمه الله).

٦- نووسەرانی بەڕێز زۆر جار شتێکیان لە کتێبی زانایەکەوە وەرگرتبوو بێ ئەوەی ئاماژە بە بەرگ و لاپەڕەکەی بدەن، چونکە بە کوردیش نووسیبوویان

ئاسان نەبوو بیدۆزمەوە و بەرگ و لاپەڕەکانیان بۆ خوێنەری بەڕێز دیاری بکەم، بۆ نموونە هەر نووسیبوویان (العبودیة لابن تیمیة)، دەبوو بزانم لە چی لاپەڕەیەکەوە وەریانگرتووە.

٧- فەرموودەکانیان -جگە لەوەی بە بێ سەروبۆرە- بە بێ سەرچاوە و سەنەد هێناویانەتەوە، یان نووسیویانە: "پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرمووێت"، یان "خوای گەورە لە فەرموودەیەکی قودسیدا دەفەرمووێت"، بێ ئەوەی دەقە عەرەبییەکەی بهێننەوە. پێم وایە نووسەری غەیرە عەرەب پێویستە دەقە عەرەبییەکەش بهێنێتەوە، تا خوێنەرانی دڵنیابن کە وەرگێڕانەکەی ڕاست و دروستە.

٨- ئاماژەی سەرچاوەکانیان هەر لە ناو مەتن (تێکست)ی کتێبەکەدا دانابوو، من لە پەڕاوێزی خواری لاپەڕەکان دامنایەوە، تا شێوازێکی نووسینی ئەکادیمی وەربگرێت، پاشان لە کۆتاییدا ڕیزبەندیم بۆ کردن و بە ناوی سەرچاوەکان لاپەڕەی تایبەتم بۆ دانان.

٩- نووسەرانی بەڕیز عادەتەن بۆ ئەمیندار و ئەمیری گشتیی حزبەکەیان یان بۆ مەلایەکی خۆیان دەنووسن: "فەرمووی"، زۆرجاریش دەنووسن: "فەرموویان"، کەچی لێرەدا بۆ یاوەرانیش هەر نووسیویانە: "ووتی"، من لێرەشدا وەکوو عادەتی خۆمم کرد کە لە هەموو نووسینەکانمدا بۆ یاوەر و پێشەوا و زانایان و کەسایەتییە لێهاتووەکان دەنووسم: "فەرمووی".

١٠- گوێنەدانیان بە ڕێنووسی کوردی، چ لە بەکارهێنانی وشەی دەرەکی (کە دەبێت بخرێتە کەوانەوە) یان شیوازی نووسین وەکوو: (إبن تیمیة) لە جیاتی ئیبن تەیمییە، (إبن القیم) لە جیاتی ئیبنولقەییم، لە زۆرینەی شوێنەکاندا نووسیویانە (انشاءالله) لە جیاتی: (إن شاء الله) کە ئەمەیان لە ڕووی شەرعییشەوە ناشێت (والله أعلم)، هەروەها ڕیزبەندیی وشەی ڕستە، کە دەبێت

-لە زۆرینەی حاڵەتەکاندا- کردار بکەویتە کۆتایی ڕستەکەوە، یان هەبوونی ڕستەیەک یان دوو لە نێوان کردار و بکەرەکەیدا.

دەبێت لە کۆتایی ئەم تێبینییانەدا جەخت لەوە بکەمەوە کە ئەم تێبینییانەم لە نرخی باڵای کتێبەکە کەم ناکاتەوە، کتێبەکە زۆر چاک و زەرووریە بۆ ئەوانەی سەرەتای دینداریانە، ناشێت و نابێت موسڵمان ئەم چەمک و تێڕوانینانەی لە لا ڕوون نەبێت، لەبەر زەرووڕەت و گرنگیی ئەم باسانەیە کە خۆم ئەوەندە پێوە خەریک کردووە، کتێبەکەش شایانی ئەو ماندووبوونەیە (والحمدلله).

ئەم تێبینییانە کە دەخەمە ڕوو مەبەستم لەلایەکەوە ئاگادارکردنەوەی نووسەرە بەڕێزەکانە، هەروەها نووسەرانی تر کە تکایە ئەوە ڕەچاو بکەن کە ئێوە بۆ کەسانێک دەنووسن کە پێویستییان بە ڕوونکردنەوەی (ئەلف و بێ)ی هەر هەموو زانستە شەرعییەکان هەیە، بۆیە دەبێت ئەم چەمکانە و هەرچی شتێکیتر کە پەیوەندیی بە دین و دینداریانەوە هەیە زۆر ڕوون و ئاشکرا بخرێتە بەردەست خوێنەرانمان (إن شاء الله).

خوای گەورە بە لوتفی خۆی ئەم ڕەنجە کەمەمان لێ وەرگرێت و بەرەکەتی خۆی بخاتە هەموو هەوڵ و ڕەنجەکانمانەوە و بۆ خۆیان بسوڵحێنێت (اللهم آمین).

وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين

نجم الدين فرج أحمد

پێشەکی

یەکەمین هەنگاوی کردەیی بۆ پەروەردەکردنی تاکی موسڵمان و ڕاستکردنەوەی ڕەفتارەکانی لە ئاشنابوونییەوە بە چەمکەکانی ئیسلام دەست پێ دەکات.

مرۆڤ کە لە بنەڕەتەوە لە چەمکە سەرەکییەکانی ئیسلام تێگەیشت، دواتر بە ئاسانی هەڵسوکەوت و کردار و ژیانی بە گشتی بەپێی ئەو چەمک و بۆچوونانە دەگونجێنێت، چونکە بڕوای بە ڕاستی و دروستیی بەرنامەی خوا پتەوتر دەبێت.

ئەم ئەڵقەیە کە لە بەردەستدایە لە «زنجیرەی پەروەردە و پێگەیاندن»ە و دەیەوێت مرۆڤ بیربخاتەوە کە بۆچی هاتووەتە دونیا؟ ئەرکی چییە؟ چۆن دەتوانێت بەو ئەرکە هەڵبستێت؟ ئەمەش سەرەتایی گۆڕانکارییە لە چالاکیدا و سەرەتایی جموجوڵە ڕەوشتی و کۆمەڵایەتییەکانی مرۆڤە کە دەیخاتە سەر ڕۆڵی ئاسایی خۆی لە تەعامولکردن لەگەڵ دەوروبەریدا، هەروەها ئاکار و تایبەتمەندییەکانی ئیسلام دەناسێنێت و مرۆڤ دڵنیا دەکاتەوە کە داهاتوو بۆ ئیسلامە و دەبێت مرۆڤ هەوڵ بدات بۆ گەیاندنی ئەو چەمکانە بە هاونەوعانی خۆی، لەوێشەوە گرنگیی بانگەواز بۆ ڕێی خودا بەدیار دەکەوێت و مەسەلەی هاوکاریکردنی بانگبێژان و خۆخستنەگەڵی کاروانی بۆ خوالێبڕاوان دێتە ئاراوە.

بە کوردی و بە کورتی، موسڵمانی دڵسۆز بە لێبوونەوە لەم بەشە و تێگەیشتن لە لایەنی حەرەکی و کردەیی -بەپێی ئەو قۆناغە سەرەتاییە- بەرچاوڕوون

دەبێتەوە، دەزانێت ئەرکی ئەو قۆناغەی چییە و چەشەندازەکانی دوارۆژیشی لە لای ڕۆشن دەبنەوە.

هیوادارین برا و خوشکانی پەرۆشیار بابەتەکان بەهەند وەربگرن و خوێنەرانی خەمخۆریش بە بایەخەوە گرنگی بەو چەمک و باسانە بدەن.

باسی یەکەم
ڕۆڵی مرۆڤ لە بوونەوەردا

ڕێڕەو:

ترسناکترین نەزانین ئەوەیە کە مـرۆڤ پەی بەوە نەبـات کە ڕۆڵـی لە ژیانـدا چییە و چ ئەرکێکی لە بوونەوەردا پێ سپێردراوە!

ئای چ تاریکی و ونبوونێکە بەسەر مرۆڤدا دێت، چەند زیـانی لـێ دەکەوێـت کە ڕۆڵی ڕاسـتەقینەی خـۆی لـێ ون ببێـت و نەزانێـت بەرانـبەر دروسـتکار و پەروەردگاری خۆی دەبێت چۆن بێت؟!

ئازیزم! ڕێز و قەدرێکی زۆر گەورەیە ئەگەر ناسنامە و خودی خۆت بناسـیت و ئاست و پلەوپایەی شـیاوی خـۆت لەم گەردوونەدا لا ڕوون بێـت، لەو کـاتەدا هەسـت بە نرخـی ڕاسـتەقینەی خـۆت دەکەیـت و دەزانیـت کە ژیانـت لەم سـەر زەویـیەدا بـۆ هەڵگرتنـی پەیامێـک و ئەداکردنـی بەرپرسـیارێتییەک هـاتوویتە دونیاوە.

بەڕاستی نەنگ و شوورەییە ئەم مرۆڤەی کە خاوەن ژیری و توانـا و ویسـتی خۆیەتی بێئاگایانە بژی، بخوات و بخواتەوە و چێژ و خۆشی وەربگرێت و بیـر لە ئایندە و حەقیقەتی دەروونیی خۆی و سروشتی ڕۆڵی ژیـانی نەکـاتەوە و بیـر لە پاش مردن نەکاتەوە، کە چیی بەسەر دێت و یـان چـۆن دەبێـت خـۆی بـۆ ئامـادە بکات؟! خۆ ئەگەر مردن هات ناتوانێـت لێـی دەربـاز بێـت و کەس بە دەمیـیەوە ناچێت. لێرەوە ئەو ڕاستییە دێتە پێشەوە کە زۆر گرنگە مرۆڤ لە خۆی بپرسێت:

کێ منی هێناوەتە بوون؟ بۆ چ مەبەستێک منی هێناوە؟ پاش مردن سەرەنجامم چی دەبێت؟

وەڵامی ئەم پرسیارانە لەوپەڕی گرنگیدانە، چونکە لە وەڵامی تەواو و پڕاوپڕی ئەم پرسیارانە دەگەینە شێوە و چۆنییەتی ئەو بەرنامەیەی کە دەبێت مرۆڤ لە ژیانیدا پەیڕەوی لێ بکات و هەنگاوەکانی لێوە فێر بێت.

بۆ ئەوەی بەتەواوی وەڵامەکانمان دەست بکەوێت ئەم بڕگانە باس دەکەین:

بڕگەی یەکەم:
ئەگەرەکانی دروستبوونی بوونەوەر:

هەرچـــی لەم گەردوونەدا هەیە بە گیانـــدار و بێگیـــانەوە لەم چـــوار ئەگەرە دەرناچێت:

١- جیهان بێ یاسا و سیستمە.

٢- یاساکانی جیهان بە ڕێککەوت بوون.

٣- سروشت خۆی خۆی ڕێکخستووە و لەوەوە ژیان پێکهاتووە.

٤- خوای گەورە هەموو شتێکی دروست کردووە.

ئەگەری یەکەم: «جیهان بێ یاسا و سیستمە»:

هەر کەسێکی ژیر بە ویژدانەوە سەیرێکی ئەم گەردوونە بەرفراوانە بکـات و لەو ئەســتێرە هەژمـــارە نەهـــاتووانە وردبێـــتەوە و بزانێـــت کە هەموویـــان دەســـوورِێنەوە و خـــولگەی تایبەتیـــان هەیە، ئەگەر کەمـــترین هەڵە ڕووبـــدات کارەساتێکی گەورە ڕوودەدات و دوور نییە هەموو جیهان پێوەی لەناو بچێت.

لە ســـەیرکردنی ئەم جـــۆرە و لێکـــدانەوەی ئـــاواوە لامـــان ڕوون دەبێـــتەوە کە ناگونجێت جیهان بێ یاسا بێت.

ئەگەری دووەم: «یاساکانی جیهان بەڕێککەوت بوون»:

ئەم ئەگەرە خـۆی هەڵدەوەشـێنێتەوە، چـونکە یاسـا و ڕێکـکەوت یەکناگرنەوە، چ مرۆڤێکی ژیـر بـڕوا دەکـات یاسـاکانی هـاتووچۆ لە گۆڕەپـان و شەقامەکاندا بەڕێککەوت پەیدا بووبن؟! هیچ ژیرێک ئەم بڕیارە قبوڵ ناکات.

یاسـای ڕێکـکەوت ئەوەیە کە دووبـارە نـابێتەوە، بەڵام ڕێکـوپێکی ئەم گەردوونە ڕێککەوت بەتاڵ دەکاتەوە.

ئەگەری سێیەم «سروشت خۆی خۆی ڕێکخستووە و لەوەوە ژیان پێکهاتووە»:

چەنـد ڕێسـایەکی زانسـتی و ژیـری هەیە هەمـوو زاناکـان لەسـەری ڕێککەوتوون، یەکێک لەم ڕێسایانە ئەوەیە **(فاقد الشيء لا يعطـيه)**، واتـا: ئەوی شتێکی نییە نایبەخشێت.

سروشـتیش لە مـاددە و وزە پێکهـاتووە کە لەم تـوخمانەدا دەردەکەون: «ئـاو، هەوا، کانزا و گەرمی و هتد...» ئەمانە ژیرییان نییە، شتێک خـۆی ژیـری نەبێـت چۆن دەتوانێت ژیری بە یەکێکـی تـری وەک مـرۆڤ ببەخشـێت؟! خـوای گەورە جوان دەفەرمووێت: ﴿أَمۡ خُلِقُواْ مِنۡ غَيۡرِ شَيۡءٍ أَمۡ هُمُ ٱلۡخَٰلِقُونَ ٣٥ أَمۡ خَلَقُواْ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَۚ بَل لَّا يُوقِنُونَ ٣٦﴾ الطور: ٣٥ - ٣٦، واتا: یان گـوایە لە هـیچەوە ئیجـاد بـوون؟! یـان خۆیـان خالیقن؟! یان ئەوان ئاسمانەکان و زەوییـان خەلـق کـردووە؟! نـا، هەر ئەوەیە کە نایانەوێت باوەڕ بهێنن.

ئەگەری چوارەم: «خوای گەورە هەموو شتێکی دروست کردووە»:

پـاش ئەوەی سـێ ئەگەرەکەی پێشـوو پـووچەڵ بـوونەوە، تەنهـا ئەگەرێـک دەمێنێتەوە ئەویش ئەوەیە کە هێزێکی ژیریی خاوەن توانا بە ویسـتی خـۆی ئەم

گەردوونەی هێنـاوەتە بـوونەوەو ئەم هێـزە بەتوانـا و خـاوەن ویسـتی خـوای گەورەیە. بۆیە ئێمە بە هەموو جیهان دەڵێین: **"لا خالق ولا رب إلا الله".**

هۆکارەکانی ناسینی خوای گەورە: چەند ڕێگەیەک هەن بۆ ناسینی خوای گەورە:

١- سروشتی مرۆڤ: کە هەستێکی دەروونییە و مرۆڤ لە بوونی خوا دڵنیـات دەکات.

٢- بیرکـردنەوە لە دروسـتکراوەکانی خـودا لە ڕێـگەی بینـین و بیسـتن و تێگەیشتنەوە.

٣- پێغەمبەران.

٤- نامە ئاسمانییەکان.

زانینی ئەم ڕاستییە کە (مرۆڤ دروسـتکارێکی هەیە و دەتوانێـت بیناسـێت) بناغەیەکی سەرەکیی بنیاتنانی ژیـانی مرۆڤـایەتییە، چـونکە بەم زانیـنە مـرۆڤ هەست دەکات کە لەم بوونەوەرەدا تەنیا نییە، بەڵکوو دروستکارێکی بـاڵا هەیە چاودێریی دەکات و دەیپارێزێت.

بڕگەی دووەم:
ڕەواندنەوەی ئەگەری بێهوودەیی لە دروستکردنی مرۆڤدا:

دروستکردنی مرۆڤ بێهودە نییە، هەروا لەم ژیانەدا بەرەڵا نەکراوە، بەڵکوو بۆ مەبەست و گرنگییەکی گەورە هاتۆتە بوونەوە. خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ١١٥﴾ المؤمنون: ١١٥، واتا: **چما وا دەزانن هەروا بە هەوانتە خەلقمان کردوون و ناگەڕێنەوە لامان؟!** ئەم ڕایەش دوو بەڵگە پاڵپشتی دەکات:

١- ئەم گەردوونە سەرتاپا ئەوە دەسەلمێنێت کە خوای گەورە هەموو سیفاتێکی تەواوێتیی تێدایە، مرۆڤ هەرچەندە لاواز و بێهێزە بۆ خۆی، پێی قبووڵ نییە شتێک دروست بکات و هیچ مەبەستێکی تێدا نەبێت. ئیتر چۆن دەگونجێت خوای گەورە -کە خاوەنی سیفاتی دانایی و لێزانینە- ئەم گەردوونە فراوانە بێهودە و مەبەست دروست بکات؟! بیرکردنەوە لە ناو و سیفەتە پیرۆزەکانی خوای گەورە بێهودەیی کارەکانی ڕەتدەکاتەوە.

٢- چەند لایەنێکی باڵای مرۆڤ لە چاو دروستکراوەکانی تردا:

سەرنجێکی ژیرانە لە لایەنە جیاجیاکانی مرۆڤ و وردبوونەوە لە کەسایەتی و توانا ژیری و دەروونی و لاشەیی و گیانییەکانی مرۆڤ بۆمان دەردەخات کە مرۆڤ دروستکراوێکی سادە و بێسەرپەرشت نییە، بەڵکوو بەرەو ئامانجێکی گەورە هەنگاو هەڵدەگرێت کە نهێنیی بوون و مایەی سەرداركردنییەتی بەسەر دروستکراوەکانی تردا. ئەمەش کاتێک دێتە دی کە ڕێنموویی خوای گەورە قبووڵ بکات.

ئەم باڵاییە بەڵگەیەکی ڕوونە لەسەر ئەوەی دروستکردنی مرۆڤ بۆ مەبەستێکی دیاریکراوە.

لایەنەکانی باڵابوونی مرۆڤ زۆرن، لەوانە:

١- لە شێوە و ڕوخساردا:

خـــوای گەورە دەفەرمووێـــت: ﴿لَقَدۡ خَلَقۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ فِيٓ أَحۡسَنِ تَقۡوِيمٖ ۝٤﴾ التين: ٤، واتـــا: بەڕاستی ئێمە مرۆڤمان لە جـوانترین شـێوەدا خەلـق کـردووە، هەرچـی ئەنـدام و بەشێکی مرۆڤ بگرین و سەیری بکەین دەبینین لە جـوانترین شـێوە و چـاکترین چۆنیەتیی ڕێکخستندا دەردەکەوێت. ئەگەر مـرۆڤ لەگەڵ هەر گیـانلەبەرێکی تـردا بەراورد بکەیـن هەسـت بە هەنـدێک لێکچـوون دەکەیـن کە بـۆ ژیانیـان پێویستن، بەڵام هەر مـرۆڤ جـۆرە بـاڵاییەکی پێـوە دیـارە. بـۆ نمـوونە: شـێوەی دەستی مرۆڤ جیایە لە هەموو گیانلەبەرانی تـر، ئەگەر پەنـجە و جوومگەکـانی بەو شێوەیە نەبوونایە و ئـاوا جوڵەیـان نەکـردایە ئەم شارسـتانییەتانە نەدەهـاتنە کایەوە، باڵای مرۆڤ و لەشولار و پێسـت و ئەنـدامەکانی هەموویـان تـایبەتن و جوانترین و ڕێکترین شێوە بە مرۆڤ دەدەن، نینۆک و قـژ و چـاو مـایەی جـوانی مرۆڤن.

٢- لە زانست و زانیاریدا:

خـوای گەورە فەرمـوویەتی: ﴿وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلۡأَسۡمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمۡ﴾ البقرة: ٣١، واتـا: خوای گەورە سەیدنا ئادەمی فێری ناوی هەموو شتێک کرد، ﴿عَلَّمَ ٱلۡإِنسَٰنَ مَا لَمۡ يَعۡلَمۡ ۝٥﴾ العلق: ٥، واتا: مرۆڤی فێری ئەوانە کرد کە نەیدەزانین. مرۆڤ توانـا و بەهـرەی فێربـــونێکی زۆری هەیە. مـــاددە و ڕووەک ژیرییـــان نیـــیە. زانســـتی گیـــان لە بەرانیش لە چوارچێوەی خواردن و خواردنەوە و خۆحەشـاردان دەرناچێـت و زۆر بەگرانــی فێــری شــتەکان دەبــن. بەڵام مـرۆڤ خـاوەنی ژیـرییە و بـاش خـۆی و شـــتەکانی دەوربەری دەناسـێت و دەزانێــت چــۆن لێکیـــان هەڵئەوەشـــێنێت و

پێکیانەوە بلکێنێتەوە. دەزانێت چۆن هاتوونەتە بوونەوە. ڕووداو و دیاردەکان پێکەوە دەبەستێتەوە. شوێنکاریی زانستی مرۆڤ زۆر ئاشکراو دیارە.

٣- لە ویست و توانایدا:

هەروەک خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ۝٣﴾ الإنسان: ٣، واتا: ئێمە ڕێگاکەمان نیشانی مرۆڤ داوە، ئیتر خۆی سەرپشکە کە هەڵوێستی سوپاسگوزاری هەڵبژێرێت یان هەڵوێستی کافرانەبژێری.. زانین و زانست بە تەنها هیچ ڕۆڵێکیان نییە ئەگەر ویست و توانایەک لە پشتیانەوە نەبێت بۆ بەگەڕخستنەوەیان. هەتا زانین و زاڵبوون بەسەر دیاردەیەکی دیاریکراودا زۆر بێت، مەودای هەڵبژاردن و سەرپشکبوون فراوانتر دەبێت. مرۆڤیش لەبەر ئەوەی زانیاریی لە زیندەوەرانی تر زۆرترە و مەودای ویستنیشی فراوانتر و گەورەترە بۆتە خاوەنی زۆرترین بڕی ویست و توانا. بۆیە مرۆڤ بەرانبەر هەموو شتێک ئیختیاراتی زۆری دەکەوێتە بەردەست و دەتوانێت هەڵوێستی جۆراوجۆری ڕەتدانەوە بگرێتەبەر. بۆ نموونە؛ ئەگەر یەکێک ستەمێکی لێ کرد، دەتوانێت لێی ببوورێت، یا تۆڵەی لێ بستێنێتەوە، یا خۆی دەخواتەوە و بێدەنگ دەبێت، یا دێتە وەڵام، یا لەوانەیە تۆڵەسەندنەوەکەی دوابخات تا ئەو کاتەی توانای دەبێت و هەلومەرجی گونجاوی بۆ دەرەخسێت، یا ترسنۆکی دایدەگرێت و هیچ ناکات، یا ستەم زیاتر لە بەرانبەرەکەی دەکاتەوە و یا... واتا لە بەردەم تاقە ڕووداوێکدا دەتوانێت چەندەها هەڵوێستی هەبێت. بەڵام گیانلەبەرانی تر ئەگەر لەبەردەم ڕووداوێکدا هەڵوێستیشیان هەبێت، تەنها یەک جۆرە و گۆڕانی بەسەردا نایەت، لێرەوە زۆر و جۆری تواناکانی مرۆڤ دەردەکەون.

٤- لە ئاست پلە و پایە و لێهاتنەکانیدا:

مرۆڤ سەرداری ئەم بوونەوەرەیە و هەرچی هەیە بۆ ئەو ڕام کراوە و لە خزمەتیدایە. خوای گەورە دەفەرموویت: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾

البقرة: ٢٩، **واتا:** ئەوە خوای گەورەیە کە هەر هەموو شتێکی سەرزەمینی بۆ ئێوە دروست کردووە. **هەروەها:** ﴿أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ لقمان: ٢٠، واتا: مەگەر نابینن چۆن خوای گەورە هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدا هەن بۆ ئێوەی دەستەبەر کردووە؟! ﴿هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا﴾ هود: ٦١، **واتا:** خوای گەورە ئێوەی ئیجاد کرد و هێنانییە سەر زەمین تا ئاوەدانی بکەنەوە، توانا و لێهاتووەکانی مرۆڤ ئەوەندە زۆرن کە ئاسان دەتوانێت لە وزە شاراوەکانی گەردوونیش سوود وەربگرێت.

هەموو گیانلەبەران ناتوانن دەمە پاچێک دروست بکەن! کەچی مرۆڤ جۆرەها کەشتیی ئاسمانی و بۆمبی گەردیلەیی و ناوەکی دروست کردووە، کەمێک بیر لەمە بکەینەوە ئاستی توانای مرۆڤمان بۆ دەردەکەوێت.

٥- توانای دەربڕین:

خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿الرَّحْمَٰنُ ۝١ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ۝٢ خَلَقَ الْإِنسَانَ ۝٣﴾ الرحمن: ١ - ٣، واتا: خوای خاوەن میهرەبانیی ڕەها، کە قورئانەکەی فێرکرد، کە مرۆڤی لە نەبووەوە و ئیجاد کرد.

گیانلەبەران و ئاژەڵانی تر هەرچەند قەبارە و کێشیان لە مرۆڤ زۆرترە، بەڵام تەنها چەند دەنگێکی تێکەڵ و بێ مانایان لێوە دێت! کەچی مرۆڤ نەک تەنها دەنگ، بەڵکوو (٢٧) جۆر دەنگی جیا جیا دەردەکات[1] و لەوانەشەوە ملیۆنەها وشە و دەربڕین پێک دەهێنێت و بەمەش زمانە جیاجیاکانی سەر زەوی پەیدا بووە، هەر بەهۆی دەنگ و دەربڕینەوە دەتوانێت خەڵکانی تر بخاتە پێکەنین یان گریان یان سەرسوڕمان یان ئاژاوە بنێتەوە یان نێوانی دوو لایەن چاک بکاتەوە!

(١) ئەوە ڕەنگە هەر لە زمانی کوردیدا وا بێت دەنا لە زمانێکی وەکوو چینیدا دەبێت ٦٠٠٠ پیت بزانیت تا بتوانیت ڕۆژنامەیەک بخوێنیتەوە!

شـیعر و پەخشـان دەڵێـت و هەسـت و نەسـت و بیـر و هـۆش و سـۆزی خـۆی دەردەبڕێت و هیوا و ئاواتەکانی بۆ خەڵک ئاشکرا دەکات، ئەمانە و چەنـدانی تـر ئەوە دەردەخەن کە دەربڕین گرنگترین سیفەتی مرۆڤە.

٦- لە ژیری و هێنانە پێش چاو و خەیاڵیدا:

گیـانلەبەرانیش وەک مـرۆڤ هەسـتیان هەیە، بەڵام لە مرۆڤـدا لە پشـت ئەو هەستانەوە توانایەکی ژیری و خەیاڵێکی بەهێـز هەیە، کە لە ئاسـتێکی بـاڵادایە، مـرۆڤ و ئـاژەڵیش دەریـا دەبیـنن کە شـینە، بەڵام دیـارە سـەیرکردنەکەیان زۆر جیاوازە، شینی دەریا لای مرۆڤ هەوێنی شیعر و پەخشان و زانست و بیرکردنەوە و چێژ وەرگرتن و چەندەها هێما و نیشانەی ترە.

کاتێک شەکرێک ژەهراوی دەکەیت مێشێک لێی دەخوات و دەمرێـت، بەڵام ئایـا مـرۆڤ هەیە لە خواردنێـک بخـوات کە بە بەرچـاوییەوە کەسـێک یـان گیانلەبەرێکی تری کوشتبێت؟!

٧- لە توانا ڕەوشتییەکانیدا:

گەلێ جۆر ڕەوشت لە ژیاندا بەرچاو دەکەوێـت، هەنـدێکیان بەرز و جـوان و شـیرینن، هەنـدێکی تریشـیان نـزم و دزێـو و نالەبـارن، هەنـدێکیان لای خەڵـک خوشەویست و ڕێز لێ گیراون، هەندێکی تریشیان قیـزەون و بێـزراو و جـێگەی تانەن. مرۆڤ لە توانایدا هەیە زۆر بەرزببێتەوە و ببێتە نموونەی ڕێز و بەرزی و جوانی، دەشتوانێت تا نزمترین ئاست لە لاساری و نزمی و ناشـیرینیدا ڕۆبچێـت، دەتوانێت لە یەکێک لە بەرەکانی چاکە یا خراپەدا بێت، دەشتوانێت هەردووکیان تێکەڵاو بکات، بەڵام گیـانلەبەرانی تـر هەر لەسـەر یەک شـێوەی بـاو دەڕۆن و نـــاتوانن بیگـــۆڕن، ڕژدی، ڕقلێبـــوونەوە، بەخیلـــی، فێڵبـــازی، خیـــانەتکردن، خـۆبەزلزانین، ڕیابـازی، تـووڕەیی، تەماحکـاری، دەسـتبلاوی، سـتەمکاری، بەخۆداڕامـان، خۆهەڵکێشـان، ماسـتاوکردن، بێشـەرمی و بێبەزەیـی و هەمـوو

ڕەوشتە پێچەوانەکانیان دەگونجێت مرۆڤ هەڵیان بگرێت، کەواتا مرۆڤ خاوەن توانایەکی سەیرە لە هەڵگرتن و پیادەکردنی ڕەوشتە جۆراوجۆرەکاندا.

ئەگەر سەرنجێکی وردی ئەم گەردوونە بدەین بۆمان ئاشکرا دەبێت کە هەرچی شتێک هەیە کار و ئەرکێکی تایبەتی هەیە، هەموو ئەندامەکانی مرۆڤ ئەرکێکی تایبەتییان لە ئەستۆدایە. ئایا دەگونجێت مرۆڤ خۆی کە سەرداری گەردوونە و هەرچی ئاسمان و زەوییە بۆ ئەم ڕامبووە، بێ گرنگی و بێ ئەرک و بەرپرسیارەتی بێت؟ نەخێر، ناگونجێت. هەر وەکوو یاسا ژیرییەکە دەڵێت: "چەند توانات هەبێت ئەوەندە ئەرکت پێ دەسپێردرێت."

لە ڕوویەکی ترەوە سەرنجدانێکی ورد و لەسەرخۆی گەردوون بۆمان دەردەخات کە هەرچی دروستکراو هەیە لە پێناو شتێکی تردا هاتووە، بە خزمەتکردنی ئەو، کاری ئەم بەڕێوە دەچێت! ئاو بۆ زەوییە و زەوی بۆ ڕووەکە و ڕووەک بۆ گیاندارانە و گیاندارانیش بۆ مرۆڤە! ئەی مرۆڤ بۆ کێیە؟!

پێویستە مرۆڤیش بۆ خوا ڕامبێت و بەگوێرەی یاسا و بەرنامە و فەرمانەکانی ژیانی خۆی بەڕێوە ببات، نەک بچێتە خزمەت شتێکی تر. کەواتا مادام خوای گەورە گرنگی و تایبەتمەندییەکی دابێت بە مرۆڤ، مرۆڤیش پێویستە بزانێت ئەو گرنگییە بۆچییە و ئەو تایبەتمەندێتییە چۆن بەکاردەهێنێتەوە؟!

بڕگەی سێیەم:
گرنگیی مرۆڤ چییە؟

لە سۆز و میهرەبانی خوای گەورەوەیە کە ئێمەی لە سەرلێشێوان و واقوڕماندا وەل نەکردووە و بێ وەڵامی نەکردووین، چونکە وەڵامی ئەم پرسیارانەی مرۆڤایەتیی داوەتەوە: مرۆڤ لە کوێوە هات؟ بۆ کوێ دەچێت؟ بۆچی؟ کە تەواوی زانا و بیرمەند و فەیلەسوفەکانی سەرگەردان و ماندوو کردبوو.

ئەم سێ پرسیارە لە دێرین زەمانەوە لە مێشک و بیروهۆشی مرۆڤدا پەیدا بوون و مرۆڤیان بەردەوام هانداوە تا بە دوای وەڵامەکەیدا بڕۆن، چونکە بێ وەڵام مانەوەی ئەم پرسیارانە، مانەوەی نهێنییەکانی بوونی مرۆڤ و ئاست و پلە و پایەی ڕاستەقینە و مەبەست لە ژیانێتی، ئەگەر مرۆڤ نەزانێت خۆی چییە؟ لە کوێوە هاتووە و بۆ کوێ دەچێت؟ بۆچی هاتووە؟ چۆن ڕۆڵی خۆیی بۆ دەردەکەوێت؟!

خوای میهرەبان لە قورئانی پیرۆزدا زۆر بەسادەیی و ساکاری وەڵامی هەر سێ پرسیارەکەی داوینەتەوە:

لە یەکەمیاندا دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِن سُلَٰلَةٍ مِّن طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَٰهُ نُطْفَةً فِى قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا ٱلنُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا ٱلْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا ٱلْمُضْغَةَ عِظَٰمًا فَكَسَوْنَا ٱلْعِظَٰمَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَٰهُ خَلْقًا ءَاخَرَ ۚ فَتَبَارَكَ ٱللَّهُ أَحْسَنُ ٱلْخَٰلِقِينَ ﴿١٤﴾﴾ المؤمنون: ١٢ - ١٤، **واتا:** بە تەئکید ئێمە مرۆڤمان لە زنجیرەیەک سازادان لە قوڕ دروست کرد و پاشان کردمانە تنۆکە ئاوێک و لە جێی شیاوی خۆیدا دابین بوو، پاشان تنۆکە ئاوەکەمان کرد بە خوێنپارەیەک (وەکوو زەروو) پاشان خوێنپارەکەمان وەکوو پارووی جوویراو لێکرد، ئینجا ئەویشمان کرد بە ئێسقان و ئێسقانەکەمان بە

گۆشت داپۆشی، پاشان شێوازی تری گۆڕانکاریان بەسەردا هێنا، پاک و پیرۆزی بۆ ئەو خوایەیە چاکترین خولقێنەرە.

لە وەڵامی دووەمدا دەفەرموویت: ﴿وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلۡمُنتَهَىٰ ٤٢﴾ النجم: ٤٢، واتا: بە دڵنیاییەوە گەڕانەوەی کۆتایی هەر بۆ لای خوای پەروەردگارتە.

لەبارەی سێیەمیشیان دەفەرموویت: ﴿وَمَا خَلَقۡتُ ٱلۡجِنَّ وَٱلۡإِنسَ إِلَّا لِيَعۡبُدُونِ ٥٦﴾ الذاريات: ٥٦، واتا: مرۆڤ و پەریم بۆ خواپەرستی دروست کردووە، کەوابوو مرۆڤ بۆ خواپەرستی دروستکراوە، گرنگی ڕاستەقینەیشی لە بوونەوەردا بە خواپەرستییەکە بۆ دروست دەبێت، بەمەش دەبێتە جێنیشینی[1] خوای گەورە لە زەویدا.: ﴿وَإِذۡ قَالَ رَبُّكَ لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٞ فِي ٱلۡأَرۡضِ خَلِيفَةٗۖ﴾ البقرة: ٣٠، واتا: خوای پەروەردگارت بە فریشتەکانی فەرموو من دەمەوێت بریکارێک لەسەر زەمیندا دابنێم.

(١) هەر لە سەرەتای نووسینی فیکری ئیسلامییەوە بە زمانی کوردی، نووسەران زاراوەی «جێنشین»یان بەرانبەر (خليفة) داناوە. ئەمە بۆ جینشێتی پێغەمبەری خوا (صَلَّىٰ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) شیاوە کە سەیدنا ئەبوبەکری سدیق (خوا لێی ڕازی بێت) بوو بە خەلیفە/ جێنشینی پێغەمبەری خوا (صَلَّىٰ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، بەڵام ئەمە بۆ خوای گەورە شیاو نییە (والله أعلم)، چونکە شوێن و مەنزیلە و دەسەڵاتی خوای گەورە شتێک نین کە مرۆڤ بیانگرێتەوە، مەبەستیش لەم ئایەتە ئەوەیە کە خوای گەورە دەیویست بریکارێک لەسەر زەمیندا نیشتەجێ بکات تا ئەو ئەرکی ئیستیخلافەی پێ بسپێرێت کە بریتییە لە:

١- ناسین و ناساندنی خوای تاک و پاک.

٢- پەرستنی خوای تاک و پاک بە نیازپاکی و ئەنجامدانی ئەو دروشمە پەرستنانەی پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت) دیارییان کردووە.

٣- سەلماندن و چەسپاندنی شەریعەتی خوای گەورە تا دادپەروەری لە نێوان مرۆڤەکاندا بێتە دی.

٤- دەرهێنانی خیروبێری سەر زەمین بۆ ئاوەدانکردنەوەی و بۆ دەستەبەرکردنی نان و ئەمان و خێر و خۆشی بۆ مرۆڤایەتی.

ئەمە بریکارێتییە نەک جێنشینی، لەبەر ئەوەی ئەمە پەیوەندی بە سیفاتی خوای تاک و پاکەوە هەیە، ئەو مافەم بە خۆمدا کە وشەی جێنشینییەکە -کە نووسەرانی بەڕێز بەکاریان هێنابوو- لە هەموو پەرتووکەکەدا بگۆڕم بۆ بریکاری.

بڕگەی چوارەم: بریكاری:

بریكـاری بـریتییە لە «پـاككردنەوەی دەروون» و «ئـاوەدانكردنەوەی زەوی»، ئەویش لە ڕێگەی شوێنكەوتنی بەرنامەی خوای گەورە.

بریكاری لە بیروهۆشی مرۆڤدا ئەم مانایانە دەردەخات:

١- بریكار كە لە شوێنێكدا دەبێت، خاوەنی ڕاستەقینەی ئەو شوێنە نییە.

٢- پێویستە گوێڕایەڵی خاوەن دەسەڵاتەكە بێت كە كردوویەتی بە بریكار.

٣- سەركەشی نەكردن و پاراستنی سنووری دیاریكراوی.

٤- ئەو كارانە بكات كە بۆی دیاریكراوە، نەك بە ئارەزوو و ویستی خۆی.

مـــرۆڤ ســـەرداری تەواو و ڕاســـتەقینەی گەردوونە، بەڵام لە بەرانـــبەر بەندایەتیی دڵسۆزانە و ڕاستەقینەدا بـۆ خـوای گەورە: ﴿وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي ٱلْأَرْضِ كَمَا ٱسْتَخْلَفَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ ٱلَّذِي ٱرْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّنۢ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًاۚ يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْـًٔاۚ﴾ النور: ٥٥، **واتا: خوای** گەورە بەڵێنی بەو كەسـانەتان داوە كە باوەڕیـان هێنـاوە و كـردەوە چاكەكانیـان ئەنجام داوە كە حەتمەن دەیانكـاتە بریكـاری دەسـەڵاتدار لەسـەر زەمینـدا، هەر وەكوو كە ئەو كەسانەی تری پێش ئەوانی كردە بریكاری بە دەسـەڵات. حەتمەن ئەو دینەشیان -كە خـوای گەورە ڕازی بـوو ئەمـان بـیكەنە بەرنـامەی ژیانیـان- دەگەیێنێتە سەروەری و باڵادەسـتی و حەتمەن ئەو تـرس و بـیمەی كە هەشـیانە بۆیـان دەكـاتە ئەمـان و هێمنـی، بەو مەرجەی هەر مـن بپەرسـتن و هـیچ جـۆرە هاوبەشێكم بۆ بڕیار نەدەن.

کەواتــا: پێویســـتە بە فەرمـــان و ویســـتی خـــوای گەورە بجـــوڵێینەوە و هەڵسوکەوت بکەین، نەک بەو جۆرەی خۆمـان ئارەزوومـان لێـیە، واتـا: مانـای فراوانیـــی چەمکـــی خواپەرســـتی بەجـــێ بهێنـــین، نەک ئەم مانـــا فـــراوانەی خواپەرستییە کە تەنها لە چوارچێوەی دروشمەکانی پەرستندا گیردەین.

بڕگەی پێنجەم:
زانینی ئەو دوو ڕاستییەی پێشوو مایەی کامەڕانییە:

زانینـــــی مەبەســـــت لە بـــــوونی مـــــرۆڤ: «پـــاككردنەوەی دەروون» و «ئاوەدانكردنەوەی زەوی».

ئەم مەسەلەیە لە ژیـانی سەرتاسـەری مرۆڤایەتیـدا، كـارێكی زۆر گرنـگ و چارەنووسسازە. ژیان بێ ئەو زانینە ڕێک نـابێتەوە و خۆشـی لـێ هەڵـدەگیرێت، ئەمەش لە هەردوو ئاسـتی تـاک و كۆمەڵـدا هەر وایە و مرۆڤـایەتی لە هـیچ ڕێگەیەكی ترەوە كامەرانیی ڕاستەقینە و دڵئـارامیی تەواوی دەست ناكەوێـت، تەنها ڕێگەیەكـیش ئەم مەبەسـتە دەسـتەبەر بكـات ئـایینی پیـرۆزی ئیسـلام و ڕێگەی باوەڕهێنان و پەیوەندی پەیداكردنە لەگەڵ خوای گەورەدا، چـونكە تێیـدا هەموو هیوا و ئامانجەكان -چ لە دونیادا بێت یا لە قیامەتـدا- دەست دەكەوێـت، تاک بەختەوەر دەبێت و كۆمەڵ یەک پارچە و یەک دڵ دەبێت و سەركەوتنی بە دەسـت دێـت. خـۆ ئەگەر پێشـكەوتنی ئـابووری و تەكنەلـۆژی و چاكسـازیی بنەڕەتیی كۆمەڵمان بوێت، ئەوە هەر لەوێوە ئەنجام دەدرێت.

تا ئێستاش ڕۆژهەڵاتناس و لێكۆڵەرەوە ڕۆژئاواییەكان سەریان لەوە سـووڕ دەمێنێت، ئاخۆ چ نهێنییەک بوو كۆمەڵگەی پێغەمبەری خـوای (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە شوانی ئاژەڵەوە گۆڕی بۆ شوانی مرۆڤایەتی؟! چـۆن لە دواكەوتـووترین گەلەوە كردنی بە پێشڕەوی گەلان؟! لە كـۆمەڵێكی خێڵەكـی و بیابانشـینەوە كردنـی بە خاوەن شارستانییەكی مێژوویی و بەسەر كیسـرا و قەیسـەردا سـەری خسـتن؟! هەموو ئەمانەش كەمتر لە چارەكە سـەدەیەكدا ڕوویانـدا! بەڵام هەمـوو دەگەنە

ئەو ئەنجامە کە ئەوە بەرهەمی ئیمانە کە خوای گەورە دەربارەی دەفەرموویت: ﴿ أَلَا بِذِكْرِ ٱللَّهِ تَطْمَئِنُّ ٱلْقُلُوبُ ﴾ الرعد: ٢٨، واتا: ئەریێ، هەر بە یادی خوا دڵەکان ئاسوودە دەبن. ئەوە بەو تێگەیشتنە بوو کە لە بارێکەوە گوێزانییەوە بۆ بارێکی تر. لە بت پەرستییەوە بۆ یەکتاپەرستی، لە نەفامییەوە بۆ ئیسلام، لە تاریکی و سەر لێشێوانەوە بۆ ڕووناکی و ڕێنمایی.

بەم جۆرە خەڵکی چ بەشێوەیەکی تاک یا کۆمەڵ ناتوانن سوود لە توانا و وزە شاراوەکانیان وەربگرن و لە شوێنی خۆیدا بەکاری بهێنن، تا بەتەواوی ئەم ڕاستییە نەزانن. بێ ئەم زانینە ژیان بەرەو تێکچوون و بەرەو تەنگژەی ئابووری و جەنگی خوێناوی و نائارامیی دەروون و نا ئاسایشی وڵات و تێکچوونی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان دەڕوات.

بڕگەی شەشەم:
نەزانینی ئەم ڕاستییە مایەی کوێرەوەرییە:

ئەگەر مەبەستی سەرەکی و گرنگیبوونی مرۆڤ نەزانرا، ئەوا بە خۆی بزانێت یان نەزانێت دەبێتە دژ بە یاسای گشتیی بوونەوەر و شوێن ڕێبازێکی تری -جگە لەوەی موسڵمانان- دەکەوێت، هەر وەک ئەستێرەیەکی لێ دێت کە لە خولگەی تایبەتی خۆی دەردەچێت و بەر ئەستێرەکانی تر بکەوێت و زیان لە خۆیشی و ئەوانی تریش بدات و کەشتیی ژیان کە بە هێمنی ڕێگە دەبڕێت دەست بکات بە لەرزین و خەت و خولگە و ئاڕاستەی سەرەکیی خۆی لێ تێک بچێت.

کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی وەک ئۆتۆمبیلێکە لە ڕێگەیەکدا، ئەگەر پارچەیەکی تێک بچێت دەوەستێت، مرۆڤیش ئەگەر لە بەرنامەی خوای خۆی دووربکەوێتەوە زیان لە خۆی و خەڵکیش دەدات.

- خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾﴾ البقرة: ٢٠٥، واتا: ئەم مرۆڤە ئەگەر پشت لە بەرنامەی خوای گەورە بکات ئیتر لە ڕەنجی ئەوەدا دەبێت کە گەندەڵی و خراپەکاری بەسەر زەمیندا بڵاوبکاتەوە، تا تۆوی ژیان (لە ڕووەک و ئاژەڵ و مرۆڤدا) بفەوتێنێت! خوای گەورەش حەزی لەو خراپەکارییە نییە.

- هەروەها دەفەرموێت: ﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾﴾ الأنفال: ٥٥، واتا: خراپترینی گیانلەبەرانێک کە بەسەر زەمیندا دێن و دەچن، ئەو کەسانەن کە بە کافری ماونەتەوە و باوەڕ ناهێنن.

- هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۖ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا ۚ أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾﴾ الأعراف: ١٧٩، واتا: زۆریشمان لە جنۆکە و مرۆڤ کردووە بە پشکی دۆزەخ، لەوانەی

کە هزریان هەیە و بیر ناکەنەوە پێی، چاویان هەیە نابینن پێی، گوێچکەیـان هەیە و نابیستن پێی! ئەوانە حەیوانن، بگرە گومڕاتریشن، ئەوانە ژیرییان پەکخستووە و لە خوا غافڵن!

- هەروەها دەربارەی دووڕوو -کە لە ناخیدا هەر کافرە- دەفەرموویـت: ﴿۞وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِن يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُّسَنَّدَةٌ﴾ المنافقون: ٤، واتا: جەنابت کە ئەو دووڕووانە دەبینیت بە جەسـتە و سـەر و سـیمایان سەرسـام دەبیـت، کە قسەت بـۆ دەکەن گوێیـان بـۆ شـل دەکەیـت، بەڵام ئەوانە دەڵێـی کـۆتەرە داری گەندڵ و کلۆرن!

بڕگەی حەوتەم:
مرۆڤ خۆی سەرپشکە:

مرۆڤ خۆی سەرپشکە لەوەی کە بۆ ئامانج و مەبەستێکی خوایی بژی، یا بێ ئامانج و مەبەست بژی، خوای گەورە هەردوو ڕێگەکەی پیشان داوە، وەک دەفەرموویت:

- ﴿وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ۝١٠﴾ البلد: ١٠، واتا: ئێمە هەردوو ڕێگەی چاکە و خراپەمان پیشان داوە.

- هەروەها دەفەرموویت: ﴿إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ۝٣﴾ الإنسان: ٣، واتا: ئێمە ڕێگەکەمان پیشانداوە، ئیتر خۆی سەرپشکە ڕێی سوپاسگوزاری دەگرێتەبەر یان ڕێی کوفرانەبژێری.

- هەروەها: ﴿فَمَن شَاءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَاءَ فَلْيَكْفُرْ﴾ الكهف: ٢٩، واتا: ئەوەی حەز دەکات با باوەڕ بهێنێت، ئەوی حەزیش دەکات کافر ببێت، با هەڵیبژێرێت.

تەنها مرۆڤ و پەری لە نێوان هەموو دروستکراوەکانی خوای گەورەدا ئەم سەرپشکییەیان پێ بەخشراوە، جگە لەوان هەموو دروستکراوەکانی تر ملکەچ و ڕامبووی یاسایەکی خوایی بەردەوامن، هەر وەک خوای گەورە دەربارەی ئاسمانەکان و زەوی دەفەرموویت: ﴿فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ۝١١﴾ فصلت: ١١، واتا: خوای گەورە بە ئاسمانەکان و زەویی فەرموو: گوێڕایەڵانە خۆتان دێنە ژێر فەرمان یان بە زۆر بهێنرێن؟ هەردووکیان وتیان: خوایە وا ملکەچانە هاتین.

بڕگەی هەشتەم:
تەنها گوێڕایەڵیی خوا دەکرێت:

کاتێک مرۆڤ هەست دەکات بەپێی یاسای گشتیی پەروەردگار ئەرکێکی تایبەتی لەسەر شانە، ئیتر بە خۆشحاڵییەوە گوێڕایەڵی دەردەبڕێت و ڕازی نابێت خۆی بە پێی حەزی خۆی حوکمی ژیانی خۆی بکات، یان ئاڕاستەی ژیانی بداتە دەست کەسێکی تر، چونکە تەنها لەژێر سێبەری فەرمان و ئامۆژگارییەکانی خوادا هەست بە دڵئارامی دەکات. ئەم تەسلیمبوونە بە خوای گەورە مانای لاوازی یان نەزانین یان شوێنکەوتنی کوێرانە نییە، چونکە مل بۆ یەکێک کەچ ناکات کە کەمێک یان زۆرێک لە خۆی زاناترە! بەڵکوو باوەڕ و یەقینی هەیە کە ئەم بەندەی خوایەکی باڵادەستە کە ئەمیش و دروستکراوەکانی تریشی بەدیهێناوە.

کاتێک مرۆڤ بانگەوازی ڕاستەقینە و ئاشکرای پێ دەگات، تەنها ئەوەندەی بۆ دەمێنێتەوە کە مل بۆ خوا کەچ بکات و فەرمان و قەدەغەکراوەکانیشی بەجێ بهێنێت، ئەگەر وای نەکرد، لە ڕیزی دووڕوواندا دەبێت کە خوای گەورە دەربارەیان دەفەرموویێت: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَن يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾﴾ النساء: ٦٠، واتا: مەگەر ئەوانەت نەدیوە کە لافوگەزافی ئەوە لێ دەدەن گوایە باوەڕیان بەوە هێناوە کە بۆ جەنابت هاتووەتە خوارەوە، هەروەها بەوەش کە پێش جەنابت هاتووەتە خوارەوە، کەچی دەیانەوێت داوەریی خۆیان

(بۆ یەکلایکردنەوەی ناکۆکییەکانیان) ببەنە لای تاغووت؟! لە کاتێکدا فەرمانیان پێ درابوو کە دەبێت تاغووت بە کافر بزانن و شوێنی نەکەون! بەڵام هەر ئەوەیە کە شەیتان دەیەوێت بە تەواوی دووریان بخاتەوە و گومڕایان بکات.

کەواتا کورتەی بابەتەکە ئەمەیە:

ئێمە بڕوامان هەیە و دڵنیاین کە خوایەکمان هەیە و دروستی کردووین، دانایی و سیفەتە بەرزەکانی ئەو خوایە لە لایەک، باڵایی و بەرزیی ئاستی ئێمەش لە لایەکی ترەوە دەری دەخات کە ئێمە هەروا هەوانتە و بێهودە دروست نەکراوین، بەڵکوو کارێکی گەورەی بۆ دیاری کردووین کە پەرستنیەتی بە تەنهایی و بێ هاوەڵ بۆ دانانی، کە دەبێت لە هەموو ڕەفتارێکی گەورە و بچووکی ژیانماندا گوێڕایەڵیی لێ بکەین و ژیانمان بەپێی یاسای ئەو ببەین بەڕێوە.

جا لەبەر ئەوەی پەرستنی خوای گەورە ئەرکە مەزنەکەی ژیانی مرۆڤە، کەوابوو پێویستە تێگەیشتنێکی تەواو و بەرفراوانمان لەبارەیەوە هەبێت و هەموو هەڵە و تێنەگەیشتنێک دەربارەی خواپەرستییەکە ڕاست بکەینەوە.

بڕگەی نۆیەم:
خواپەرستی:

خـوای گەورە دەفەرمووێـت: ﴿وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ۝٥٦ مَآ أُرِيدُ مِنْهُم مِّن رِّزْقٍ وَمَآ أُرِيدُ أَن يُطْعِمُونِ ۝٥٧ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلرَّزَّاقُ ذُو ٱلْقُوَّةِ ٱلْمَتِينُ ۝٥٨﴾ الذاريات: ٥٦ - ٥٨، **واتـــا:** پەری و مرۆڤم بۆ خواپەرستی دروست کردووە، نامەوێت ئەوان ڕزق و ڕۆزیم بدەن یـان تێرم بکەن، خوای گەورە خۆی ڕۆزیدەرە و خاوەن هێزی بێوێنەیە.

ئەم دەقە کورتە ئاماژە بە ڕاستییەکی گرنگ دەدات، کە ژیانی مرۆڤایەتی -چ بە شێوەی تاک یان بە شێوەی کۆمەڵ- بێ بەجێهێنانی ڕاست نابێتەوە و خۆشیی تێدا دەستەبەر نابێت، ئەمەش بۆ هەموو سات و چەرخێکە و یاسایەکی گشتییە، لە پشت خۆشییەوە چەندەها مانا و مەبەستی تێدایە کە هەموویان پێکەوە بەردی بناغەی ژیانی مرۆڤایەتین.

یەکێک لە ڕووکارە گرنگەکانی ئەم ڕاستییە ئەوەیە کە ژیانی مـرۆڤ و جـن بۆ مەبەستێکە، ئەم مەبەستەش لە کارێکـدا خـۆی دەنوێنێـت، هەرکەسـێک ئەو کارە بەجێ بهێنێت ئەوە مەبەستی بوونی خـۆی بەدی دەهێنێـت، هەرکەسـێکیش کەمتەرخەمیی تێدا بکات یان پشتگوێی بخات، مەبەستی ژیـانی خـۆی لـێ ون دەبێت، لەم حاڵەتەشیدا وا هەست دەکات کە ئەرکێکی دیاریکراوی نییە و ژیانی بێ مەبەست دەمێنێتەوە، مانا ڕاستەقینەکەشـی دیـار نامێنێـت و بـێ نـرخ دێـتە بەرچاوی! بەمەش لە ڕیـزی ئەو یاسـا گشـتییە دەردەچێـت کە هەمـوو بـونەوەر بەپێی ئەو بەڕێوە دەچێت، حەتمەن بەرەو فەوتان و ونبوون و تاریکی مل دەنێت، ژیانی هەموو گیانلەبەران ئەو یاسایەی بەسەردا دەچەسپێت.

ئەو ئەرکە دیاریکراوەی ژیانی مرۆڤ و پەری بە یاسای گشتیی بوونەوەرەوە

دەبەستێتەوە (خواپەرستی)یە، واتا: هەستکردن بە هەردوو ئاست و ئەرکی بەندایەتی و خوایەتی، بەندەکان ملکەچی و پەرستن بۆ خوای گەورە بەجێ دەهێنن، بەم پێیەش ژیانی سەر زەوی ڕاست دەبێتەوە.

یەکێکی تر لە ڕاستییەکان ئەوەیە کە مەبەستی ژیانی مرۆڤ خواپەرستنە.، خواپەرستنیش لەوە فراوانترە کە تەنها دروشمەکانی پەرستن بگرێتەوە و لەوانەدا تەسک بکرێتەوە، ئەرکی بریکاریی خوا دەچێتە ژێر مانای خواپەرستییەوە.

مانای ڕاستەقینەی خواپەرستن لە دوو کاردا خۆی دەبینێتەوە:

یەکەم: جێگیربوونی مانای خواپەرستی لە دڵ و دەروونـدا، واتا مرۆڤ بەتەواوی تێبگات و هەست بکات کە خوایەک و پەروەردگارێک هەیە و تەنها ئەو شایستەی پەرستنە.

دووەم: ڕووکردنە خوای گەورە لە هەموو جوڵە و هەڵسوکەوتێکدا، لە هەموو کارێکی ئەندامەکان و بیرکردنەوەیەکدا، لە هەموو هەنگاوێکی ژیاندا، ئەمەش بەوپەڕی یەکلابوونەوە و دڵسوزییەوە بکرێت و هیچ مانایەکی تری تێکەڵاو نەکرێت.

بە بەجێهێنانی هەر دوو کارەکە مانای ڕاستەقینەی خواپەرستی دێتەکایەوە، کارکردن دەبێتە دروشمێکی خواپەرستی، زەوی ئاوەدانکردنەوە هێنـدەی نوێژ و ڕۆژوو گرنگ دەبێت، تێکۆشان لەپێناوی خوادا بە پیرۆز تەماشا دەکرێت، ئارامگرتن لەسەر ناخۆشییەکان و ڕازیبوون بە قەزا و قەدەر بە هەمان چاوەوە سەیریان دەکرێت، هەموو بە خواپەرستی دەژمێردرێن و ئەو مەبەستە دەهێنێتە کایەوە کە مرۆڤ و جنۆکەی بۆ دروست کراوە، ئەمەش یاسای گشتیی بەندایەتیی بوونەوەرە بۆ خوای گەورە.

مرۆڤ لەو کاتەدا هەست دەکات کە بەو کارە هەستاوە کە خوای خۆی پێی

سـپاردووە و ئەویـش وەک بەنـدەیەکی گـوێڕایەڵ لە مـاوەی ژیانیـدا پێـوەی سەرگەرمە.. گوێڕایەڵی و پەرستنی خوای گەورە بێ هیچ مەبەست و ئامانجێکی تر، ئەم هەستکردنەشـە هێمنـی و ئـارامی بەسـەر مرۆڤـدا دەبارێنێـت و وای لـێ دەکات چێژی ڕاستەقینە وەربگرێت و هەست بە چـاودێری و میهرەبـانیی خـوای گەورە بکات، ئەمە جگە لەو پاداشتە قیامەتییەی کە بە هیوایەتی، ئەوەش بەرەو خوا چوونی ڕاستەقینەیە، ئەم بەرەو خوا چوونە مرۆڤ لە خەم و ئازار و گرانی و ماندووبوونی سـەر زەوی قوتـار دەکـات و لە هەمـوو بەنـدایەتییەک ڕزگـاری دەکات، دەچێتە ئەو ئاسـتە ڕاسـتەقینەیەی کە خـوای گەورە بـۆی دیـاریکردووە (بەنـدەی خـوایە، خـوا بـۆ خواپەرسـتی دروسـتی کـردووە، ئەویـش بەو ئەرکە هەستاوە و مەبەستی بوونی خۆی بەدی هێناوە).[١]

لەبەر گرنگیـی جێگیربـوونی ئەم ڕاسـتییە لە بیـر و هـۆش و ژیـانی مرۆڤـی موسڵماندا، پێویستە درێژەی تەواوی پێ بدرێت، چونکە ئەمە مەبەسـتی ژیـانە و یەکەم بنەمـایە خـوا لە پەیـامە ئاسـمانییەکانیدا جەختـی لەسـەر کردبێـت و لە پێناویدا پێغەمبەرانی ناردبێت، ئەوانیش خەڵکیان بۆ بانـگ کـردووە و ئەگەر لە بیریان چووبێتەوە یادیان هێناونەتەوە، ئەمە لەلایەک، لەلایەکی تریشەوە ئەمـڕۆ مانای ڕاستەقینەی خواپەرستن شێواوە و پێویستی بە ڕاستکردنەوە هەیە.

وشەی (العبادة) لە زمانەوانیدا:

(العبودیـة والعبـودة والعبدیـة) واتـا: ملکەچـی و زەلیلـی و گـوێڕایەڵی. بە مانایەکی تر واتا: تەسلیمبوونی مـرۆڤ و ملکەچییەکـی تەواو بەبـێ بەرگـری و لادان و سەرپێچیکردن.

لە (المخصص)[٢]دا هاتووە: بنچینەی وشەی (العبادة): ملکەچی و زەلیلییەکـی تەواوە، ئەوەتا بە جـادەی کـوتراوە دەڵـێن (طَرِیـقٌ مُعَبَّـد)، چـونکە زۆر خەڵکـی

(١) فی ظلال القران/ سید قطب ب٦ / ٣٣٨٦.

(٢) پەرتووکی: المخصص/ ابن سیده/ ب١ ل٩٦.

بەسەریدا دەڕۆن و زەلیلە لەژێر پێیاندا. هەروەها بە «کۆیلە» دەڵێن (عبد)، چونکە ملکەچی ئاغاکەیەتی.

بەکارهێنانی وشەی (العبادة) لە قورئانی پیرۆزدا:

ئەگەر سەرنجێکی قورئانی پیرۆز بدەین، دەبینین وشەی (العبادة) بەزۆری بە سێ مانا هاتووە:

یەکەم: گوێڕایەڵی لەگەڵ ملکەچیدا. وەک: ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ﴾ الفاتحة: ٥، **واتا:** خوایە تەنها تۆ دەپەرستین. یان: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾﴾ البقرة: ١٧٢، **واتا:** ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە لەو ڕزقە پاک و حەڵاڵە بخۆن کە پێمان بەخشیون و سوپاسی خوای گەورەی لەسەر بکەن، ئەگەر ڕاستە و تەنها ئەو دەپەرستن.

دووەم: خواپەرستی و یەندایەتی، وەک خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِن رَّبِّي﴾ غافر: ٦٦، **واتا:** بفەرموو من بەرهەڵستی ئەوەم لێ کراوە کە ئەوانە بپەرستم کە ئێوە لە جیاتی خوای گەورە هاواریان بۆ دەکەن! من بەڵگەی ڕۆشنم لەلایەن خوای پەروەردگاری خۆمەوە بۆ هاتووە. هەروەها: ﴿بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرُهُم بِهِم مُّؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾﴾ سبأ: ٤١، **واتا:** ئەوان (عەرەبەکانی جاهیلییەتی قوڕەیش) جنۆکەیان دەپەرست و زۆرینەیان باوەڕیان پێیان هەبوو.

سێیەم: بە بەندەکردنی (کۆیلەکردن) کەسێک و مامەڵەکردن بەشێوەی بەندە. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٢٢﴾﴾ الشعراء: ٢٢، **واتا:** سەیدنا مووسا (علیە السلام) فەرمووی: جا تۆ (فیرعەون) چاکەی خۆتم بە

چاواندا دەدەیتەوە لە کاتێکدا کە تۆ قەومەکەم (بەنـی ئیسـرائیل)ت کـردووە بە کۆیلەی خۆت؟!

کەواتا ناشێت وشەی (العبادة) تـایبەت بکرێـت بە مانـایەکەوە لەو مانایـانە، بەڵکوو ڕاستییەکەی ئەوەیە کە قورئانی پیرۆز زاراوەکە بە گشتی باس دەکات. ئاشکرایە مەبەست لە زاراوەکە بەندایەتی و گوێڕایەڵی و خواپەرستییە، هەمـوو ئەمانەش بەتایبەتی دەبێت هەر بۆ خوای گەورە ئەنجام بدرێن.

کەوابوو ناکرێت وشـەی (العبـادة) لەیەک مانـادا -بە تەنهـا- کـۆ بکەیـنەوە، چونکە تەسککردنەوەی مانا قورئانییەکەیە، ئەوی وا بۆ مانای وشـەی (العبـادة) بچێت دیارە کە زاراوەکەی نوقسان وەرگرتووە.

مانای زاراوەیی عیبادەت:

یەکەم: بـــریتییە لە پەیوەســـتبوون بەوەی کە خـــوای گەورە داینـــاوە و پێغەمبەرەکانی (سەلامی خوایان لێ بێت) بانگەوازیان بۆ کردووە. پابەندبوون بە دینەکەی خواوە، جا فەرمانکردن بێت بە ئەنجامـدانی کارێـک یـان بەرگریکـردن بێت یان حەڵاڵکـردن یـا حەرامکـردن -بە ناچـاری بێـت یـا سەرپشـکانە- هەر بە ملکەچی و گوێڕایەڵیی بۆ خوای گەورە هەژمار دەکرێـت، وەکـوو خـوای گەورە دەفەرمووێـت: ﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا﴾ الرعد: ١٥، واتـا: **هەرچـی لە** ئاسمانەکان و زەویدایە بە ئازادیی خۆیان بێت یان بە ناچـاری، هەر کڕنـووش بـۆ خوای گەورە دەبەن.

دووەم: ئەم پابەنـــدی و پەیوەســـتبوونە، پێویســـتە لە دڵـــێکەوە بێـــت کە خۆشەویستیی خوای گەورەی تێدا بێـت، چـونکە ئەو عیبـادەتەی کە داواکـراوە دەبێت مانـای ملکەچـی و خۆشەویسـتیی تێـدا بێـت. بەنـدایەتی واتـا ئەوپەڕی خۆشەویستی و ئەوپەڕی ملکەچـی، بەبـێ ئەم دوانە بەنـدایەتی ناکرێـت، واتـا:

خۆشەویستی بێ ملکەچی یان ملکەچی بێ خۆشەویستی [١].

سێیەم: ئەنجامدانی هەموو کارێک بە مەبەستی ڕەزامەندیی خوای گەورە، تا کاروباری ئاسایی و (عادەتی) لە کاری بەندایەتی جیابکرێتەوە. بۆ نموونە وازهێنان و دەمگرتنەوە لە خواردن و خواردنەوە بە هۆی نەخۆشییەوە بێت یان بۆی نەخورێت جیاوازە لەوەی کە لەبەر خوا واز لە خواردن و خواردنەوە بێنێت [٢].

چوارەم: بەندایەتی ناوێکی کۆکەرەوەیە بۆ هەموو ئەو شتانەی کە خوای گەورە خۆشی دەوێت و لێی ڕازییە، لە هەموو گوفتار و کردارێکی ناوخۆیی و دەرەکی، وەک: «نوێژ، ڕۆژوو، حەج ، ڕاستگۆیی، دەستپاکی، چاکە لەگەڵ دایک و باوک، بەجێهێنانی ئەرکی خزمایەتی، ئەنجامدانی پەیمان، فەرمانکردن بە چاکە، بەرگری لە خراپە، جیهاد و تێکۆشان دژ بە کافران و دووڕووان، چاکە لەگەڵ دەرودراوسێ و هەتیو و هەژار و ژێردەستەکان، بەزەیی هاتنەوە بە ئادەمیزاد و بە گیانلەبەراندا، نزا و پاڕانەوە و قورئانخوێندن» هاوشێوەی ئەمانە هەمووی بە (عبادة) دەژمێردرێت. هەروەها خۆشەویستیی خوا و پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و ترسان لە خوا و گەڕانەوە بۆ لای ئەو و دڵسۆزی بۆ ئایینەکەی و ئارامی بۆ فەرمانەکانی، سوپاسگوزاریی بەخششەکانی و ڕازیبوون بە فەرمانی خوا و پشتبەستن بە خوا و ئومێد بە بەزەیی ئەو و ترس لە سزای ئەو و هەموو ئەمانەش لە بەندایەتین بۆ خوا [٣].

(١) العبادة في الإسلام/ دکتۆر یوسف قەرەزاویی ل٣٢ ئەویش لە پەرتووکی (العبودية / ابن تيمية) وەریگرتووە.
(٢) جامع العلوم والحكم/ ابن رجب الحنبلي ل١٦.
(٣) العبودية/ ابن تيمية ل ٣٨.

هەڵوێستی خەڵکی بەرانبەر بەندایەتی:

خەڵکی بەرانبەر سوودی بەندایەتی و حیکمەت و مەبەستەکانی چوار جۆرن:

جۆری یەکەم: ئەوانەن کە «حیکمەت و مەبەست» لە بەندایەتی ڕەتدەکەنەوە و کارەکان دەگەڕێننەوە بۆ ویستی خوای گەورە، بەبێ هۆ و بەبێ ئەوەی کە بەندایەتی هۆی خۆشبەختی بێت لە دونیا و قیامەتدا. ئەوانە شیرینی و تامی بەندایەتیی ڕاستەقینە ناچێژن و فەرمانەکان مایەی خۆشیی دڵ و دەروون و ژیانیان نییە، لەبەر ئەوە پێی دەڵێن «تەکالیف».

جۆری دووەم: بڕوایان بە هەندێک لە سوود و حیکمەتەکانی هەیە و دان بە مەبەست و هۆکاندا دەنێن، بەڵام نایگێڕنەوە بۆ خوای گەورە، بەڵکوو دەیگێڕنەوە بۆ سوودی دروستکراوەکان و قازانجی ئەوان، لای ئەمان بەندایەتی بارمتەی ئەو پاداشتەیە کە بەندەکان دەستیان دەکەوێت، هەر وەک کرێکارێک کە پاداشتی کارەکەی وەردەگرێت.

جۆری سێیەم: ئەوانەن وا دەزانن سوودی بەندایەتی ڕاهێنانی دەروون و ئامادەکردنێتی بۆ وەرگرتنی زانست و زانیاری و دوورکەوتنەوە لە تانە و تەشەر و خۆ ڕزگارکردن لە نەخۆشییەکانی دەروون.

جۆری چوارەم: ئەمانە خواناسی ڕاستەقینەن و شارەزایانی فەرمان و یاسا و دروستکراوەکانی ئەون، ئەمانە لە بەندایەتیی خوای گەورەدا بەرچاو ڕۆشنن[1].

ئەو سێ جۆرەی یەکەمین لە ڕاستیدا لە بەندایەتی تێنەگەیشتوون، بەهۆی ئەو دوودڵی و گومانە خراپانەی بۆیان دروست بووە، هەروەها لەبەر ئەو کەم دەرکی و پەینەبردن بە ڕۆشنایی پێغەمبەرایەتی.

(١) مدارج السالكين/ ابن القيم ب/١ / ١١١.

کۆمەڵی یەکتاپەرستان چاک لە مانای بەندایەتی گەیشتوون لە ڕۆشنایی ئەم خاڵانەدا:

١- چونکە پێویستیمان بە خوای گەورەیە:

بەندایەتیی بەندەکان و گوێڕایەڵییان بۆ خوای گەورە هیچ سوودێک بە خوای گەورە نابەخشێت، هەروەک چۆن تاوانی تاوانکاران هیچ زەرەرێکی لێ نادات و سوپاسی سوپاسگوزاران لە موڵکی خوا زیاد ناکات، هەروەک چۆن پێنەزانین و سیڵەییان هیچ لە موڵکی کەم ناکات، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿۞يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ أَنتُمُ ٱلۡفُقَرَآءُ إِلَى ٱللَّهِۖ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلۡغَنِيُّ ٱلۡحَمِيدُ ١٥﴾ فاطر: ١٥، واتا: هۆ خەڵکینە، ئێوە هەژار و نەدار و موحتاجی خوای گەورەن و خوای گەورە خۆی دەوڵەمەندی بێنیاز و سوپاس کراوە.

خوای گەورە لە فەرموودەیەکی قودسیدا دەفەرموێت:

ئەی بەندەکانم! من ستەمم لەسەر خۆم حەرام کردووە و لە نێوان ئێوەشدا قەدەغەم کردووە زوڵم و ستەم لە یەکتری مەکەن.

بەندەکانم! ئێوە هەموو گومڕا و سەرلێشێواون جگە لەوانەی کە من ڕێنموییم کردوون، دەی سا داوای ڕێنمویی لە من بکەن هەتا ڕێنموییتان بکەم.

بەندەکانم! ئێوە هەموو برسین جگە لەوانەی کە من ڕۆزیم پێداون، دەی سا داوای ڕۆزیم لێ بکەن تا ڕۆزیتان بدەمێ.

بەندەکانم! ئێوە هەموو ڕووتن جگە لەوانەی کە من پۆشتەم کردوون، دەی سا داوای پۆشاکم لێ بکەن تا پۆشتەتان بکەم.

بەندەکانم! ئێوە شەو و ڕۆژ تاوان دەکەن و من بەردەوام لە تاوانەکانتان خۆش دەبم، دەی سا داوای لێخۆشبوونم لێ بکەن هەتا لێتان خۆش ببم.

بەندەکانم! ئێوە ناتوانن بگەنە ئاستی زیان پێگەیاندنم تا زیانم پێ بگەیەنن و

ناشتوانن بگەنە ئاستی سوودپێبەخشینم تا سوودم پێ ببەخشن.

بەنــدەکانم! ئەگەر یەکەمــین و کۆتــایینی ئێــوە و جنۆکەکــانیش لەســەر تەقواکارترین دڵی یەکێ لە ئێوە کۆ ببنەوە هیچ شتێک لە موڵکی من زیاد ناکات.

بەندەکانم! ئەگەر یەکەمین و کۆتایینی ئێوە و جنۆکەکانیش لەسەر دڵی خراپترین کەسی ئێوە کۆ ببنەوە هیچ شتێک لە موڵکی من کەم ناکات.

بەندەکانم! ئەگەر یەکەمین و کۆتایینی ئێوە و جنۆکەکانیش لە یەک دەشتی فراواندا کۆ ببنەوە و پێکەوە بە یەکجار داوا لە من بکەن، هیچ کەسێکتان بێبەش ناکەم، چونکە ئەمە لە موڵکی من هیچ کەم ناکات، دەرزییەک بکەیت بە ناو دەریادا و دەریبهێنیتەوە چەند ئاو لە دەریاکە کەم دەکات، بەخشینەکەش بە هەمووتان هەر ئەوەندە لە موڵکی من کەم دەکاتەوە.

بەنــدەکانم! ئەمە کردەوەکــانی ئێــوەیە، بــۆ خۆتــانی هەژمــار دەکەمەوە و تۆماریان دەکەم، لە دواجاردا پاداشتتان دەدەمەوە، ئەوەی پاداشتی چاکی بینی با سوپاسی خوا بکات، ئەوەی شتی تری بینی با لۆمەی کەس نەکات جگە لە خۆی.. موسلیم لە (أبو ذر)ەوە گێڕاویەتییەوە.[١]

(١) موسلیم (٢٥٧٧)، ئەمەش دەقە عەرەبییەکەیەتی: (يَا عِبَادِي إِنِّي حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي، وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا، فَلَا تَظَالَمُوا، يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ ضَالٌّ إِلَّا مَنْ هَدَيْتُهُ، فَاسْتَهْدُونِي أَهْدِكُمْ، يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ جَائِعٌ، إِلَّا مَنْ أَطْعَمْتُهُ، فَاسْتَطْعِمُونِي أُطْعِمْكُمْ، يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ عَارٍ، إِلَّا مَنْ كَسَوْتُهُ، فَاسْتَكْسُونِي أَكْسُكُمْ، يَا عِبَادِي إِنَّكُمْ تُخْطِئُونَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، وَأَنَا أَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا، فَاسْتَغْفِرُونِي أَغْفِرْ لَكُمْ، يَا عِبَادِي إِنَّكُمْ لَنْ تَبْلُغُوا ضَرِّي فَتَضُرُّونِي وَلَنْ تَبْلُغُوا نَفْعِي، فَتَنْفَعُونِي، يَا عِبَادِي لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ كَانُوا عَلَى أَتْقَى قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ، مَا زَادَ ذَلِكَ فِي مُلْكِي شَيْئًا، يَا عِبَادِي لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ كَانُوا عَلَى أَفْجَرِ قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ، مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِنْ مُلْكِي شَيْئًا، يَا عِبَادِي لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ قَامُوا فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ فَسَأَلُونِي فَأَعْطَيْتُ كُلَّ إِنْسَانٍ مَسْأَلَتَهُ، مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِمَّا عِنْدِي إِلَّا كَمَا يَنْقُصُ الْمِخْيَطُ إِذَا أُدْخِلَ الْبَحْرَ، يَا عِبَادِي إِنَّمَا هِيَ أَعْمَالُكُمْ أُحْصِيهَا لَكُمْ، ثُمَّ أُوَفِّيكُمْ إِيَّاهَا، فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا، فَلْيَحْمَدِ اللهَ وَمَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذَلِكَ، فَلَا يَلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَهُ).

٢- چونکە بەندایەتی مافێکی خواوەندە بەسەر بەندەکانییەوە:

خـوای گەورە دەفەرمووێـت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعۡبُدُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُمۡ وَٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ٢١ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلۡأَرۡضَ فِرَٰشٗا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءٗ وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَأَخۡرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزۡقٗا لَّكُمۡۖ فَلَا تَجۡعَلُواْ لِلَّهِ أَندَادٗا وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ٢٢﴾ البقرة: ٢١ - ٢٢، **واتا: هـۆ خەڵکینـه، ئەو خوایە بپەرستن کە خەلقی کردوون، هەروەها ئەوانەشـی خەلـق کـردووە کە پێش ئێوە بوون، بەڵکـوو بەم پەرسـتنە بـگەنە ئاسـتی تەقواکـاری. ئەوە خـوای گەورەیە کە ئەو زەویـیەی وەکـوو ڕایەخ بۆتـان تەخـت کـردووە و ئاسـمانی بە بیناسازی بەسەرتانەوە ڕاگرتووە و بارانی لە ئاسمانەوە باراندووە تا بەروبـوومی پێ بێتە بەرهەم و ئێوەش پشکی خۆتانی لێ وەربگرن، دەی کەوایە هـاوبەش (لە خۆشەویستی و بە مەزنداناندا) بۆ خوای گەورە دامەنێن لە کاتێکدا دەشزانن کە نابێت هاوبەشیی وا بۆ خوای گەورە دابنرێت.**

موعـازی کـوڕی جەبەل دەفەرمووێـت: «پێغەمـبەری خـوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: ئەی موعاز مافی خوا بەسەر بەندەکانییەوە چییە؟ موعاز فەرمـووی: خـوا و پێغەمـبەری خـوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) دەزانـن، پێغەمـبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: مافی خوا بەسـەر بەنـدەکانییەوە ئەوەیە کە بەنـدەکان خـوای گەورە بپەرستن و هاوەڵی بۆ قەرار نەدەن.» (متفق علیه)[1]

٣- بەندایەتی بۆ خوا سەرچاوەی ئازادییە:

بەندایەتیی بۆ خـوای گەورە تـاکە فـاکتەرە بـۆ ئـازادکردنی دڵ و دەروون لە بەندایەتیی دروستکراوەکانی تر و ئازادکردنی مـرۆڤە لە ملکەچیکـردن بـۆ خـوا

---

(١) ڕاستە: بوخاری لە ئەنەسەوە (خوا لێی رازی بێت) (ژمارە/١٢٨)، موسلیم لە موعاذەوە (خوا لێی رازی بێت) (ژمارە/٣٠) ئەمەش دەقە عەرەبییەکەیەتی بە ڕیوایەتی موعاذ (خوا لێی ڕازی بێت): (عَنْ مُعَاذ بْن جَبَل (رضی الله عنه) قَالَ: كُنْتُ رِدْفَ رَسُول اللّه (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) عَلَى حمار يُقَالُ لَهُ عُفَيْرٌ. قَالَ: فَقَالَ: يَا مُعَاذُ! أَتَدْرِي مَا حَقُّ اللّه عَلَى الْعبَاد وما حقُّ العباد عَلَى الله؟ قَالَ قُلْتُ: الله وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: «فَإِنَّ حَقَّ اللّه عَلَى الْعبَاد أَنْ يَعْبُدُوا اللّه وَلاَ يُشْرِكُوا به شَيْئاً، وَحَقُّ الْعبَاد عَلَى اللّه عَزَّ وَجَلَّ أَنْ لاَ يُعَذِّبَ مَنْ لاَ يُشْرِكُ بِهِ شَيْئاً» قَالَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّهِ! أَفَلاَ أُبَشِّرُ النَّاسَ؟ قَالَ: لاَ تُبَشِّرْهُمْ، فَيَتَّكِلُوا).

دەستکردەکان و ملهوڕان، ئەوانەی کە مرۆڤ بە خراپترین شێوە دەچەوسێننەوە، با کەسانێکیش بن کە لافوگەزافی ئازادی لێ بدەن.

هەر بەندەیەک خۆی بە زل زانیبێت و ملی بۆ خوا کەچنەکردبێت، ئەوە بێگومان دەکەوێتە ملکەچیکردن بۆ کەسانی تر بێجگە لە خوا[1].

٤- بەندایەتی خۆراکی دەروونە:

بەڕاستی دڵی مرۆڤ بەردەوام پێویستیی بە خوای گەورەیە، ئەم پێویستییەش لە ناخیدا هەیە و هیچ شتێک جێگاکەی پڕ ناکاتەوە جگە لە پەیوەندیی چاک و تۆکمە بە خواوە. پێغەمبەر (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) ئەم پەیوەندییە بە شیرینیی باوەڕ (حلاوة الإيمان) ناو دەبات.[2]

مرۆڤی بڕوادار بە ئەنجامدانی نوێژ و ڕۆژوو و حەج، بە یادی خوا و قورئانخوێندن چاوی گەش دەبێتەوە و دڵ و دەروونی ئاسوودە دەبێت، هەروەها خێر و چاکە و دەستگرۆیی خەڵکی خۆشحاڵی دەکات و تێکۆشان لە ڕێگەی خوا و فەرمان بە چاکە و بەرگری لە خراپە و بانگەواز بۆ ڕێگەی خوا و ئارامگرتن لەسەر دوژمنکاریی دوژمنان، هەموو ئەمانە خۆشییەکی تایبەتی پێ دەبەخشن کە باس ناکرێت و هیچ خۆشییەکی تری پێی ناگات و ئەوانەیشی لێی بێبەشن هەستی پێ ناکەن.[3]

٥- بەندایەتی تاقیکردنەوەیەکی خواییە بۆ زاخاودانی مرۆڤ:

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿تَبَٰرَكَ ٱلَّذِي بِيَدِهِ ٱلۡمُلۡكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ ۝١ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلۡمَوۡتَ وَٱلۡحَيَوٰةَ لِيَبۡلُوَكُمۡ أَيُّكُمۡ أَحۡسَنُ عَمَلٗاۚ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡغَفُورُ ۝٢﴾ الملك: ١ - ٢، واتا: فەڕ و پاکی و بێ

(١) العبادة في الإسلام/ القرضاوي ل١١٤.

(٢) ئەمە فەرموودەکەیە: (ثلاثٌ من كنَّ فيه وجد بهنَّ حلاوةَ الإيمان، من كان اللهُ ورسولُه أحبَّ إليه مِمَّا سواهُما، وأنْ يحبَّ المرءَ لا يحبُّه إلَّا لله، وأنْ يكرهَ أنْ يعودَ في الكفرِ بَعد أنْ أنقذَه اللهُ منه، كما يكرهُ أنْ يُقذَفَ في النَّار)، بوخاری (٤٣)، موسلیم (١٦).

(٣) طريق الهجرتين وباب السعادتين/ ابن القيم ل٥٨.

خەوشی بۆ ئەو خـوایەیە کە هەمـوو دەسـەڵاتێکی بە دەسـتە و بەسـەر هەمـوو شتێکدا بەتوانایە، ئەو خوایەی کە مردن و ژیانی خەلق کـردووە تـا ئێوەیـان پـێ تاقیبکاتەوە، کە داخۆ کێتان کاروکردەوەی چاکترە، خوای گەورە بە دەسـەڵات و لێبـوردەیە.. هەروەهـا دەفەرمووێـت: ﴿أَمۡ حَسِبۡتُمۡ أَن تَدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ وَلَمَّا يَعۡلَمِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ جَٰهَدُواْ مِنكُمۡ وَيَعۡلَمَ ٱلصَّٰبِرِينَ ١٤٢﴾ آل عمران: ١٤٢، واتا: **چما** واتاندەزانی کە هەر ئاوا دەچـنە بەهەشتەوە بێ ئەوەی خوای گەورە ئەو کەسانەتان دیـاری بکـات کە جیهادیـان کردووە و ئەوانەشتان کە بە ئارام و پشوو درێژ بوون.

کەواتـا ناگونجێـت ئەوانەی کە موجاهیـدی تێکۆشـەرن و ئەوانەی کە دانیشتوون یەکسان بن، هەروەها ئەوانەی کە تەمەڵن و حەساوەن و ئەوانەی کە ئیشکەرن و ماندوون.

بڕگەی دەیەم:
چەند بنەمایەکی سەرەکی بۆ تێگەیشتن لە ناوەڕۆکی مانای بەندایەتی:

یەکەم: بەندایەتی بۆ هیچ مەخلووقێک نابێت ئەنجام بدرێت، دەبێت هەر بۆ خوای گەورە بکرێت و بەس: خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَٱجۡتَنِبُواْ ٱلرِّجۡسَ مِنَ ٱلۡأَوۡثَٰنِ وَٱجۡتَنِبُواْ قَوۡلَ ٱلزُّورِ ٣٠ حُنَفَآءَ لِلَّهِ غَيۡرَ مُشۡرِكِينَ بِهِۦۚ وَمَن يُشۡرِكۡ بِٱللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ ٱلسَّمَآءِ فَتَخۡطَفُهُ ٱلطَّيۡرُ أَوۡ تَهۡوِي بِهِ ٱلرِّيحُ فِي مَكَانٖ سَحِيقٖ ٣١﴾ الحج: ٣٠ - ٣١، واتا: خۆ لە پۆخڵەواتی بت بپارێزن و توخنی شاهێدی درۆ نەکەون، خواویستانە ڕووتان لە خوای گەورە بێت و هاوبەش بۆ خوای تاک و پاک بڕیار نەدەن، حاڵی هەرکەسێک هاوبەشێک بۆ خوای گەورە دابنێت، وەکوو حاڵی ئەو کەسەی لێ دێت کە لە ئاسمانەوە هەڵدرابێتە خوارەوە و هەڵۆ و داڵیش تێی ئاڵابن، یان ڕەشەبا لوولی کردبێت و گەیاندبێتییە شوێنێکی دوور.

دووەم: بەستنی ئەو ڕێگەیانەی کە مرۆڤ بەرەو (شرک) دەبات: وەک ئەوەی گۆڕستان بکەیت بە مزگەوت، یا زیاد لە سنوور بە گەورە دانانی پیاوچاکان و سوێند و نەزر و قوربانیکردن بۆ جگە لە خوای گەورە.

سێیەم: ڕزگارکردنی مرۆڤ لە کۆتی شوێن: پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: «هەموو زەوی بۆ من کراوە بە مزگەوت، هەرکەسێک لە ئوممەتی من کاتی نوێژی هات، لە هەر شوێنێکدا بوو با لەو شوێنەدا نوێژەکەی بکات».[1]

---

(١) بوخاری (٤٢٧)، موسلیم (٥٢١). ئەمەش دەقی عەرەبیی هەموو فەرموودەکەیە: (أُعْطِيتُ خَمْسًا لم يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي: نُصِرْتُ بالرُّعْب مَسيرةَ شَهْر، وَجُعِلَتْ لي الأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا فَأَيُّمَا رَجُل من أُمَّتي أَدْرَكَتْهُ الصَّلاَةُ فَلْيُصَلِّ، وَأُحِلَّتْ لَي الْمَغَانِمُ ولمْ تَحِلَّ لأَحَدٍ قَبْلِي، وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ، وكان النبي يُبْعَثُ إلى

چوارەم: دڵسۆزی و بۆ خوا کارکردن بنچینەی هەموو کارێکە: قورئانی پیـرۆز دەفەرموویـت: ﴿قُلۡ إِنِّيٓ أُمِرۡتُ أَنۡ أَعۡبُدَ ٱللَّهَ مُخۡلِصٗا لَّهُ ٱلدِّينَ ١١﴾ الزمر: ١١، **واتـا: بفەرمـوو مـن** فەرمانم پێ کراوە کە خواویستانە خوای گەورە بپەرستم و سەرڕاستانە هەر بـۆ ئەو دینداریێتی بکەم.

پێغەمبەر (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) دەفەرمووێت: هەموو کردەوەیەک بە نییەتە، هەموو کەس نییەتی چی بێت ئەوەی بۆ دەنوسرێت[١].

پێنجەم: دەبێـت بەنـدایەتی بەو شـێوەیە بێـت کە خـوا داینـاوە: خـوای گەورە دەفەرموویــــت: ﴿وَمَنۡ أَحۡسَنُ دِينٗا مِّمَّنۡ أَسۡلَمَ وَجۡهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحۡسِنٞ﴾ النسـاء: ١٢٥، **واتــــا:** دینداریی کێ لە دینداریی ئەو کەسـە سـاغ و چـاکترە کە بە تەواوی تەسـلیم بە فەرمانەکـانی خـوای گەورە بـووە و پیاوچـاک دەرچـووە پێیـان؟! هەروەهـا دەفەرمووێت: ﴿ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلۡمَوۡتَ وَٱلۡحَيَوٰةَ لِيَبۡلُوَكُمۡ أَيُّكُمۡ أَحۡسَنُ عَمَلٗاۚ﴾ الملك: ٢، **واتا:** ئەو خوایەی کە مردن و ژیانی خەلق کردووە تا ئێوەیـان پـێ تـاقی بکـاتەوە کە داخـۆ کێتـان کاروکردەوەی چاکترە.

فــوزەیلی کــوڕی عیــاز (فضــیل بــن عیــاض) لە تەفسـیری ئەم ئـایەتەدا دەفەرمووێت: ﴿أَحۡسَنُ عَمَلٗا﴾ بە مانای دڵسۆزی و ڕاستیی کردەوەیە، پێیـان وت: مەبەستت چییە لە دڵسۆزی و ڕاستی؟ فەرمووی: ئەگەر کردەوە بە دڵسـۆزییەوە (بۆ خوا) کرا، بەڵام بە گـوێرەی فەرمـانی شـەرع نەبـوو، ئەوە قبـوڵ ناکرێـت، بە پێچەوانەشەوە ئەو کارە قبوڵ دەکرێت کە بە دڵسۆزی بۆ خوا ئەنجام بدرێت و بە گوێرەی سوننەتی پێغەمبەر (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) بوو بێت.

پێغەمبەر (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) دەفەرمووێت: (صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُـونِي أُصَـلِّي)[٢]، واتـا:

قَوْمِه خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إلى الناس).

(١) دەقە عەرەبییەکەی: (إنَّمَا الأعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى)، بوخاری (١)، موسلیم (١٩٠٧).

(٢) بوخاری (٥٥٧٨)، موسلیم (١٠٨٦).

نوێژ بکەن وەک چۆن من دەبینن نوێژ دەکەم. هەروەها دەفەرمووێت: (مَنْ أَحْـدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ فِيهِ فَهُوَ رَدٌّ)[١]، واتا: هەرکەسێک داهێنانێک (بیدعەیەک) بخاتە دینمانەوە -کە نەیگرێتەخۆ- ڕەفز دەکرێتەوە.

شەشەم: ئامادەکردن و لابردنی نـاڕەحەتی بەسـەر خەڵـکەوە: ئـایینی پیـرۆزی ئیسلام زۆر داکۆکی لەوە دەکات کە ئایین ئاسان بکرێت و زیـادەڕەویی قەدەغە کـردووە و ڕێـی بە قورسـکردنی دینـداریی نەداوە، بە پـێچەوانەوە ئاسـانکاریی (ڕوخسەت)ی لە زۆر بواردا کردووە.

حەوتەم: دەربڕینی بەندایەتییەکە خۆی لە خۆیدا مەبەستە: ئیمامـی (شـاطبي) دەفەرمووێت: "بەندایەتیی دوو مەبەستی سەرەکی و چەند مەبەستێکی پاشکۆی هەیە، مەبەستی سەرەکیی ڕووکردنە خوای گەورە و بە تاک زانینێتی بە هەمـوو شـێوەیەک، مەبەسـت لەم بەنـدایەتییە گەیشـتنە بە پـلە و پـایەی دواڕۆژ و ڕازیبوونی پەروەردگار و نزیکبـوونەوەی خۆشەویسـتی ئەو، لەو مەبەسـتانەش کە پەیوەسـتن بە بەنـدایەتییەوە: چاکسـازیی دەروون و دەستخسـتنی ڕەوشـتی بەرزە".

هەشتەم: بەرفراوانی مانای بەندایەتی:
بەندایەتی بەو مانایەی کە باسمان کرد ئەمانە دەگرێتە خۆ:
أ- هەموو سرەوت و بزاوتێکی ژیان بە گشتی.
ب- هەموو کیان (بوون)ی مرۆڤ.
ئەم دوو خاڵە کەمێ پێویستیان بە لێدوان هەیە:

أ- بەنـدایەتیی هەمـوو ژیـان دەگـرێتەوە: ئەم خـاڵە هەمـوو کـارێکی چـاک دەگرێتەوە، جا ئاشـکرا بێـت یـا پەنهـانی، وەک ئـیمام «ئیـبن تەیمیـیە» لە مانـای (العبادة)دا باسی دەکات[٢].

(١) بوخاری (٢٥٥٠)، موسلیم (١٧١٨).
(٢) العبودية/ ابن تيمية ل ٣٨.

هەروەها هەموو کارێکی ڕۆژانەی مرۆڤ دەگرێتەوە کە پەیوەندیی بە ژیان و کارەوە هەبێت، بەڵام بە چەند مەرجێک:

١- دەبێت کارەکە کارێکی ڕەوا بێت.

٢- نییەت و ویستی چاکی لەگەڵدا بێت.

٣- کارەکان بە ڕێکوپێکی ئەنجام بدات.

٤- پەیوەست بێت بە سنوورەکانی خواوە و ناپاکی و ستەم نەکات.

٥- کارە دونیاییەکان سەرقاڵی نەکات و وای لێ بێت کارە ئایینییەکانی لە یاد بچێتەوە.

بەم شێوەیە هەموو کارەکان دەبن بە عیبادەت، تەنانەت هاوسەرداریش ئەگەر نییەتی چاکی لەگەڵ بێت.

ب- بەندایەتیی هەموو گیانی مرۆڤ دەگرێتەوە (دڵ و زمان و ئەندامەکانی لەش):

لە بەندایەتیی دڵ: دڵسۆزیی و پشتبەخوابەستن و خۆشەویستی و ئارامگرتن و گەڕانەوە بۆ لای خوا، هەروەها ترس و ئومێد بە خوا و ڕاستی و ڕازیبوون بە بەشی خوا، فیزنەکردن و لوتبەرزنەبوون و چاونەبڕینە ماڵی خەڵکی و دوڕوویی نەکردن و هتد... .

لە بەندایەتیی زمانیش: وتنی شایەتمان و خوێندنی قورئان و یادی خوا و فەرمان بە چاکە و بەرگری لە خراپە و خوێندن و ڕاستگۆیی و شایەتیدان و بەگژاچوونی بیدعە و کارە ناڕەواکانی وەک: تۆمەتبارکردنی خەڵکی و گاڵتەکردن پێیان و درۆکردن و هتد... .

لە بەندایەتیی ئەندامەکانیش: گوێ: دەبێت هەوڵ بدات شتی بە کەڵک

ببیستێت، وەک ئەو شتانەی خوا و پێغەمبەر (صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ) پێیان خۆشە و دوور بێت لەو شتانەی کە پێچەوانەی شەرعن. چاو: دەبێت هەوڵ بدات بە کاری بهێنێت بۆ تەماشاکردنی قورئانی پیرۆز و هەموو ئەو کتێبانەی کە بە کەڵکن و بۆ تەماشای دروستکراوەکانی خوا، هەروەها چاو بپارێزێت.

بەو شێوەیە هەموو ئەندامەکانی تریش.

بڕگەی یازدەیەم:

ئایینی ڕاست و دروست و گرنگییەکەی:

ئایین کامەیە؟

بە گوێرەی فەرهەنگەکان وشەی «دین» بە چەند واتایەک هاتووە لەوانە:

١- پاشایەتی و دەسەڵات و حوکمڕانی.

٢- ملکەچی و بەندایەتی.

٣- پاداشت و پرسینەوە و سزادان.

٤- ڕێباز و پڕۆگرام.

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ ٱلدِّينَ عِندَ ٱللَّهِ ٱلۡإِسۡلَٰمُۗ﴾ آل عمران: ١٩، واتا: دینێک کە بەرنامە بێت بۆ ژیانی تاک و کۆی مرۆڤایەتی و لای خوای گەورە پەسەند بێت، هەر ئیسلامە. هەروەها دەفەرمووێت: ﴿قُلۡ هَٰذِهِۦ سَبِيلِيٓ أَدۡعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِيۖ﴾ يوسف: ١٠٨، واتا: بفەرموو ئا ئەمە ڕێبازەکەی منە، خۆم و ئەوانەی شوێنکەوتووی منن (بەرچاو ڕۆشنانە) خەڵکی بۆ ئەم ڕێبازە بانگهێشت دەکەین.

ئەوەی لەم دوو ئایەتە ورد ببێتەوە، بۆی دەردەکەوێت کە مەبەست لە «دین» تیایاندا مانای چوارەمە[(١)]، واتا: مەبەستی لە «دین» پڕۆگرامی تایبەتە بۆ ژیان و

(١) ووشەکە قورئانییە و گشتگیری هەر چوار ماناکەیە و هیچ دژایەتییەک لە نێوانیاندا نییە، نەدەبوو نووسەرانی بەڕێز لەمە غافڵ بوونایە کە بە تایبەتی ئەوان ئیخوانن و هەمووشیان پەرتووکی (چوار زاراوەکەی قورئان)یان لە نووسینی (ئیمامی مەودوودیی مەزن) خوێندووەتەوە. وشەی دین لەو وشە عەرەبیانەیە کە پێی دەڵێن؛ (الأضداد)، واتا ئەو وشانەی مانایەک و مانای دژیشی دەدەن، وەکوو

ئەو تەرزە بیرکردنەوە و کارکردنەیە کە نموونەییە.

لە قورئانـدا وشـەکە بە نەناسـراو (نكـرة) نەهـاتووە، بەڵکـوو ناسـاندویەتی، مەبەست لێی ئایینی پیرۆزی ئیسلامە و داکۆکی لەسەر ئەوە دەکات کە ئـایینی ئیسلام نەک تەنها بەرنـامەی ژیـانە و بەس، بەڵکـوو تـاکە بەرنـامەی ڕاسـت و ڕەوایە کە شیاوی ئەوەی هەبێت ژیانی مرۆڤایەتیی لەسەر دابمەزرێت.

ئەوەش لەیاد نەکەین کە قورئانی پیرۆز وشەی «دیـن» لە مانـایەکی تەسـکدا بەکارناهێنێت، بەڵکوو مەبەسـتەکەی بەربڵاوتـرە لەوەی کە خەڵکـی پێشـبینیی دەکەن، مەبەست لە بەرنامەی ژیان سەرتاپای ژیانی ئادەمیزادە، نەک لایەنێکـی ژیانی. هەروەها مەبەستیشی لە بەرنامەی ژیان بەرنامەی یەک تـاک نیـیە یـان یەک کـۆمەڵگە یــان یەک چەرخ و ســەردەم، بەڵکــوو بەرنــامەی ســەرجەم مرۆڤایەتییە، بە هەموو ڕەگەز و نەژاد و شوێن و چاخێکەوە.

خاڵی یەکەم: ئایا ئایین پێویستییەکی مرۆڤایەتییە؟

هەر کارێکی مرۆڤ دەستپێدەکات پێویستە لەسەر بنەمایەکی بەهێز بێـت لە بیروبۆچـوون و ڕا و مەشـوورەت، کە ئامـانجی کـارەکەی بـۆ دیـاری بکـات و هەنگاوەکانی بەرجەستە بکات پێش دەستپێکردنی.

هەر کارێـک بەبـێ نەخشـە بکرێـت ئەوا سـەرکەوتوو نابێـت و هەمـوو ئەو

ووشەی (مولی) کە بۆ (سەید) و بۆ (کۆیلە)یە، دینیش وایە، بە مانای هێزی بە دەسەڵاتی ناچارکارە (کە وەسفی ناساندنی بۆ خوای گەورەیە)، ئەمە (عەقیدە)کەیە.. مانای پێچەوانەکەشێتی: واتا: کۆیلە و زەبوونی ژێردەست (کە وەسفی ئێمەی مرۆڤە)، ئەمەش مانای (عیبادەت)ەکەیە.. ئینجا مانای سێیەم دێت کە بەرنامەی ژیان و دەستووری ئاڕاستەی تاک و کۆی دەوڵەت و کۆمەڵگەیە، ئەمەش (شەریعەت)ەکەیە. بە قەدەر پابەندبوونمان بەمەوە (کە دینداریێتییەکەیە) مانای چوارەمیان دەمانگرێتەوە کە پاداشت یان سزا وەرگرتنەوەیە، بە هەموو ئەم مانایانەیە کە خوای گەورە لە سوورەتی مەدەنیدا دەفەرمووێت: ﴿إِنَّ ٱلدِّينَ عِندَ ٱللَّهِ ٱلۡإِسۡلَٰمُۗ﴾ آل عمران: ١٩.

هەوڵانەی کە لەگەڵیدا دەدرێت بەفیڕۆ دەچێت، بۆیە پێویستە هەموو کارێک کە دەستپێدەکرێت لەسەر بنەما و بیر و باوەڕێکی تۆکمە و قایم بنیات بنرێت.

کەواتا مرۆڤایەتی پێویستی بە ئایینێک هەیە کە ڕێگەی ڕاست و دروستی پێ پیشان بدات هەتا نەکەوێتە هەڵەوە لە ژیانیدا، هیچ کۆمەڵگەیەک بەبێ ئایین نەبووە و نییە.

خاڵی دووەم: مەرجەکانی ئایینی ڕاست و دروست:

پێویستە ئەو ئایینەی کە پێویستییەکانی مرۆڤ (بە بەرنامە و ڕێباز) جێبەجێ دەکات چەند مەرجێکی تێدا بێت:

١- دەبێت دانەر و خاوەنەکەی ئاگادار و شارەزا بێت لە مەبەستی دروستکردنی ئادەمیزاد لەسەر زەویدا، دەبێت ئەو ئایینەی کە بۆی هەڵدەبژێریت ئامانجی گشتی لە ژیانی مرۆڤ لەسەر زەوی دەربخات و پلە و ڕۆڵ و شوێنی مرۆڤ لەم بوونەوەردا دیاریبکات.

٢- دەبێت دانەری ئایین بە ئاگا بێت لە هەموو ورد و درشتێک، کە پەیوەندیی بە لایەنە جۆراوجۆرەکانی ئادەمیزادەوە هەیە، تا بتوانێت ئایینێکی گشتگیر دابنێت، کە هەموو لایەنەکانی ژیان (دەروونی و بیری و ڕەوشتی و سیاسی و ئابووری و جەنگی و یاسایی و خێزانی و هیتر...) بگرێتەوە، چونکە ژیان هەمووی بەیەکەوە بەستراوە، بە کارلێکردنی ئەم لایەنانە ژیانی ئادەمیزاد ڕێک دەخرێت. هەموو ئەم لایەنانە پەیوەندییەکی بەهێزییان بەیەکەوە هەیە کە ناکرێت لە یەک جیا بکرێنەوە. لە ڕاستیدا لایەنەکانی ژیانی ئادەمیزاد زۆر پەیوەستن بەیەکەوە و ناکرێت لایەکی بگرین و لاکانی تری پشتگوێ بخەین، وەک ئەندامەکانی لەشی مرۆڤ وایە کە هەر هەموویان پەیوەستن بەیەکەوە و ناکرێت ئەندامێکی لاببەین یا گوێی نەدەینێ.

٣- دەبێت ئەو ئایینە بەردەوام و پایەدار بێت، بەشێوەیەک کە چارەسەری

هەموو هەڵسوکەوتێکی ئادمیزاد بکات و کارەساتی ڕۆژگار کاری تێ نەکات.. لە هەمان کاتیشدا، دەبێت ئاسان بێت بەشێوەیەک کە لەگەڵ هەموو چەرخ و سەردەمێکدا بگونجێت و خەڵکی ناچار نەبن کە ئایینەکەیان هەموو ڕۆژێک یان هەموو ساڵێک بگۆڕن.

جا ئەو تایبەتمەندییانە کاتێک دێنە دی کە ئەم دوو خاڵەیان تیا ڕەچاو بکرێت:

أ- دەبێت یاسا و حوکمەکانی پەیوەست بن بە سروشتی ئادەمیزادەوە و خۆڕسک بن، چونکە ئەو تایبەتمەندییانە نەگۆڕن، لە ئادەمەوە (علیه السلام) هەتا کۆتایی مرۆڤایەتی هەمان شتن.

ب- دەبێت لە شێوەی چەند یاسایەکی گشتیدا دابڕێژرێت، بەتایبەت لەو شتانەی شێوەکانیان جیاوازە.

٤- دەبێت دانەری ئایین ئاگادارییەکی وردی هەبێت سەبارەت بەو شتانەی کە کاردەکەنە سەر دەروونی مرۆڤ، لە کارلێکەرە جیاوازەکان بە چاک و خراپەوە.

٥- دەبێت هاندان و پاڵنەری تێدا بێت، تا ببنە پاڵنەری ناخی خەڵکی تا کارەکان ئەنجام بدەن، ئەگەر هاندان و ترساندن لە بەرچاوی خەڵکەکەدا نەبن، بیروباوەڕ و دەستوور و ئایین پەیڕەوی ناکرێن.

خاڵی سێیەم: ئادەمیزاد ناتوانێت ئایینێکی ڕاست و دروست بۆ خۆی دابنێت:

ئادەمیزاد ناتوانێت ئایینێکی ڕاست و دروست بۆ خۆی دابنێت، لەبەر چەند هۆیەک:

١- ئادەمیزاد ناتوانێت مەبەستی گشتیی دروستبوونی مرۆڤ بە درێژاییی

مێژوو بزانێت، واتا ناتوانێت ئاگای لە سەرەتا و کۆتایی ئادەمیزاد بێت، بۆیە ئەگەر ڕێ درا ئەو بەرنامەی دابڕێژێت، حەتمەن بە کەڵکی هەموو مرۆڤایەتی نایەت.

٢- ناتەواویی زانیاریی مرۆڤ، وەک ئاشکرایە هیچ کەسێک یان کۆمەڵێک ناتوانێت لافی ئەوە لێ بدات کە ئاگاداری هەموو وردەکارییەکی ناو دەروونی ئادەمیزادە، یان ئاگاداری چالاکییە جۆراوجۆرەکانی ئەوە، چونکە ئەمە لە توانای مرۆڤدا نییە و هەتا ئێستا زانیاری پەیی بەو مەسەلەیە نەبردووە و نایبات.

٣- لەبەر ئەوەی ئادەمیزاد تەنها ئاگاداری ئەو کاتەیە کە تێیدا دەژی و ئاگاداری پاش خۆی نییە و نازانێت لە پاشەڕۆژدا چی ڕوودەدات؛ بۆیە ناتوانێت خۆی بۆ خۆی ئایینێک دابنێت کە گونجاو بێت لەگەڵ هەموو بارودۆخێکدا و وا بێت کە هەموو لایەنەکانی ژیان بگرێتەوە، ئاگاداری وردەکاریی ناو دەروون و دەرەوەی ئادەمیزاد و شارەزای بەرژەوەندیی دونیا و پاشەڕۆژی مرۆڤ بێت.

لە کۆتایی ئەم چەمکی یەکەمدا لەم چەند ڕاستییە ئاگادار دەبینەوە:

١- مرۆڤ خوای خاوەنی بوونەوەرە و ئەو بەدییهێناوە.

٢- مرۆڤ لە خۆڕا نەهاتووەتە دی و ئەرکێکی گرنگی پێ سپێردراوە.

٣- ئەو ئەرکەش خۆ پەروەردەکردن و ئاوەدانکردنەوەی زەوییە، کە دەبێتە بەندایەتی (العبودیة).

٤- ئەرکی بەندایەتی تەنها بە پەیڕەوکردنی ئایینی خوا ئەنجام دەدرێت.

بۆ چاک پەیڕەوکردنی ئیسلامیش پێویستە ئاکار و تایبەتمەندییەکانی بزانین.

جا فەرموون بۆ (چەمکی دووەم) و تێگەیشتن لە تایبەتمەندی (خصائص)ی ئیسلام.

باسی دووەم
تایبەتمەندییە گشتییەکانی ئیسلام

بڕگەی یەکەم:
ئیسلام بەرنامەیەکی خواییە (الربانية):

ئاشکرایە کە ئایینی بەرزی ئیسلام لەلایەن پەروەردگار و بەدیهێنەری ئەم بوونەوەرەوە ڕەوانە کراوە، کە داوا لە ئیمانداران دەکات هەوڵ بدەن سەر بەو زاتە بن و کەسانی تریش لەو مەبەستە شارەزا بکەن، ئەم تایبەتمەندییە «خوایی»یە لە دوو خاڵدا دەردەکەوێت:

١- بۆ خوا ژیان و بۆ ئەو هەوڵدان، لە هەموو ئاوات و ئامانج و هەڵسوکەوتێکدا و هەوڵدان لە پێناویدا.

٢- بەرنامە و پرۆگرامی ژیانیش هەر لەو وەربگرێت.

جا لێرەدا لە خاڵی دووەم دەدوێین:

خاڵی یەکەم: سەرچاوە و بەرنامەی خوایی:

مەبەست لە بەرنامەی خوایی ئەو بەرنامەیەیە کە ئیسلام نەخشەی بۆ داڕشتووە تا لە ڕێگەیەوە بگاتە ئامانج و مەبەستەکانی، ئەو بەرنامەیەش خۆی لە خۆیدا بێگەردە، چونکە لە زاتی پەروەردگارەوە بۆ دوواهەمین پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕەوانە کراوە.

ئەم بەرنامەیە لەسەر داخوازی و ویستی کەسێک یان بنەماڵەیەک یا

چینێک یا گەلێک ڕەوانە نەکراوە، بەڵکوو ویستی خوای لەسەر بووە، کە ڕێنمایی خەڵکیی پێ بکات و ڕووناکی بەخش و موژدەدەر و شیفا و ڕەحمەت بێ بۆ هەموو نەوەکان، هەر وەک فەرمووویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدۡ جَآءَكُم بُرۡهَٰنٞ مِّن رَّبِّكُمۡ وَأَنزَلۡنَآ إِلَيۡكُمۡ نُورٗا مُّبِينٗا ١٧٤﴾ النساء: ١٧٤، واتا: ئەی خەڵکینە بەڕاستی لەلایەن پەروەردگارتانەوە بەڵگە و بەرنامەی ڕوون و ئاشکراتان بۆ ڕەوانەکراوە و نوور و ڕووناکییەکی ئاشکرامان بۆ دابەزاندوون. بە پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ١٠٧﴾ الأنبياء: ١٠٧، واتا: ئێمە تۆمان هەر بۆ ئەوە ڕەوانە کردووە تا ببیتە ڕەحمەت و میهرەبانی بۆ هەموو جیهانییەکان.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ لِتُخۡرِجَ ٱلنَّاسَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذۡنِ رَبِّهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَمِيدِ ١﴾ إبراهيم: ١، واتا: ئەم قورئانە کتێبێکە کە دامانبەزاندووە بۆ تۆ تا خەڵکی (بە ئیزنی پەروەردگاریان) لە تاریکستانەکانەوە دەربێنیت و بیانخەیتە ڕووناکییەوە تا بیانهێنیت بۆ ڕێبازی ئەو خوایەی کە باڵادەستە و شایانی سوپاسە.

خاڵی دووەم: ڕۆڵی پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) لەم بەرنامە خواییەدا:

ئاشکرایە بەرنامەی ئیسلام بەرنامەیەکی خواییە کە ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە هەر ئەو زاتە دایناوە و هەر ئەو نەخشە و سنووری بۆ داناوە، ڕۆڵی پێغەمبەریش (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) هەر ئەو دیاریی کردووە، کە دەوری وەرگرتنی پەیامی خواییە لەسەرێکەوە و لەسەرێکی ترەوە گەیاندنەوەیەتی بە حیکمەت و دانایی: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ رُوحٗا مِّنۡ أَمۡرِنَاۚ﴾ الشورى: ٥٢، واتا: ئێمە لەلایەن خۆمانەوە ڕۆحێک (پەیامی قورئان)مان بۆ ناردیت، کە دڵە مردووەکانی پێ زیندوو دەبێتەوە. هەروەها: ﴿إِنۡ هُوَ إِلَّا وَحۡيٞ يُوحَىٰ ٤﴾ النجم: ٤، ئەم بەرنامەیە (وەحی) و نیگایە و ڕەوانە دەکرێت و دەگەیەنرێت.

بێگومـــان پێغەمـــبەر (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) بـــانگخوازە بـــۆ ئەو بەرنـــامەیە و ڕوونکەرەوەیەتـــی، لە ڕوانـــگەی قورئـــانەوە بە ئاشـــکرا دیـــارە کە پێغەمـــبەر (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) بەندەیەکی فەرمانبەرداره و لەلایەن دەسەڵاتێکی باڵاوە فەرمـانی پـێ دەدرێـت، لە کاتێکـدا ئەگەر هەڵەیەکـی لە دەسـت بترازێـت خـوای گەورە لـــۆمەی دەکـــات، هەر وەک لە بەســـەرهاتی (ابـــن أم مکتـــوم) و دیلەکـــانی بەدر و بەسەرهاتی زەینەبدا دەردەکەوێت، ئاشـکرایە کە ئەمـانەش ئەو ڕاسـتییە دووپـــات دەکەنەوە کە قورئـــان فەرمـــوودەی پەروەردگـــارە و مـــوحەممەد (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) ئەوەی لەسەرە کە:

١- وەریبگرێـــت و بیپارێزێـــت: ﴿سَنُقۡرِئُكَ فَلَا تَنسَىٰٓ ٦﴾ الأعـلى: ٦، واتـــا: ئـــێمە دەیخوێنینەوە بەسەرتدا ئیتر بیرت ناچێتەوە.

٢- گەیاندن و بانگکردنی خەڵکی بـۆی: ﴿۞ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغۡ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ وَإِن لَّمۡ تَفۡعَلۡ فَمَا بَلَّغۡتَ رِسَالَتَهُۥۚ﴾ المائدة: ٦٧، واتا: ئەی پێغەمبەر (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) ئەوەی لەلایەن پەروەردگارتەوە پێت گەیشـتووە ڕای بـگەیەنە، خـۆ ئەگەر وا نەکەیـت ئەوە مانای وایە کە پەیامت نەگەیاندووە و پشتگوێت خستووە.

٣- ئاســانکردن و ڕوونکــردنەوە: هەروەک دەفەرمووێـت: ﴿وَأَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلذِّكۡرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيۡهِمۡ وَلَعَلَّهُمۡ يَتَفَكَّرُونَ ٤٤﴾ النحل: ٤٤، واتـا: ئـێمە قورئانمـان بـۆ ئەوە ڕەوانە کـــردووە تـــا ئەو بەرنـــامەیە ب خەڵکـــی ڕوون بکەیـــتەوە کە لەلایەن پەروەردگاریـانەوە بۆیـان ڕەوانەکـراوە، بەڵکـوو بیـربکەنەوە و تێبفکـرن.. جـا ســـوننەتی پێغەمـــبەر (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) بە تەواوی قورئـــانی ڕوونکـــردووەتەوە و ئەوەش کە ڕاوبۆچوونی تایبەتی پێغەمبەر (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) بووبێت (ئەگەر لەگەڵ قورئانـــدا هاوئاڕاســـتە نەبووبێـــت) ئەوە خـــوای گەورە قورئـــانی نـــاردووە و ڕاستیکردووەتەوە و حەقیقەتی ڕوونکردووەتەوە.

خاڵی سێیەم: جیاوازی ئیسلام و ئەو بەرنامە و پرۆگرامانەی کە ئێستا لە جیهاندا هەن:

ئەو بەرنامانەی کە ئەمڕۆ لەسەر زەویدا پیادە دەکرێن دوو جۆرن:

یەکەم: بەرنامەی خوایی کە خۆی لە ئیسلامدا دەبینێتەوە:

ئیسلام تاکە بەرنامەیەکە کە ئەمڕۆ لەسەر زەویدا هەبێت، کە سەرچاوەی فەرموودە و گوفتارە شیرین و بەجێ و پڕ لە حیکمەتەکانی خوای میهرەبان بێت و دوور بێت لە هەموو دەسکاری و کاڵ و کرچی و گۆڕانکاری و لادان و خەیاڵاتی بەشەری.

دووەم: بەرنامەی بەشەری کە سەرچاوەکەی بیرکردنەوەی عەقڵی ئادەمیزادە:

ئایینە دەسکاریکراوەکان دەچنە ئەم ڕیزەوە، هەر چەند لە بنەڕەتدا خوایین، بەڵام ئەوەندە دەسکاری کراون و گۆڕانکارییان بەسەردا هێنراوە و شێویێنراون، متمانەیان پێ ناکرێت و پشتیان پێ نابەسترێت، دوور نییە لە کاریگەریی بەشەری و بگرە زۆربەی بە ویستی مرۆڤەکان دەستکاری کراوە.

ئیسلام ئایینێکی تاقانەیە کە متمانەی تەواوی پێ دەکرێت و سەرچاوەکەی لە دەستکاریی بەشەرەوە دوورە، چونکە خوای گەورە خۆی بەڵێنی پاراستنی قورئانەکەی بە پێغەمبەر (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) و ئوممەتەکەی داوە، کە فەرموویەتی: ﴿إِنَّا نَحۡنُ نَزَّلۡنَا ٱلذِّكۡرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ٩﴾ الحجر: ٩، واتا: ئێمە خۆمان قورئانمان ناردووەتە خوارەوە و خۆشمان پاریزگاری ئەوین.

ئیسلام بەرنامەی پاک و پوخت و بێگەردی پەروەردگارە: ئیسلام لە سەدا سەد بەرنامەی پەروەردگارە، لە عەقیدە و بیروباوەڕدا، لە پەرستن و عیبادەتدا، لەو سنوورانەی کە دایناوە بۆ هەڵسوکەوت و ڕەوشت، هەروەها لە یاسا و

بەرنامەیدا. ئەمانە هەمووی لە ڕووی بنەما و بناغە گشتییەکانیانەوە خوایین، جا لێرەدا تەنها لە لایەنی عەقیدە دەدوێین، لە ڕۆشنایی فەرموودەکانی خواوەند خۆیەوە کە سەرچاوەی هەموو ڕاستییەکانە و سوننەتی ڕاستی پێغەمبەرە (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ).

بیروباوەڕی ئیسلامی بەرهەمی دەستەیەک یان تاقمێک یان پاپایەک نییە، بۆ هیچ یەکێک لە قوتابییەکانی موحەممەد (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) یان بۆ هیچ زانایەکی ئیسلام نییە کە دەسکاریی ئیسلام -بە زیادکردن یان کەمکردن- بکات، وەکوو لە دیانێتیدا «پۆڵس» بە ئارەزووی خۆی دەسکاریی بیروباوەڕی گاورێتی کرد! تا وای لێ هات لە ڕۆژئاوادا پێی دەڵێن: "ئایینی پۆڵس" نەک ئایینی عیسای کوڕی مەریەم (سەلامی خوای لێ بێت). هەروەها بۆ هیچ کۆمەڵ و کۆنگرەیەک نییە دەستکاریی عەقیدە و بیروباوەڕی ئیسلام بکات، وەکوو کە دەستکاریی ئایینی گاوڕی کراوە، کە دەسەڵات دراوە بە پاپا تا بە ئارەزووی خۆی شت حەڵاڵ یان حەرام بکات.

سەرچاوەی عەقیدەی ئیسلامی هەر وەحیی پەروەردگارە و بەس:

لە ڕاستیدا مەسەلەی عەقیدە و بیروباوەڕ شتێکی سادە نییە، بەڵکوو بابەتێکی زۆر گرنگە و لە بوونەوەر و پەروەردگاری بوونەوەر دەدوێت، لە زاتی پەروەردگار و لە ناوە پیرۆزەکانی، لە سیفات و تایبەتمەندییەکانی، لە جیهانی نادیار و لە داهاتووی ژیان و ئادەمیزاد دەدوێت، هەروەها لە جۆرەکانی پاداشت و شێوەکانی دەدوێت، لەو شتانەی کە هەستی پێ ناکرێت و لەم ژیانەماندا بە تەواوی لێی تێ ناگەین، لە ڕوانگەی عەقیدەوە پەرستن و ڕەوشت و بەرنامە و پرۆگرام دیاری دەکرێت، چونکە هەر هەمووی لە پەروەردگارەوە سەرچاوەی گرتووە.

شوێنەواری ئەم تایبەتمەندییە:

بێگومان کاتێک دڵنیا بووین لەوەی کە ئایینی ئیسلام لە سەرچاوەی پیرۆزی ئاسمانییەوە هاتووە، ئەمە شوێنەواری زۆری لەسەر هەموو ئەو یاسایانە دەبێت کە لێوەی دەردەچێت و لەسەر دڵ و دەروونی ئەو کەسانەش کە ئەنجامی دەدەن، هەموو ئەمانەش بەو هۆیەوە کە پەروەردگار بە هەموو سیفاتی تەواوی خۆی ڕازاندووەتەوە، لەبەر ئەوەیە بەرنامەکەشی هەر وایە، بەڵام بەرنامە مرۆییەکان بە ئاشکرا کەموکوڕی و لار و وێری و لایەنگیریی تیا بەدی دەکرێت.

دەکرێت هەندێک لەو لایەنانەی جەخت دەکەنەوە کە ئیسلام بەرنامەیەکی «خوایی»یە و حیکمەتی خوایی پێوە دیارە، لەم خاڵانەدا بخەینە ڕوو:

١- دووری لە زیادەڕەوی و ناڕێکی:

ئەم تایبەتمەندییە تەنها لە ئایینی خوادا بەدی دەکرێت، بە پێچەوانەی بەرنامە مرۆییەکان.

لە ماوەی هاتنە خوارەوەی قورئاندا کە **٢٣** ساڵی خایاندووە بۆ سەر پێغەمبەرێکی نەخوێندەوار (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، بە ئاشکرا دەبینین کە چەندە یاساکانی ڕێکوپێکن، چەندە تێهەڵکێشن، چەندە هاوسەنگن، چەندە میانڕەون، هەموو ئەمانەش بەهۆی ئەوەوەیە کە لە پەروەردگاری دانا و زاناوە هاتووە. ئەم تایبەتمەندییەی ئیسلام لە یاساکانیدا وایکردووە کە دوور بێت لە هەموو ناتەواوی و کەموکوڕییەک، کە لە بەرنامە زەمینییەکاندا وەک نوقسانیی زگماکی بەردەوام دەردەکەوێت. دەبینرێت کە یاسای بەشەری لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکی تر جیاوازە، لە پرۆژەیەک بۆ پرۆژەیەکی تر جیاوازە، چونکە تاکەکانی یەک خێزان وەک یەک بیر ناکەنەوە، چجای بیرمەندانی وڵاتێک! تەنانەت

بیروبۆچوونی کەسێک ساڵە و ساڵ لە گۆڕاندایە و لە شوێنێک بۆ شوێنێکیتریش دەگۆڕێت.

هەر ئادەمیزاد خۆی لە کاتی تووڕەییدا ڕای بەرانبەر لە کێشەیەک جیاوازە وەک لە کاتی ئاساییدا، یان لە کاتی پێویستی و لە کاتی تێریدا. زۆر لە یاسا مرۆییەکان توونڕەون، هەیانە زۆر گرنگی بە تاک دەدات لەسەر حسابی کۆمەڵ و هەشیانە گرنگی بە کۆمەڵ دەدات لەسەر حسابی تاک. هەیە گرنگی بە پەروەردەی ڕۆح دەدات و جەستە فەرامۆش دەکات، هەیشە بە پێچەوانەوە، هەموو ئەم نارێکیانەش بەهۆی ئەوەوەیە کە ئەو یاسایانە بەرهەمی بیر و کۆششی ئادەمیزادن کە لە ڕاستیدا کاردانەوەی کەسێکە یا کۆمەڵە کەسێکە، لەبەر ئەوە چەندە لە فەیلەسوفەکان دڵسۆزانە گەڕابن بە شوێن حەقیقەتدا، نەیانتوانیوە بڵێن کاریگەریی زمان و ژینگەی خۆیان و پەروەردە و سیفاتی تایبەتی کەسایەتیی خۆیان لەسەر دید و تێڕوانینەکانیان یان لەسەر بەرنامە و نەخشەکانیان نەبووە.

لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت کە جیاوازیی ڕاوبۆچوونی جۆراوجۆر لە سیفاتی سروشتی بەشەرییە. خوای گەورە ڕاستی فەرمووە کاتێک کە ئاماژە بۆ تێر و تەواویی قورئانەکەی دەکات، دەفەرمووێت: ﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلْقُرْءَانَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُوا۟ فِيهِ ٱخْتِلَٰفًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾﴾ النساء: ٨٢، **واتا: ئەرێ بۆچی لەو قورئانە ورد نابنەوە کە ئەگەر لەلایەنی غەیری خوای گەورەوە بووایە بە تەئکیید ڕا جوێیی زۆریان تێدا دەبینی.**

٢- دووری لە کەموکوڕی و ناتەواوی و نەزانی و ستەم و ئارەزووپەرستی:

ئاشکرایە کە بەرنامەی ئیسلام دوورە لە هەموو کەموکوڕییەک و ناتەواوی و زوڵم و ستەمێک و لە هەموو لایەنگیری و ئارەزووپەرستییەک کە لە بەرنامە مرۆییەکاندا بە ئاشکرا بەرچاو دەکەوێت، هەرچەندە خۆ وا پیشان بدەن

كە دادپەروەر و بێلایەنن. ئەوەتا خوای گەورە فەرمانی بە داود پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) داوە كە دادپەروەر بێت: ﴿يَٰدَاوُۥدُ إِنَّا جَعَلۡنَٰكَ خَلِيفَةٗ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱحۡكُم بَيۡنَ ٱلنَّاسِ بِٱلۡحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ ٱلۡهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۚ﴾ ص: ٢٦، واتا: ئەی داود ئێمە تۆمان كردووەتە جێنشین لە زەویدا بۆ ئەوەی لەسەر حەق و ڕاستی فەرمانڕەوایی بكەیت، شوێنی ئارەزوو مەكەوە تا لە ڕێبازی خوا لاتنەدات و سەرگەردانت نەكات.

هەڵبەتە ڕێبازی خوا ڕێبازی حەق و دادپەروەرییە و دوورە لە هەموو لادان و ستەمێك، چونكە ئێمە كاتێك سەرنجی بەرنامەی پەروەردگار دەدەین بە هیچ شێوەیەك كەموكوڕیی تیا بەدی ناكەین، لایەنگری بۆ هیچ گەل و هۆزێك تیا نابینین، یان بۆ ڕەنگ و چینێك یان بۆ خەڵكی شار یان بۆ دەشتەكی و دێهاتی، بەڵام كاتێك سەرنجی بەرنامە زەمینییەكان دەدەین بە ئاشكرا دەبینین كە چۆن لایەنگیریی زوڵم و ستەمی تیا بەدی دەكرێت، هەرچەندە هەوڵ بدەن كەموكوڕییەكان كەم بكەنەوە هەرگیز ناتوانن. جا گرنگترین ئەو بنچینانەی كە شەریعەتی ئیسلام گرنگیی پێ داوە؛ یەكسانییە لە نێوان هەموو گرۆی ئادەمیزادا، لە بەرانبەر یاسا و ماف و ئەركەكاندا، ئەم ڕاستییەشی پیادە كردووە بێ گوێدان بە ڕەنگ و ڕەگەز و ماڵ و سامان و هتد...

ئەوەتە كاتێك «ئوسامەی كوڕی زەید» ویستویەتی پاكانە بۆ ئافرەتێك بكات، كە دزیی كردبوو، شایستەی ئەوە بوو كە دەستی ببڕدرێت، پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) تووڕە بوو، فەرمووی: (أَتَشْفَعُ فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ... وَايْمُ اللَّهِ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا)[1]، واتا: ئایا تكا دەكەی بۆ ئەوەی لە یاسایەك لە سزاكانی خوا ئەنجام نەدرێت ئەی ئوسامە؟ بەخوا ئەگەر فاتیمەی كچی موحەممەد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) دزی بكات دەستی دەبڕم!

(١) بوخاری (٦٤٠٦)، موسلیم (١٦٨٨).

هەروەها دەگێڕنەوە کە کاتێک «عەمری کوڕی عاس» والی میسر بووە کوڕەکەی پێشبڕکێی کرد لەگەڵ کوڕی هاولاتییەکی «قیبتی»دا، سەرەنجام کوڕی هاوولاتییەکە لە پێشبڕکێکەدا پلەی یەکەمی هێنا، بەڵام کوڕەکەی «عەمر» خۆی سەغڵەت کرد و ئازاری کوڕی قیبتییەکەی دا، باوکی کوڕە هەست دەکات ستەم لە کوڕەکەی کراوە و دەشزانێت خەلیفەیەکی دادوەر هەیە کە «عومەری کوڕی خەتتاب»ە (خوا لێی ڕازی بێت)، لەبەر ئەوە لەوێوە بەرەو مەدینە دەکەوێتە ڕێ بۆ ئەوەی حەقی بۆ بسێنرێت، بێگومان دەست بەجێ خەلیفە «عومەری کوڕی خەتتاب» (خوا لێی ڕازی بێت) دەنێرێت بەشوێن عەمر و کوڕەکەیدا، کاتێک دەگەنە جێ، فەرمان دەدات بە کوڕە قیبتییەکە حەقی خۆی لێ بکاتەوە، ئەوجا ئەم گوفتارە بەناوبانگەی فەرموو: (مَتَى اسْتَعْبَدْتُّمُ النَّاسَ وَقَدْ وَلَدَتْهُمْ أُمَّهَاتُهُم أَحْرَاراً)[1]، واتا: ئەوە لە کەیەوە خەڵکیتان کردووە بە بەندەی خۆتان؟! خۆ ئەوان بەئازادی لە دایک بوون. ئەگەر سەیرێکی بەرنامەکانی ئەم سەردەمە بکەین دەبینین کە مرۆڤ تێیدا دەچەوسێنرێتەوە، ئەوەتا لە ئەمریکا کە زلهێزی سەردەمە و بەناو پێشکەوتووە، هەتا ئێستاش بە چاوی سووک سەیری ڕەشپێستەکان دەکەن، قوتابخانە و کڵێسە و گۆڕستانیان جیایە.

---

(١) ئەمە بەسەرهاتێکی بەناوبانگە و زۆر گوێیان لێ بووە، لە ئەنەسەوە (خوا لێی ڕازی بێت) ڕیوایەت کراوە، بەڵام لە ڕووی سەنەدیەوە هەندێک توێژەرەوە قسەیان لەسەر پیاوانی سەنەدەکەی کردووە کە کەسێکی لاوازی تێدایە.. ڕیوایەتەکە ئیبنو عەبدولحەکەم کە (ثقة)یە لە ئەسەدی کوڕی مووساوە کە (ثقة)یە لە ئەبو عەبدە یوسف بن عەبدەوە لە ئەنەسەوە دەگێڕێتەوە کە کوڕی کابرای قیبتی هاتە خزمەت سەیدنا عومەر... ئیتر باقی چیرۆکەکەیە. لەم ئەبو عەبدەیەدا ڕای جیاواز هەیە، ئیبنو موعین و ئیبنو حیببان و زەهەبی دەفەرموون (ثقة)یە و (ئەلعوقەیلی) دەفەرمووێت: (لە مناکیر)، ئیبنو حەجەر دەفەرمووێت: (فیە لین).. لەبەر ئەوەی باسەکەش لە عەقیدە و ئەحکامدا نییە و لە بازنەی ئامۆژگاریدایە، بەردەوام ئامۆژگاریی پێکراو بە تایبەتی کە لەگەڵ سیرەی سەیدنا عومەریشدا (خوا لێی ڕازی بێت) یەک دەگرێتەوە کە لوتکەی دادپەروەریی بووە. لەم ڕوانگەشەوەیە کە ئیمامی (سیوطي) لە (جامع الأحاديث مسند عمر بن الخطاب) و (السيد المتقي الهندي) لە (كنز العمال ٦٦٠/١٢)دا هێناویانەتەوە بە بێ ئاماژەکردن بە سەنەدەکەی، وانازانم ڕیوایەتەکە زەعیف بێت، چونکە (لە مناکیر) حەزەردانە نەک لاوازکردنی ڕاوی، ڕیوایەتەکەش دیسان لە سەنەدەکەیدا نییە (والله أعلم).

٣- ڕێزدانان و پیرۆزیی فەرمانەکان و ئاسانیی ملکەچبوون:

لە بەرهەمەکانی خواییبوونی بەرنامەی ئیسلام ئەوەیە کە پیرۆزی و ڕێزێک بەرپا دەکات لە بەرنامە و یاساکانیدا کە هەرگیز لە بەرنامە بەشەریەکاندا نابینرێت، ئەمەش لەوەوە سەرچاوە دەگرێت کە ئیماندار لە ناخی دەروونییەوە هەست دەکات کە پەروەردگاری لە هەموو سیفاتێکیدا لەوپەڕی کاملیدایە و دوورە لە هەموو و ناتەواوییەکەوە، لەبەر ئەوەیە بەرنامەکەشی دوورە لە کەموکوڕی، چونکە نێردراوی خواوەندە کە هەموو شتێکی بە چاکی و ڕێکوپێکی دروست کردووە. هەروەک خوا فەرموویەتی: ﴿صُنۡعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِيٓ أَتۡقَنَ كُلَّ شَيۡءٍۚ﴾ النمل: ٨٨، واتا: دروستکراوی ئەو خوایەیە کە هەموو شتێکی بە جوانی خەلق کردووە، ئەمە وا لە ئیماندار دەکات کە ڕێزی تایبەتی هەبێت بۆ هەموو فەرمانێک و بە ئاسوودەییەوە ئەنجامی بدات و بەپەلە بچێت بە پیریەوە.

لە خوارەوە دوو نموونەی بەپێز دەخەینە بەرچاو -کە لە سەردەمی پێغەمبەردا (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) هاتووە- کە بەدەمەوەچوونی فەرمانی خوا ڕوون دەکاتەوە لەلایەن ئیماندارانی ئەو سەردەمەوە.

یەکەمیان: کاتێک دووا ئایەت دەربارەی حەرامکردنی شەراب هاتە خوارەوە، کە لە کۆتاییەکەیدا دەفەرمووێت: ﴿فَهَلۡ أَنتُم مُّنتَهُونَ ٩١﴾ المائدة: ٩١، واتا: ئایا ئیتر بەسە و کۆتایی پێدەهێنن؟! هەرکەسێک کە ئەم ئایەتەی دەبیست خێرا -ئەگەر پێکی شەرابەکەشی بەدەستەوە بوایە- فڕێی دەدا! هەرچی شەرابیان هەبوو لە ماڵدا هەموویان ڕشتە کۆڵان و بە زمانی حاڵ و بەکردەوەش وتیان: بەڵێ ئەی پەروەردگارمان.. دەستمان هەڵگرت، بەڵام لە سییەکانی سەدەی ڕابردوودا کاتێک ئەمریکا ویستی بەرهەڵستی شەرابنۆشی بکات، هەرچی توانای بوو خستییە گەڕ، کەشتییەکان چاودێریی قەراغ دەریایان دەکرد، فڕۆکە چاودێریی ئاسمانی دەکرد، ڕاگەیاندن لە خزمەت ئەم کارەدابوون، بە کتێب و گۆڤار و ڕۆژنامە، هەروەها کۆڕ و وتاری زۆر پێشکەش کرا و لەو سەردەمەدا

(٦٠,٠٠٠,٠٠٠) (شەست ملیۆن) دۆلار لە پڕۆپاگەندەدا خەرج کـرا! (٣٠٠) کەس لە سـێدارە دران، (٥٣٢-٣٣٥) کەس بەنـد کـران، (٤٠,٠٠٠,٠٠٠) (چـل ملیـۆن) دۆلار باج لە سـەرپێچیکەران وەرگیـرا! ئەمـانە هەر هەمـووی بێسـوود بـوو! بە ناچاری دەوڵەتی ئەمریکا لە ساڵی(١٩٣٣)دا ئەو یاسایەی ئیلغا کردەوە.

دووەمیان: هەڵوێستی ئافرەتانی موسڵمانی ئەو سـەردەمە پیـرۆزە: کاتێـک کە فەرمانی پەروەردگاریان بەسەر داپۆشین و خـۆ داپۆشـین پێگەیشـت، یەکسـەر گەڕان لە ماڵـدا چییـان بـۆ ڕێکـکەوت لە پەڕۆ و پاتـاڵ کردیـان بە سـەرپۆش! جێبەجێکردنی فەرمانەکەیان دوانەخست تا بچنە بازاڕ و قوماشی تازە بکڕن.

٤- ڕزگاربوون لە بەندایەتیی ئادەمیزاد بۆ بەندایەتیی خوای گەورە:

بەرنامەی ئیسلام ئەوەیە: مرۆڤ لە هەموو جۆرە بەندایەتییەک ئازاد دەکـات و هەرگیز ڕازی نابێت کەسێکی وەک خۆی یاسای بۆ دابنێت و بە زۆر ملی پـێ کەچ بکات بۆ بەرنامەی خۆی، چونکە دڵنیـایە ئەو کـارە تەنهـا لە خـوای گەورە دەوەشێتەوە، چونکە پەروەردگار و پادشا و خواوەنـدی هەمـووانە، جـگە لەوەش بانگەوازی ئیسلام لە بنەڕەتدا بانگەوازە بۆ خۆ ئـازادکردن و خـۆ دەربـازکردن لە هەمــوو جــۆرە زەلیلــی و خــۆ بە کەمــزانییەک، هەروەک پێغەمــبەری خــوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) لە توێی نامە پیرۆزەکانیدا کە بۆ پاشا گاوڕەکـانی ئەو سـەردەمە بەم ئایەتە پیرۆزە کۆتایی بە نامەکـانی دەهێنـا: ﴿قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ تَعَالَوۡاْ إِلَىٰ كَلِمَةٖ سَوَآءِۭ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكُمۡ أَلَّا نَعۡبُدَ إِلَّا ٱللَّهَ وَلَا نُشۡرِكَ بِهِۦ شَيۡـٔٗا وَلَا يَتَّخِذَ بَعۡضُنَا بَعۡضًا أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِۚ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَقُولُواْ ٱشۡهَدُواْ بِأَنَّا مُسۡلِمُونَ ٦٤﴾ آل عمـران: ٦٤، واتـــا: ئەی پەیڕەوانـــی کتێـــبە ئاینییەکان، وەرن بەدەم یەک بەرنامە و بیروباوەڕەوە کە هاوبەشە لە نێوانماندا، ئەویش ئەوەیە کە جگە لە خوا هیچیتر نەپەرستین و هیچ هـاوەڵ و شـەریکێکی بـۆ بڕیـار نەدەیـن، هـیچ لایەکـمان لاکەی تـر نەخەیـنە جـێگەی خواوەنـد و فەرمـانبەرداری بـین، جـا ئەگەر ئەوانە پشـتیان هەڵکـرد و یـاخی بـوون (لەو

بەرنــامەیە) ئێــوە بڵــێن پێیــان: "ئێــوە بەشــایەت بــن کە ئــێمە موســڵمانین و فەرمانبەردارین".

٥- بەرنامەی ئیسلام کاریگەر و لەبارە:

چونکە ئەو بەرنامەیە لە ویژدانێکی زینـدووەوە هەڵـدەقوڵێت لە دەروونێکـی پڕ لە ئـیمانەوە سەردەردەکێشـێت، چـونکە وەک بەرنـامە زەمینـی و بیروبـاوەڕە فەلسەفی و بێسەروبنەکان نییە، چونکە وەک بەرنامە وا لە ئیماندار دەکـات کە هەر خـۆی بە دڵگەرمـی فەرمانەکـانی خـوا جێبەجـێ بکـات و ئاسـودەش بێـت. ئاشکرایە دڵ و دەروون بیروباوەڕی ڕێکوپێکی تیـا نەبێـت، وەکـوو دادگـایەک وایە کە دادوەر و قازی تیا نەبێت، ڕۆژگاریش دەریخستووە کە دەرکردنـی یاسـا و بەرنامە بەشـەرییەکان ئەگەر پـاڵنەرێکی خـودی لە ئـادەمیزاددا بـۆ دروسـت نەبێت، ئەستەمە پەیڕەوی بکرێت، ئەوەش تەنها بۆ بەرنـامە و ئـایینی خـوا و بـۆ یاسا و بەرنامانە دەکرێت کە لەو چوارچێـوەیەدا جێیـان ببێـتەوە، تەنهـا تەقـوا و ترسی خوا کە ئاوێتەی خۆشەویستی ئەوە دەتوانێت کەسانێک بهێنێـتە مەیـدان کاری وا بـکەن جـێگەی سەرسـوڕمان بێـت و ببێـتە هـۆی ڕزگـارکردنی گـرۆی سەرگەردانیی ئادەمیزاد لەم بارودۆخە نالەبارەدا کە گیریخواردووە تیایدا.

لە بواری پاراستنی گەل و نیشتماندا، لەپێناوی بەدەمەوەچوونی لێقەوماواندا، خەلـیفەی عەباسـی «موعتەسـەم» لە بەغـداوە لەشـکرێک ڕێـک دەخـات بـۆ فریاکەوتنی ئافرەتێک کاتێـک زینـدانی کرابـوو بەدەسـت سـەربازانی ڕۆمەوە، لەوێوە هاواری لـێ کردبـوو! هەر کە هەواڵـی هـاوارەکەی پێگەیشـت لەشـکری ڕێکخسـت، ئافرەتەکەیشـی ڕزگـار کـرد و شـاری عەمووریيەشـی لە چنگـی ڕۆمەکان دەرهێنا.

لە بواری ماڵ و سامانیشدا؛ مێژوو بۆمان دەگێڕێتەوە، کاتێک پێشـەوا ئەبـو حەنـیفە دەیەوێـت پـارچە قوماشـێک لە ئـافرەتێکی بیابانشـین بکڕێـت، لێـی دەپرسێت: بە چەندی دەفرۆشیت؟ ئافرەتەکە دەفەرمووێـت: بە سـەد دینـار، ئەبـو

حەنیفە دەفەرمووێت: زیاتر دەکات، ژنەکە دەڵێت: بە دووسەد، ئەبوو حەنیفە دەفەرمووێت زیاتر دەکات. ژنەکە دەڵێت: وادیارە گاڵتەم پێ دەکەیت. ئەبو حەنیفە دەفەرمووێت: نا والله، بەڵکوو دڵنیام کە زیاتر دەکات، ئینجا کابرایەکی بانگ کرد و پێی فەرموو: ئەم پارچە قوماشە چەند دەکات؟ کابرا وتی: بە سەد دینار باشە! ئەبوو حەنیفە سێ سەد دینار دەدا بە ئافرەتەکە.

لەم دوو بابەتە دوو ڕاستیمان بۆ دەردەکەوێت کە مامۆستا سەید قوتب لە کتێبی (خصائص التصور الاسلامي)دا ئاماژەی بۆ کردووە کە:

١- خوای گەورە زۆر بەسۆز و میهرەبانە کە دانانی بەرنامە و پرۆگرامی نەداوەتە دەست خۆمان.

٢- سەرکەشیی ئەوانەی کە مۆڵەت بە خۆیان دەدەن و ئەوەندە گومڕان کە بەرنامە بۆ خۆیان دادەنێن، هەرچەندە عەقڵ و بیروهۆشیان سنووردارە و لە کات و شوێنێکی سنووردااردا دەژین و کار و فەرمانیان سنووردارە، جێی خۆی بوو کە ملکەچ و فەرمانبەردار بن بۆ ئەو شەریعەت و بەرنامەیەی کە خوای میهرەبان بۆی داناون. ئەوەتا لە بواری حوکمدا کاتێک کە سەیدنا عومەر (خوا لێی ڕازی بێت) لە سەرەمەرگیدا ئەسحابەکان و یاران پێشنیار دەکەن کە عەبدوڵڵای کوڕیان بە دڵە و لایان پەسەندە ببێتە خەلیفەی جێنشینی باوکی، کەچی سەیدنا عومەر (خوا لێی ڕازی بێت) بە توندی دژیان دەوەستێت و دەفەرمووێت: "ئەگەر جێنشینی خێر بێت، ئەوە بەشی خۆمان لێ وەرگرتووە، ئەگەر شەڕیش بێ ئەوە تەنها کەسێک بەسە لە کوڕانی خەتتاب کە سزا بدرێن لەسەری".

وەرە ئەم هەڵوێستە بەراورد بکە لەگەڵ کورسی پەرستانی ئەمڕۆدا کە هەرچی بشێ و نەشێ دەیکەن بۆی.

بڕگەی دووەم:
ئیسلام بەرنامەیەکی گشتگیرە (الشمول):

خاڵی یەکەم: ئیسلام بەرنامەیەکی گشتگیری هەمەلایەنەیە:

تا ئێستا مرۆڤایەتی بەرنامەیەکی وەکوو ئیسلامی بەخۆیەوە نەدیوە کە هەموو لایەن و گۆشەکانی ژیانی بگرێتەوە، بۆ هەموو سەردەمێک بشێت و بۆ هەموو چالاکییەکی تاک یان کۆمەڵ ڕای بەجێی خۆی هەبێت و هەموو مرۆڤایەتیش بگرێتەوە، وەکوو پێشەوای شەهید «حسن البنا» لەم بوارەدا دەفەرمووێت: "ئەم پەیامە ئەوەندە درێژبووەتەوە هەتا هەموو کات و زەمانێکی گرتووەتەوە، ئەوەندەش پان و بەرینە کە هەموو گەل و نەتەوەکانی گرتووەتەوە، ئەوەندەش قووڵە هەتا هەموو کاروباری دونیا و قیامەتی لە خۆ گرتووە"[١].

ئەم پەیامە پەیوەندیی خوا بە ئادەمیزادەوە، پەیوەندیی تاک بە کۆمەڵەوە، کۆمەڵ بە تاکەوە، هەمووی ڕێک دەخات.

خاڵی دووەم: ئیسلام پەیامی هەموو سەردەمەکانە:

ئەم پەیامە بۆ هەموو سەردەمەکان و بۆ هەموو نەوەکان و بۆ هەموو گەلان و توێژ و چینەکان هاتووە، ئەم پەیامە وەک پەیامی پێغەمبەرانی پێشوو نییە (سەلامی خوایان لێ بێت) کە بۆ قەومێکی تایبەت و لە کاتێکی دیاریکراودا هاتبێت، بەڵکوو بۆ دوایین پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هاتووە و

(١) نووسەرانی بەڕێز هیچ ئاماژەیەکیان بە سەرچاوەکەی نەکردووە، بۆی گەڕام بەڵام ئاسان نییە ئاوا بدۆزرێتەوە.

پەروەردگاریش بەڵێنی مانەوە و بەردەوامیی تا ڕۆژی ڕەستاخێز فەرمووە، ئەوەش ڕوونە کە بنچینەی بیروباوەڕ و ڕەوشت بەرزیی هەموو پەیامەکانی پێشووی لە خۆ گرتووە کە لەم ئایەتەدا خۆی دەنوێنێت: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾ النحل: ٣٦، واتا: بێگومان بۆ هەموو گەل و نەتەوەیەک پێغەمبەرێکمان ڕەوانە کردووە کە تەنها خوا بپەرستن و واز لە هەموو پەرستراوێکی تر بهێنن. پێغەمبەرانیش (سەلامی خوایان لێ بێت) بە دەقی ئایەت هەموویان موسڵمان بوون، ئەوەتا سەیدنا نووح (علیه السلام) فەرموویەتی: ﴿وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾﴾ یونس: ٧٢، واتا: فەرمانم پێ دراوە کە لە ڕیزی موسڵمانان بم. سەیدنا ئیبراهیم و ئیسماعیل (علیهما السلام) فەرموویانە: ﴿رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً﴾ البقرة: ١٢٨، واتا: خوایە بمانکە دوو موسڵمانی خۆت و لە وەچە و ئەولادەکانیشمان ئوممەتێکی موسڵمان بهێنە. سەیدنا یوسف فەرموویەتی: ﴿تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿١٠١﴾﴾ یوسف: ١٠١، واتا: بە موسڵمانێتی بممرێنە و بمخەرە ڕیزی پیاوچاکانەوە. سەیدنا موسا فەرموویەتی: ﴿قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾﴾ الأعراف: ١٤٣، واتا: فەرمووی: خوایە پاکی و بێخەوشی بۆ تۆ، من پەشیمان بوومەوە و ڕووم کردەوە خۆت، خوایە من هەر یەکەمین موسڵمانەکەم. ساحرەکانی بەرانبەر سەیدنا مووسا (سەلامی خوای لێ بێت) کە باوەڕیان هێنا، نزایان ئەمە بوو: ﴿رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴿١٢٦﴾﴾ الأعراف: ١٢٦، واتا: خوایە سەبرمان پێ ببەخشە و بە موسڵمانێتی بمانمرێنە. حەوارییەکانی سەیدنا عیسا (سەلامی خوای لێ بێت) فەرموویان: ﴿آمَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾﴾ آل عمران: ٥٢، واتا: باوەڕمان بە خوای گەورە هێناوە و جەنابیشت شاهیدی ئەوەمان بۆ بدە کە موسڵمانین.

کەواتا: ئەم ئیسلامە پەیامی هەموو پێغەمبەرانە، لە سەیدنا ئادەمەوە تا خاتەم سەلامی خوایان لێ بێت.

خاڵی سێیەم: ئیسلام پەیامی هەموو جیهانە:

ئاشکرایە کە ئەم پەیامە بۆ سەرجەم گەل و نەتەوەکانە، بۆ گەلێکی تایبەت نییە کە ناوی خۆی بنێت (گەلی هەڵبژاردەی خوا) هەر وەک جولەکە خۆیان بەناهەق وا ناو ناوە. ئیسلام دەیەوێت گرۆی ئادەمیزاد هەر هەمووی -لە هەموو ڕوویەکەوە- بەرەو بەرزی و بڵندیی ببات، نەک تەنها گرنگی بە لایەنێک لە لایەنەکانی بدات، بەڵکوو گرنگی بە عەقڵ و بیروهۆشی دەدات و ڕێزی بۆ دادەنێت، گرنگی بە ڕۆحی دەدات، دەیەوێت خاوێن بێت و داخوازییەکانی لە چوارچێوەی شەرعی خوادا جێبەجێ بکات.

ئیسلام -وەکوو ئایینەکانی تر- ئادەمیزادی نەکردووە بە دوو بەشەوە، بەشێکی ڕۆح بێت تا قەشە و پیاوانی دەستی تێ بخەن، بەشەکەی تریشی ماددی بێت تا ئایین و پیاوانی ئایینی دەستیان نەبێت بەسەریدا و جێگەی خوای تێدا نەبێت و تەنها دونیایی بێت و لایەنی ڕامیاری و کۆمەڵایەتی و کۆمەڵگە و دەوڵەت بەشی سەرەکیی ژیانی ئادەمیزاد بێت.

خاڵی چوارەم: ئیسلام بەرنامەی هەموو قۆناغەکانی ژیانی ئادەمیزادە:

ئیسلام بەرنامەی ژیانی ئادەمیزادە، بە گشتی بەرنامەیە بۆ هەموو قۆناغەکانی ژیان، ئەمەش ڕواڵەتێکی تری هەمەلایەنەی ئیسلامە کە ڕێنموونی دەکات بۆ هەموو چاکەیەک و چاکەخوازییەک هەتا بە خاکی دەسپێرێت. دەبینین هەر لە سەرەتاوە لاوان هان دەدات بۆ هەڵبژاردنی هاوسەری خواناس و گرنگی دەدات بە منداڵ، بە لەدایکبوونی، ئینجا بانگدان بە گوێیدا و هەڵبژاردنی ناوێکی لەبار و حەوتمکردن بۆی، هەروەها دیاردەی شیردان و ماوەکەی، هەتا کاتێک کە کۆرپەلەیە دەبێت ژیانی پارێزراو بێت، ئەگەر کەسێک لەباری

ببات، دەبێت خوێنی بدات. ئیسلام ڕێگەی داوە بە ئافرەتی دووگیان ئەگەر ترسا لەوەی کۆرپەلەکەی زەرەر دێنێت، دەتوانێت بە ڕۆژوو نەبێت، دوای مردنیش بەواجبی داناوە کە ئادەمیزاد دەبێت بشۆرێت و کفن و دفن بکرێت و شێوەی ئەو کفن و دفنەش بە دوورودرێژی باس کراوە، هەروەها دەبێت مشووری دانەوەی قەرزەکانی بخورێت.

خاڵی پێنجەم:
لایەنەکانی عەقیدە و ڕەوشت لە ئیسلامدا زۆر ڕۆشنن:

لایەنی عەقیدە و بیروباوەڕ: عەقیدەی ئیسلام بە ڕوونی لە هەموو ئەو لایەنە گرنگ و مەزنانە دەدوێت کە بیروهۆشی ئادەمیزادی سەرگەرم کردووە و بەردەوام سەرگەرمی دەکات، پرسیارە هەمیشەییەکانی کە بەردەوام یەخەی پێ دەگرن تەنها لە ئیسلامدا وەڵامی دروستیان دەست دەکەوێت، وەک:

من کێ هێناومێتییە سەر زەوی؟ بۆچی هێناومێتی؟ سەرئەنجامم بەرەو کوێیە؟

ئیماندار لە ئیسلامدا لە نێوان دوو هێزدا گیر ناخوات هەر یەکەیان بۆ لای خۆی ڕایکێشێت، وەکوو مەجوسییەت کە شوێنکەوتووانی لە نێوان ئەهرامەزدا (یەزدان) و ئەهریمەندا گیریان خواردووە، یاخود وەکوو هەندێک بیروباوەڕی تر کە ئادەمیزاد لە نێوان خوا و شەیتاندا گیر دەخوات، گوایە شەیتان سەرۆکی ئەم زەوییەیە و خوای گەورەش خاوەنی بوونەوەرە بە گشتی.

ئیسلام تەنها پشت بە هەست و سۆز، یاخود بە فەلسەفەی ڕووت و تەسلیم بوون بە بۆچوونەکانی عەقڵ و بیروهۆشی نابەستێت، هەروەها ناشیەوێت کوێرانە چی وترا بڕوای پێ بکەیت، وەکوو مەسیحییەکان دەڵێن: "کوێرانە باوەڕ بکە!".

بەڵکـوو ئیسـلام دەیەوێـت بیـر و هـۆش و هەسـت و سـۆز و دڵ و دەروون هەمـووی بخـاتە کـار، بە دڵنیـاییەکی تەواوەوە پەیـڕەوی فەرمانەکـان بکەیـت، خواپەرستیش لە ئیسلامدا هەموو ژیـان دەگـرێتەوە و هەمە لایەنەشـە. ئیماندار تەنها بە زمانی، یان بە جەسـتەی، یـان بە دڵـی، یـان بە عەقڵـی، یـان بە هەسـتی خواپەرسـتی ناکـات، بەڵکـوو بە زمـان یـادی دەکـات و قورئـان دەخوێنێـت و دەپارێتەوە، لەگەڵ ئامادەبوونی دڵیدا بە جەستەی کڕنووش بـۆ خـوا دەبـات و بە دڵ و دەروون لێی دەترسێت و سۆزی بـۆی هەیە و خۆشـی دەوێـت. بە عەقـڵ و بیروهۆشی بیر لە دەسەڵاتی بێسنوور و ناز و نیعمەتە بێشوومارەکانی دەکاتەوە.

خواپەرستی لە ئیسلامدا بریتی نییە تەنها لە نوێژ و ڕۆژوو، بەڵکـوو هەمـوو چالاکییەکانی ژیان دەگرێتەوە، هەموو کارێکی خێر نییەتی چاکی لەگەڵدا بێـت خواپەرستییە و بێ پاداشت نییە.

«ئیبن تەیمییە» پێناسەی بەندایەتی دەکـات کە بـریتییە لە: هەمـوو ئەو کـارە چاکانەی کە خوای گەورە پێی ڕازییە، نادیار بێت یان ئاشکرا و دیار، هەر ئایینی ئیسلامە کە دەتوانێت پەرستن وەک کار بخاتە بەرچـاو و کـاریش هەمـووی بە ڕێکوپێکی ڕێک بخات و هەمووی لەبەرچاو بگرێت.

لایەنی ڕەوشت: ڕەوشـت لە ئیسـلامدا هەمـوو بەشـەکانی ژیـان دەگـرێتەوە، جەسـتە دەبێـت خـاوێن و پوخـت بێـت، چـۆنیەتی خـواردن و خـواردنەوە بە مامناوەندێتی باسی لەسەر کراوە، عەقڵ و بیر و هۆش بە بیرکردنەوە و تێفکـرین دەبێت گەشەی پێ بکرێت و شەراب و ماددە هۆشبەرەکانیان لێ دووربخـرێتەوە و دوور بگیرێـت لە خورافیـات، دڵ و دەروون و ڕواڵەت و کەسـایەتی فێـری خۆگری و بێ هەواوفیزی و سوپاسگوزاری بکرێت.

خێزان: دەبێت پەیوەنـدی ژن و مێـرد لەسـەر بنچینـەی میهرەبـانی و ڕێـز و چاوپۆشی لە هەڵەی یەکتر و هەستکردن بە لێپرسراوی بێت، بـاوان بە پەرۆشـی پەروەردەی ڕۆڵەکانیانەوە بن، ئەوانیش ڕێـز و ملکەچییـان هەبـێ بـۆ بـاوک و دایکیان.

پێویستە پەیوەندی نێوان خزمان لەسەر بنچینەی چاكە و یارمەتی بێت، لە خۆشی و ناخۆشیدا.

كۆمەڵگەش: لە ڕووی ڕامیارییەوە دەبێت دادپەروەریی تێدا بەرقەرار بێت، دەبێت لەسەر بنچینەی شورا و ڕاوێژ حوكمڕانی بكرێت.

لە ڕووی سەربازییەوە: دەبێت ڕێز دابنرێت بۆ ئەو پەیمان و بەڵێنانەی كە ئەنجام دەدرێت، زوڵم و ستەم و لەناوبردنی كەلوپەلی شار و دێهاتەكان پیشەی لەشكری ئیماندار نییە.

لە ڕووی ئابوورییەوە: دەسپاكی و ڕاستگۆیی و وازهێنان لە فێڵ و تەرازوبازی و سوو و بەرتیل و هەموو حەرامێك دروشمی ئیماندارە و كاتی پیادەكردنی (سزا شەرعییەكان) دەبێت ستەم نەكرێت و بە گومان كەس خراپ نەكرێت و لە هەموو لایەنێكەوە دەبێت ئەحكامی دین ڕەچاو بكرێت.

لەو شتانەی لە ئیسلامدا گرنگی پێدراوە چاكەكارییە لەگەڵ گیانلەبەر و ئاژەڵدا، كە شتێكی ناوازەیە، بوونەوەر بەگشتی مەودایەكی چاكە بۆ بیركردنەوە و تێفكرین و تێڕامان بۆ بەڵگەی (بەڵگەنەویست) لەسەر ڕێكوپێكی و جوانكاریی بەدیهێنەرێكی زۆر زانا و زۆر بە توانا و زۆر دانا. ئیماندار لە ناخی دەروونەوە ئەم دوعا قورئانییە دەخوێنێت: ﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ ١٩١﴾ آل عمران: ١٩١، واتا: پەروەردگار تۆ ئەم هەموو شتانەت بە هەوانتە بەدی نەهێناوە، پاكی و بێگەردی بۆ تۆیە، دەبمانپارێزە لە ئاگری دۆزەخ.

بڕگەی سێیەم:
ئیسلام بەرنامەیەکی جیهانییە:

بێگومان ئیسلام بەرنامەی هەموو شوێن و هەموو سەردەمێکە، هەر لەو ساتەوە کە بووەتە دوا بەرنامە هەتا ڕۆژی قیامەت بەردەوام دەبێت. یاسا و بەرنامەکانی بۆ هەموو چین و توێژەکانە، بۆ هەموو بارودۆخ و کێشەکان شیاوە. ئیسلام پەیامێکە چارەسەری بۆ هەموو قەیرانە کۆمەڵایەتی و ئابوری و ڕامیارییەکان پێیە، چونکە -لە هەموو ڕوویەکەوە- پەیامێکی تێر و تەواوە، پەروەردگار خۆی دەربارەی دەفەرموێت: ﴿ٱلۡيَوۡمَ أَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِينَكُمۡ وَأَتۡمَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ نِعۡمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلۡإِسۡلَٰمَ دِينٗاۚ﴾ المائدة: ٣، واتا: ئەمڕۆ (ڕۆژی عەرەفەی حەجی ماڵئاوایی) ئایین و بەرنامەکەتانم بۆ کامڵ کردن و نیعمەتی خۆمم بۆ تەواو کردن و ڕازیم کە ئیسلام ببێتە ئایین و بەرنامەتان.. ئیتر بە هیچ شێوەیەک بە پێویست نازانرێت کە جارێکی تر پێغەمبەرێک و بەرنامەیەکی تر ڕەوانە بکرێت.

ئاشکرایە کاتێک پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) لە مەککەدا بوو، ژمارەیەکی کەم باوەڕدار هەبوو، کەچی لەم کاتەدا قورئانی پیرۆز بە ئاشکرا ئاماژە دەکات بە بەرنامەی ئیسلام و فەرمان دەدات بە پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) کە بفەرمووێت: ﴿قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّي رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيۡكُمۡ جَمِيعًا﴾ الأعراف: ١٥٨، و پێی دەفەرموێت: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ١٠٧﴾ الأنبياء: ١٠٧، و بەردەوام لە چەند ئایەتدا دەیفەرموو: (يا أَيُّها النَّاسُ) (يا بني آدم) (يا معشر الجن والإنس).

هەروەها پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) خۆی ئاماژەی بۆ یەکێک لەو فەزڵانەی خوای گەورە بەسەریەوە کردووە ئەوەیە: هەر پێغەمبەرێک بۆ

قەومەکەی بە تایبەتی ڕەوانە کراوە، بەڵام من بۆ هەموو خەڵک ڕەوانە کراوم.

ئیسلام هەمیشە لە سەرووی ئەو ئاستەوەیە کە خەڵکی لە بوارە جۆراوجۆرەکانی ژیاندا پێی دەگەن:

خاڵی یەکەم: جێگە و ڕێگەی بەرژەوەندییەکان لە شەریعەتی ئیسلامدا:

بێگومان شەریعەتی ئیسلام بۆ ئەوە هاتووە کە کاروبار و بەرژەوەندیی خەڵکی بپارێزێت و ڕێنموویی بکات، بۆ ئەوەی لە ئاستێکی پاک و بەرز و بڵندا بوەستێت. ئیسلام دەیەوێت بەرژەوەندیی گشتی بپارێزێت و زەرەریش لە کەس نەکەوێت، لابردنی شتی ناڕەوای لا چاکترە لەوەی کە قازانجێک بەدەست بێنێت و ناڕەواکە لەجێی خۆی بمێنێت.

قورئان بە چەندین ئایەت ئەم ڕاستیانە دەستنیشان دەکات:

أ- ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ١٠٧﴾ الأنبياء: ١٠٧، **واتا: جەنابت ڕەحمەتیت** کە بۆ جیهانیانمان ناردوویت. بێگومان کاتێک ڕەحمەتە کە بەرژەوەندییەکان ڕەچاو بکات.

ب- فەرمانەکانی هەمووی خێربەخشە، تەنانەت تۆڵەسەندنەوەش: ﴿وَلَكُمۡ فِي ٱلۡقِصَاصِ حَيَوٰةٞ يَٰٓأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ١٧٩﴾ البقرة: ١٧٩، **واتا: ئەی هۆشمەندەکان! لە** هەقکرندنەوەدا ژیان هەیە، تا ئاسایش و ئارامی باڵی بکێشێت بەسەرتانا. کەواتا تۆڵەسەندنەوە ژیان بەخشینە بە خەڵکی، چونکە ئەوانەی کە بیر لە خوێنڕێژی دەکەنەوە کاتێک هەست دەکەن بەسەریانەوە ناچێت، دەترسن و ئەو دەستدرێژییە ناکەن، ئەمەش ژیانبەخشینە. هەروەها ئاشکرایە کە لە حەرامکردنی قومار و شەرابیشدا چەندە سوود هەیە بۆ تاک و کۆمەڵ.. پێویستە بۆ بەرژەوەندیی کۆمەڵگە قازانجکردن و چڵێسیی هەندێک کەس بگیرێت.

ج- لە هەندێک حاڵەتی تایبەتدا مۆڵەت دراوە کە ئەگەر دۆخێک بۆ کەسێک هاتە پێش لە توانای بەدەر بێت گیانی خۆی بپارێزێت؛ هەندێک تەنازول نیشان بدات یان حەرام بخوات، وەکوو کەسێک دوژمن گرتوویەتی و ناهێڵێت ئیسلامەکەی بگرێت، یان کەسێک دوژمن دەستبەرداری نابێت و لێی ناگەڕێت -بەتایبەت بۆ ئەو کەسانەی کە زۆر دیار نین و لە کاری بانگەوازدا نەبوونەتە ڕابەر و سەرکردە- دەتوانن شتێک بڵێن کە دوژمن وازیان لێ بێنێت.. هەر وەکوو ئەو کەسەی کە لە کاتی مەترسیی مردن لە برساندا مۆڵەتی پێ دراوە کە گۆشتی مردارەوەبوو بخوات.

د- ڕوون و ئاشکرایە کە پاراستنی بەرژەوەندیی خەڵکی هەندێکی زۆر پێویستە، هەندێکی تری کەم پێویستە، هەندێکی جوانکاری وچاککارییە.

یەکەمیان کە زۆر پێویستە ئەوەیە کە ژیان بەبێ ئەو ناڕوات، ئەگەر نەمێنێت ژیان دەبێتە گەڕەلاوژێ و کەس ناحەوێتەوە، ئەمانە **پێداویستییە سەرەکییە زەروورییەکانن** کە بریتیین لە پاراستنی: **ئایین و ژیان و ژیری و وەچە و سامان**، لە پلەی دوای ئەمانە هەندێک شتی تر هەیە هۆی ئاسانکاری و خۆشگوزرانیی ژیانن و بە نەبوونیان ژیان هەر دەچێت بەڕێوە، بەڵام مرۆڤ تووشی زەحمەت دەبێت، بۆیە ئیسلام کۆمەڵێک مۆڵەت و ئاسانکاریی داناوە تا مرۆڤ بۆ هێنانەدیی بەرژەوەندییەکانی بیگرێتە بەر. بۆ نموونە لە «پەرستش»دا کۆمەڵێک ئاسانکاریی داناوە، وەک کورتکردنەوەی نوێژ لە سەفەردا، حەڵاڵکردنی سەلەم لە مامەڵەدا، ئیتر ئاوا لە زۆربەی بوارەکاندا ئەو ئاسانکارییە ڕەچاو کراوە.

خاڵی دووەم: بنەماکانی شەریعەت و سروشتی حوکمەکانی:

حوکمی شەرعی دوو جۆرن، هەردووکیانیش بە شێوەیەک دارێـژراون کە بـۆ هەموو شوێن و کاتێک بگونجێن:

یەکەم: ڕێسا گشتییەکان (القواعد العامة).

دووەم: ئەحکام کە بە شێوەی یاسا بە دووروودرێژی ڕوونکراونەتەوە.

یەکەم: ڕێسا و بنەما گشتییەکان لە شەریعەتدا:

هەندێک دەستوور و بنەمای گشتی هاتووە کە حوکمی گشتیی تێدایە و بە ئاسانی لەگەڵ هەموو کات و شوێنێکدا دەسـازێت و ئاسـان جێبەجـێ دەکرێـت، چـونکە بە شـێوەیەک دارێـژراون پیادەکردنیـان ئاسـانە و ڕادەی ڕۆشـنبیریی کۆمەڵگە -لە هەر ئاستێکدا بێت- ئەو بنەمایانە لەو بڵندتر و بەرزترن، وەک:

أ- بنەمای ڕاوێژکاری: یەکـێکە لە بنەمـا ڕەسـەنەکانی شـەریعەتی ئیسـلام لە سیستمی فەرمانڕەواییدا و یەکێکە لە سیفاتە تایبەتییەکانی کۆمەڵگەی ئیسـلام و حوکمی ئیسلام، کە قورئان دەربـارەی دەفەرمووێـت: ﴿وَأَمۡرُهُمۡ شُورَىٰ بَيۡنَهُمۡ﴾ الشورى: ٣٨، واتا: کاروباری موسڵمانان بە ڕاوێژکارییە. خوای گەورە بە پێغەمبەرەکەشـی (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) دەفەرمووێت: ﴿وَشَاوِرۡهُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِ﴾ آل عمران: ١٥٩، واتا: لە کاروبارەکاندا ڕاوێژ بە یاوەرانت بکە، کە ئەمە فەرمانە بۆ هەموو کاربەدەستێکە کە لە کـار و فەرمان و هەڵسوکەوتیدا تاکڕەو (دیکتاتۆر) نەبێت.

بەڕاسـتی ئەم بنەمـایە پیرۆزتـرین و دادگەرتـرین و بەهێزتـرین بنچیـنەیە بـۆ ئەوەی بە چاکی فەرمانڕەوایەتی لە نێوان خەڵکیدا ئەنجام بدرێت، هیچ کۆمەڵگە و دەوڵەتێکـی دادپەروەر ناتوانێـت دەسـتی لـێ هەڵبگرێـت یـا بیگۆڕێـت، هـیچ

کۆمەڵکارییەک ناتوانێت پشتگوێی بخات. ئەم بنەمایە ئەوەندە بەشێوەیەکی گشتی و لەبار هاتووە کە جێگای هەموو ڕێکخستنێکی ڕاستی تێدا دەبێتەوە.

ب- بنەمای یەکسانی: ئەم بنەمایە لە شەریعەتی ئیسلامدا بە جۆرەها شێوە پیشان دراوە، وەک: یەکسانی هەموو کەس بەرانبەر بە یاسا، یەکسانی لە پیادەکردنی فەرمانەکان بەسەر پاشا و گەدادا، یەکسانی لە جێبەجێکردنی ئەرکەکانی نوێژ و ڕۆژوو و زەکات و حەجدا، لە مزگەوت و جیهاد و بەرگریدا.

ج- بنەمای دادگەری: دادگەری لە ئیسلامدا زۆر ئاشکرایە، لە کاتێکدا کە بە چاکی خۆی دەنوێنێت کە ئیسلام فەرمانڕەوا بێت، ئەوسا دەبینیت چ دادپەروەرییەک بەرپا دەکات لەناو کۆمەڵەکاندا، بەبێ جیاوازی لە نێوان خزم و دووردا، یان دۆست و برادا لە دادگا و لە بازاڕدا، لە کاروباری دەوڵەت و کاروباری خێزاندا و هتد...

لە ئیسلامدا هەموو کەس بە ئەرکی خۆی هەڵدەستێت و مافەکانیشی بە زیادەوە پارێزراو دەبێت، هەر شتە لە جێی خۆیدا بەکاردێت، چونکە خوای گەورە خۆی فەرمانیداوە کە مافی هەموو خاوەن مافێک بگەڕێتەوە بۆی و دادپەروەری لە یەکلاکردنەوەی ناکۆکییەکاندا بهێنرێتە دی، بۆیە دەفەرموێت: ﴿۞إِنَّ ٱللَّهَ يَأۡمُرُكُمۡ أَن تُؤَدُّواْ ٱلۡأَمَٰنَٰتِ إِلَىٰٓ أَهۡلِهَا وَإِذَا حَكَمۡتُم بَيۡنَ ٱلنَّاسِ أَن تَحۡكُمُواْ بِٱلۡعَدۡلِۚ﴾ النساء: ٥٨، واتا: بەڕاستی خوا فەرمانتان پێ دەدات کە ئەمانەتەکان بدەنەوە دەست خاوەنیان، کاتێکیش کە لە نێوان خەڵکیدا داوەری دەکەن لەسەر بنچینەی عەدالەت و دادپەروەری بیکەن.

د- ڕێسای (نە زەرەر بدە و نە زەرەرت لێ بکەوێت): (لا ضرر ولا ضرار): ئەم ڕێسایە خۆی یەکێکە لە فەرموودەکان کە بۆ هەموو کات و شوێنێک دەشێت، بۆ نموونە: باخێک یا خەرمانێک سووتێنرا، نابێت زەرەرلێکەوتووەکە هەروا بکاتەوە، بەڵکوو -لە بەرانبەر ئەو زەرەرەدا کە کردوویەتی- دەبێت داوای نرخی

گونجاو بکات، یا لەبەرانبەر کوشتنێکی هەڵەوە نابێـت بکـوژەکە بکـوژرێتەوە، بەڵکوو دەبێت بە خوێنبایی ڕازی بن و واز لە بکوژ بێنن.

دووەم: ئەوانەی کە بە دوورودرێژی باسکراون:

ئەو ڕێ و شـــوێنانەی -دەربـــارەی بـــوارە جۆراوجۆرەکـــانی ژیـــانن- کە لە شـــەریعەتی ئیســـلامدا هـــاتوون، زۆر بە دوورودرێـــژی لەلایەن زاناکـــانەوە شیکراونەتەوە و باسیان لێوە کراوە و هەموودەم دووپاتیـان کـردووەتەوە کە بـۆ هەموو شوێن و هەموو سەردەمێک گونجاون، جا چی پەیوەندیی بە زاتی خـوا و پێغەمبەرەوە (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) بێت، یان پەیوەندیی بە پەرسـتنەکانەوە بێـت، وەک نـوێژ و ڕۆژوو، هەرچـی پەیوەنـدیی بە ڕەوشـتەوە هەبێـت وەک: ڕاسـتگۆیی و ئەمەک و یارمەتی و ئەمانەت و... هتـد، یـان حەرام بێـت وەک درۆ و سـتەم و خیانەت، یان پەیوەندیی تاکەکـانی کـۆمەڵ بەهێـز بکـات، وەکـوو ڕێکخسـتنی خێـزان و ژنهێنـان و دایەنـی و میـرات و تەڵاق و ... هتـد، یـان پەیوەنـدیی بە تەمبێکـردنەوە هەبێـت، وەکـوو تەمێکردنـی زیناکـار و شـەرابخۆر و دز و بوختانچی، یان ڕێگر و پیاوکوژ و ئەوانە، هەر هەمـووی و زۆر زیـاتریش کە بە شێوەیەکی گشتی پێویسـتە بـۆ هەمـوو کەسـێک و هەمـوو کـۆمەڵگەیەک لە هەموو سەردەمێکدا، لە ئیسلامدا بە دووروودرێژی توێژینەوە و باسـیان لەسـەر کراوە و ڕوون کراونەتەوە.

خاڵی سێیەم: سەرچاوەکانی حوکم لە ئیسلامدا:

کە دەبن بە دوو بەشەوە:

یەکەم: سەرچاوە ڕەسەن و نەگۆڕەکان: کە بریتین لە قورئان و سوننەتە ڕاستەکان.

دووەم: ئەو سەرچاوانەی کە لەو دوو سەرچاوەیەوە هەڵگۆزراون: وەکوو کۆڕای گشتی زاناکان (إجماع)، یان کۆششکردن و خۆ ماندووکردن بە هەموو شێوەکانییەوە (إجتهاد)، یان بەراوردکردن (قیاس) و بە چاک زانین (إستحسان) و بەرژەوەندیی بەردەوام. ئەم سەرچاوانە وایان کردووە کە شەریعەتی ئیسلام شیاو بمێنێت بۆ دەربڕینی حوکمی خۆی بەرانبەر هەموو ڕووداو و داهات و داهێنراوێک کە دەقی ڕوون لە بارەیەوە نەبێت یان زانایان پێشتر ڕایان دەربارەی نەبووبێت. بۆیە شەریعەتی ئیسلام هەمیشە و بەردەوام ڕای خۆی لە بەرانبەر ڕووداوە تازەکاندا هەیە، هەرگیز نابێتە کۆسپ لە ڕێگەی پێداویستیی خەڵک و بەرژەوەندییە چاکەکانیاندا.

ئاوا دەردەکەوێت کە گومان لەوەدا نییە شەریعەتی ئیسلام بۆ هەموو شوێن و کاتێک و بۆ هەموو نەتەوە و گەلێک دەگونجێت، ئەمەش میهرەبانییەکی بێسنووری خوایە بەرانبەر ئادەمیزاد.

بڕگەی چوارەم:
ئیسلام بەرنامەیەکی واقعییە (زەمینەبینە):

یەکێکی تر لە تایبەتمەندییەکانی شەریعەتی ئیسلام ئەوەیە کە ئایینێکی واقعییە و دەیەوێت لە هەموو بوارەکانی ژیانی ئادەمیزاددا لەسەر زەوی کارکردنی هەبێت، دەیەوێت ئادەمیزاد بەرەو ئەوپەڕی ڕەوشت بەرزی و دینداری ببات.

ئیسلام هەموو دابونەریتێکی پەسەندی قەبوولە و هەرچی چاکەبێت پێی دروستە، هەرچی ببێتە هۆی پتەوکردنی نێوان تاکەکانی کۆمەڵ و ڕێزگرتنیان بۆ یەکتری ئیسلام هانی دەدات. ئیسلام وا دەڕوانێتە ژیان کە مەودایەکە پڕە لە خێر و شەڕ، بە مردن کۆتایی دێت، پاشان زیندووبوونەوە و لێپرسینەوە هەیە تا هەرکەس پاداشت یان سزا بە پێی کارنامەی خۆی وەربگرێت، لەبەرئەوە دەیەوێت خەڵکی بە چاکی لەو ڕاستییە بگەیەنێت کە تا دەتوانن لە چاکەکاریدا ژیان بەسەر بەرن و لە هەموو گوناح و خراپەیەک دوورەپەرێز بن. ئیسلام وا بۆ ئادەمیزاد دەڕوانێت کە لە لایەکەوە لەلایەن پەروەردگارییەوە ڕۆحێکی تایبەتی پێ بەخشراوە، لەلایەکی ترەوە لە خاکی ئەم زەوییە جەستەی دروست کراوە.

هەروەها لەلایەکەوە بەشێکی نێرینەیە و بەشێکی تری مێینە، هەریەک لەم دوو توخمە بواری تایبەتی خۆی لەسەر شانۆی ژیان دەوێت، ئەوەش پشتگوێ ناخات کە ئادەمیزاد ناتوانێت بە تەنها بژی بۆ دابینکردنی پێداویستییە جۆراوجۆرەکانی ژیانی، پێویستی بە توخمی هاوجۆری خۆی هەیە.

بەرنامەی ئیسلام سروشتی ئادەمیزاد پشتگوێ ناخات و جیاوازیی نێوان ڕادە و توانایان فەرامۆش ناکات و سوورە لەسەر ئەوەی هەر چۆنێک بێت هەر

دەبێت لە ئاستێکی باڵادا بێت و کەسایەتیی لەکەدار نەبێت، پێچەوانەی ئەوە کە لە بیروباوەڕەکانیتردا سەرەڕۆیی و توندڕەوی دەبینین.

ئەوەتا جولەکە لە ماددەپەرستی و دونیا پەرستیدا ڕۆچوون، لەپێناوی بەدەستهێنانیدا هیچیان پێ عەیب نییە! لەولایشەوە بودائییەکان بە خەیاڵی خۆیان شتە ماددییەکانیان پشتگوێ خستووە و لە ڕۆحدا ڕۆچوون! ئەوەش لە ئیسلام و ڕۆحی ئیسلامەوە دوورە، بەڵکوو ئیسلام لە ڕۆشنایی ڕێنموونیی پەروەردگارەوە هیچ لایەنێک پشتگوێ ناخات و مافی خۆی دەداتێ.

خاڵی یەکەم: واقعییەتی ئیسلام لە هەموو ڕوویەکەوەیە:

ئیسلام لە هەموو لایەکەوە بەرنامەیەکی واقعییە و سەرنجی هەر لایەنێکی بدەی ئەم ڕاستییەت بۆ دەردەکەوێت:

یەکەم: لە ڕووی عەقیدەوە:

ئیسلام ئایینێکی واقعییە، چونکە لەو شتانە دەدوێت کە بوونیان هەیە، دوورە لە خورافیات و خەیاڵ. عەقڵ ڕاستییەکانی دەسەلمێنێت، دڵ و دەروون ئارامیی پێ دەگرێت، فیترەتی ساغ بەرەو پیری دەچێت. عەقیدەی ئیسلام ئادەمیزادەکان بانگهێشت دەکات بۆ پەرستنی خوایەکی تاک و تەنها، کە هەموو بوونەوەر شایەتە لەسەر دەسەڵاتداری و جوانکاری و ڕێکوپێکیی دروستکراوەکانی. ئایەتە پیرۆزەکانی قورئان بەڵگەن لەسەر دلۆڤانی و زانایی و دانایی خوای گەورە، لە هیچ لایەنێکییەوە وەکوو عەقیدەی بێسەروبنی گاور و جولەکە و یۆنان و ڕۆمان و هیندوس و.. هتد نییە، کە زۆربەیان سیفاتی نابەجێ دەدەنە پاڵ خواوەند و بۆچوونیان دەربارەی لێڵ و ئاڵۆز و شێواوە.

عەقیدەی ئیسلامی داوا لە ئیماندار دەکات کە باوەڕی بەسەرجەم پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت) هەبێت، بە تایبەتی خاتەمیان، لە جۆرەها بۆنەدا باسی

ئەو پێغەمبەرەی خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەخاتە ڕوو، خوای گەورە خۆی فەرمانی پێ دەدا کە بە ڕوونی ئەو ڕاستییە بفەرموویێت: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ﴾ الكهف: ١١٠، ئیتر نە خوایە و نە کوڕی خوایە و نە پاشایە، بەڵکوو لە هەموو ڕوویەکەوە ئادەمیزادێکی ئاساییە.

ڕاستگۆیی ئەو پێغەمبەرە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە ژیاننامەی پیرۆز و بانگەوازی ڕوون و پشتیوانیی خوای گەورەدا بۆی ڕوون و ئاشکرایە، ئەو قورئانە ڕاستیی ئەو سەرداره دەردەخات، بەوەی کە هەتا هەتایە لە ڕووی خەڵکیدا دەوەستێت و پێیان دەفەرموویێت: کە ئەگەر گومان لەوە دەکەن کە ئەو قورئانە لەلایەن خوای گەورەوە نەهاتبێت، با وێنەیەک لەو قورئانە یان دە سووڕەت یان سووڕەتێک وەکوو سووڕەتەکانی ئەو دابڕێژن.

خوای گەورە خۆی بەڵێنی داوە کە قورئانەکەی دەپارێزێت، پاراستوویەتی و هێز نییە بتوانێت تەنها پیتێکی لێ زیاد و کەم بکات.

ئەو قورئانە پیرۆزە کتێبێکە بیر و هۆش و دڵەکان دەدوێنێت، هەموو کەس هان دەدا بۆ چاکەکاری، هۆشداری دەداتە هەمووان کە ئەنجامدانی گوناح و خراپە و تاوانکاری سزای بەدوادا دێت، ئەم ڕاستییەمان لە هەموو بەشەکانی تری ئیماندا بۆ دەسەلمێنێت کە دینی ئیسلام واقعییە.

بەرپابوونی قیامەت لای خوای گەورە زۆر ئاسانە، بەڵگەی عەقڵی و زانستی دەیسەلمێنێت کە باوەڕ بە فریشتەکان زۆر ئاسانە، بە بەڵگەی زانستی و بەراوردکردن بوونیان وەکوو زۆربەی ئەو شتانەی کە شاراوەن دەسەلمێنرێت.

باوەڕهێنان بە قەزا و قەدەر دەبێتە هۆی ئاسوودەیی و ئارامی لە بەرانبەر پێشهاتەکانەوە و هاندەریشە بۆ گەڕان بە شوێن قەدەرە شاراوەکاندا، بێگومان هەموو قەدەرێکیش بۆ موسڵمان خێرە.

دووەم: شەریعەت و ئەحکامەکانی واقعین:

شەریعەتی ئیسلام و یاساکانی هەموو بارودۆخ و لاوازیی و بەهێزیی و لایەنە چاکەکان و لایەنە خراپەکانیان لە ئادەمیزاددا ڕەچاو کردوو، نە بردوورییەتییە ڕیزی بەدیهێنەر، نە وەکوو فریشتەش تەماشای کردووە و نە بە دڕندە و ئاژەڵیش دایناوە، ئەمەش سیفەتێکی تری واقعیەتی ئیسلامە کە لە زۆر شتی تردا دەردەکەوێت:

١- واقیعییەتی ئیسلام لە خواپەرستیدا:

ئیسلام -لە سنووری توانای ئادەمیزاددا- داوای خواپەرستیی لێ دەکات، باری ئابووری و کۆمەڵایەتیی لەبەرچاو دەگرێت بۆیە داوای لێ ناکات گۆشەگیر بێت و هەر خەریکی نوێژ و ڕۆژوو بێت، خواپەرستییەکەی بۆ کردووە بە جۆرەها بەشەوە، هەندێکی بە جەستە ئەنجام دەدرێت، هەندێکی بە ماڵ و سامانی، هەندێکی بە عەقڵ و بیروهۆشی، ئەم هەموو بوار و جۆرانەیشی وای کردووە کە ئیماندار لە خواپەرستی بێزار نەبێت، ئیسلام لە ئەمانەشدا حاڵەتی نەخۆشی و سەفەرەکانیشی ڕەچاو کردووە و ڕووخسەتی لەباری بۆ دیاریکردووە و لە پاداشتیشی کەم نەکردووەتەوە.

٢- واقعییەتی ئیسلام لە ڕەوشتدا:

ئیسلام نایەوێت کەسێک کە موسڵمان دەبێت واز لە ماڵ و سامانی بێنێت - وەکوو لە ئینجلدا ئاماژەی بۆ کراوە-. ئیسلام نەیفەرمووە ئەگەر کەسێک لە لای ڕاستی دایت، لای چەپی تێبکە، یان ئەوەی کراسەکەتی دەوێت شەرواڵەکەشتی بەرێ! نا، ئیسلام دەفەرمووێت: کە ستەمێکت لێ کرا، بە قەدەر ستەمەکە خۆی

تـۆڵەی بسـێنەوە، یـاخود لە كـاتی دەسـت ڕۆیشـتنتدا لێـی ببـوورە، هەروەك دەفەرمووێت: ﴿وَجَزَٰٓؤُاْ سَيِّئَةٖ سَيِّئَةٞ مِّثۡلُهَاۖ فَمَنۡ عَفَا وَأَصۡلَحَ فَأَجۡرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝٤٠﴾ الشورى: ٤٠، واتـا: سـزای خـراپەیەك ئەوەیە بە قەدەر خـۆی هەقـی لـێ بكـرێتەوە، هەركەسێك لە خراپەكـارەكە بـورا و ڕەفتـاری چـاكی بەرانـبەر نوانـدەوە، ئەوە بەڕاستی گەورەیـیە و پاداشـتی ڕەفتـارە گەورەیـیەكەی لەلای خـوای گەورەیە، خوای گەورە ستەمكارانی خۆش ناوێت.

هەروەها ئیسلام نەیفەرمووە كە دەبێت ئادەمیزاد وەكوو فریشتە بێـت، ئەگەر هەڵە و گوناحی كرد دەبێت لە ڕەحمەت و میهرەبانی خوا دەربكرێـت، نـا، قورئـان لە چەندەها ئایەتدا مـژدەی لێخۆشـبوون و بەهەشـتی بە تەوبەكـاران داوە، وەك دەفەرمووێت: ﴿۞ قُلۡ يَٰعِبَادِيَ ٱلَّذِينَ أَسۡرَفُواْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمۡ لَا تَقۡنَطُواْ مِن رَّحۡمَةِ ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغۡفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًاۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ۝٥٣﴾ الزمر: ٥٣، واتا: بفەرموو: ئەی بەندەكانی من، ئەی ئەوانەی كە لە گوناحكاریتانـدا سـتەمتان لە خۆتـان كـردووە، لە ڕەحمەتـی خوای گەورە بێ ئومێد مەبن، خوای گەورە لە هەموو گوناحێـك خـۆش دەبێـت، خوای گەورە لێخۆشبوو و بە بەزەیـیە. تەئكیـد لە لێخۆشـبوونەكە دەكـاتەوە: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يَغۡفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًاۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ﴾.

پێغەمبەری خواش (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) فەرمـوویەتی: (كُـلُّ بَنِـي آدَمَ خَطَّـاءٌ وَخَـيْرُ الْخَطَّـائِينَ التَّوَّابُـونَ)[1]، واتـا: هەر هەمـوو نەوەی ئـادەم تـاوان دەكەن، بەڵام چاكترین تاوانباران ئەوانەن كە پەشیمان دەبنەوە.

(١) نووسەرانی بەڕێز هەر ئەوەندەیان نووسیوە: (ئیمامی ئەحمەد و ترمذی ڕوایەتیان كردووە)، ڕاستە: ترمذی (٢٤٩٩)، ئیبنو ماجە (٤٢٥١)، ئەحمەد (١٩٨/٣)، دارمی (٢٧٣٠)، شێخی ئەلبانی رحمەالله لە: (صحیح ابن ماجة/٣٤٤٧ و لە: صحیح الجامع الصغیر/٤٥١٥)دا بە حەسەنی داناوە.

٣- واقعییەتی ئیسلام لە بواری پەروەردەدا:

پەروەردە لە ئیسلامدا هەموو لایەن و بەشە جیاجیاکانی ئادەمیزاد لەبەرچاو دەگرێت، کە بریتییە لە گۆشت و خوێن و بیروباوەڕ و هەستونەست و هەڵچوون و داچوون و ... هتد. بۆ نموونە کاتێک کە یاوەر حەنزەلە (حنظلة) خۆی تاوانبار کرد بەوەی کە دووڕوو دەرچووە! چونکە وای دانابوو کە کاتێک لە خزمەتی پێغەمبەردا بووە (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەستونەستێکی ئیمانیی بەرزی بۆ دروست دەبێت و دڵی دەکوڵێت و چاوی ئەسرینی لێ دەبارێت، بەڵام کاتێک کە دەگەڕێتەوە بۆ ناو ماڵ و منداڵی، بۆ سەر ئیشوکاری، ئەو هەستونەستەی ئەوسای نامێنێت، بەمەش لە ئیمان و باوەڕی خۆی دەکەوێتە گومانەوە، بەڵام پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) تێی دەگەیەنێت کە ئیماندار هەمیشە لە یەک بارودۆخدا نییە، بەڵکوو تاوتاوە، ئەو حاڵەتەش سروشتییە. هەروەها ئیسلام دان بەوەدا دەنێت کاریگەریی دەوروبەر لەسەر ئادەمیزاد زۆرە، سەرەتا هەمووان لەسەر ئایینی (فطرة)ن، بەڵام دواتر دایک و باوک دەبنە هۆی ئەوەی منداڵ ببێتە جولەکە یان گاور یان ئاگرپەرست، لەبەر ئەوە پەروەردەی منالْ دەخاتە ئەستۆی دایک و باوکەوە و دەیانکاتە لێپرسراو لەو بوارەدا[1].

٤- واقعییەتی ئیسلام لە شەریعەت و یاساکانیدا:

لە بواری حەڵاڵ و حەرامدا، ئیسلام هیچ شتێکی پێویستی لە ئادەمیزاد حەرام نەکردووە و هیچ شتێکی زیانبەخشی بۆ حەڵاڵ نەکردووە، بەڵکوو بە شێوەیەکی گشتی قورئان دەفەرموێت: ﴿وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡخَبَٰٓئِثَ﴾ الأعراف: ١٥٧، هەروەها شەرع مۆڵەتی داوە کە هەندێک یاری بەسوود

(١) ئاماژەی نووسەرانە بۆ فەرموودەی: (كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ)، بوخاری (١٣٠٢)، موسلیم (٤٨١٦).

بکات، وەکوو سوارچاکی، پێشبڕکێ، بە تایبەت لە کاتی شایی و جەژنەکاندا، هەروەها حەزی ئافرەتی لە خۆڕازاندنەوە نەخستۆتە پشتگوێ و ڕێی پێ داوە کە زێڕ و زیو و ئاوریشم بەکاربهێنێت، لە کاتی تەنگانەشدا ئەمە دەستووری شەرعناسانە: (الضرورات تبيح المحظورات)، واتا کاتێک کار و بارودۆخێکی نائاسایی پێش دێت، مۆڵەت هەیە ئەو کارانە بکرێت، یان ئەو شتانە بخورێت کە قەدەغە بوون. هەروەها کەم شت هەیە کە ئیسلام بە یەکجاری حەرامی کردووە، وەک شەراب، یان تەنها بوون (خەلوە) لەگەڵ ئافرەتێکی نامەحرەمدا.

٥- واقیعییەتی ئیسلام لە بواری پێکهێنانی خێزاندا:

شەریعەتی ئیسلام وزەی جینسی پشتگوێ نەخستووە و بە چاوی سووک تەماشای نەکردووە، بەڵکوو سنوور و بەرنامەیەکی بۆ داناوە، کە بۆ ئادەمیزاد شایستە بێت. بۆ ئەو مەبەستە (بۆ هاوسەرگیری) یاسایەکی ڕێکوپێکی دیاری کردووە. سەرەتا ئیسلام لەبەر ڕۆشنایی فەرموودەیەکی پێغەمبەردا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هانی لاوی داوە کە بۆ پێکەوەنانی خێزانی بگەڕێت بە شوێن ئافرەتی دینداردا، کە فەرموویەتی: (تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لأَرْبَعٍ: لِمَالِهَا، وَلِحَسَبِهَا، وَلِجَمَالِهَا، وَلِدِينِهَا، فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ) رواه البخاريُّ[1]، واتا: لەبەر چوار هۆ ئافرەت دەخوازرێت: لەبەر ماڵ و سامانی، یان لەبەر ڕێزداریی خانەوادەکەی، یان لەبەر جوانییەکەی، یان لەبەر دینداریيەکەی، دەست بگەیێنە ئافرەتێکی دیندار و بیکە بە هاوسەرت تا بحەوێیتەوە، تا خێری دونیا و قیامەتت دەست بکەوێت! هەروەها ئیسلام وا بۆ ژن و مێرد دەڕوانێت، وەک دوو ئادەمیزاد کە هەریەکەیان گەلێک سیفاتی چاکەیان تیایە و هەندێک سیفاتی نادروستیشیان هەیە. پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هانی چاوپۆشیکردن لە خاڵە لاوەزەکانی بەرانبەر دەدا و دەفەرموێت: (لَا يَفْرَكْ مُؤْمِنٌ مُؤْمِنَةً إِنْ كَرِهَ مِنْهَا خُلُقًا رَضِيَ آخَرَ)

(١) راستە: متفق علیەیە: بوخاری (٥٠٩٠)، موسلیم (١٤٩٩).

رواه مسلم[١]، واتا: هیچ ئیماندارێکی پیاو بێزاری بەرانبەر هاوسەرەکەی دەرنەبڕێت و نەیشکێنێت، ئەگەر ڕەفتارێکی ناشرینی لێ بینی چاوپۆشی لێ بکات، چونکە بە دڵنیاییەوە ڕەفتاری تری هەیە کە پەسەندە لەلای و مایەی دڵخۆشییەتی، لە لایەکی ترەوە ئیسلام یاسای تەڵاقی دیاری کردووە، کاتێک کە ئیتر چارە نامێنێت و کێشەی نێوان ژن و مێرد زۆر ئاڵۆز دەبێت، پێویست دەکات لێک جیاببنەوە.

لە هەندێک حاڵەتی تایبەتیدا -بۆ چارەسەرکردنی هەندێک لە کێشەکانی تاک و کۆمەڵ- ئیسلام ڕێگەی داوە پیاو لە یەک ژن زیاتر بێنێت.

٦- واقعییەتی ئیسلام لە بواری کۆمەڵایەتی و ئابووریدا:

ئیسلام دانی بەوەدا ناوە کە حەز لە ماڵ و سامان لەگەڵ فیترەتدا شێلراوە، بۆیە هەموو کەس بۆی هەیە ببێت بە خاوەنی ماڵ و سامان، بەڵام لە ڕێگەی حەڵاڵ و کاسبیی حەڵاڵەوە، هەروەها لە ڕێی دابەشکردنی میراتەوە کە ئیسلام دابەشکردنەکەی بە ڕوونی دیاری کردووە، زەکاتی واجب کردووە و هانی ماڵبەخشینی لەپێناوی خوادا بە جۆرەها شێوە داوە.

خاڵی دووەم: شەرعییەتی (حدود) و سنوورەکان و تۆڵەسەندن و تەمێکردن:

ئیسلام دەیەوێت کۆمەڵ لە هەموو تاوان و گوناحێک پاک بکاتەوە، دەیەوێت هەموو کەس ڕێکوپێک بێت، بۆیە حسابی ئەوەی کردووە کە هەندێک کەس سەرکەشن، بە ئامۆژگاری و ڕێنموونی نابنە ئەندامێکی چاک، لەبەر ئەوە بوونی قامچی بۆ ئەو جۆرە کەسانە بە پێویست زانراوە! نەک وەکوو ئەوانەی

(١) موسلیم (٢٦٧٢)، ئەحمەد (٨١٦٣)، بەیهیقی (١٤٢٦٣).

کە فرمێسک دەڕێژن بۆ پیاوکوژە داماوەکان!! بێئەوەی بیر لە کۆسکەوتنی کەسوکاری کوژراوەکە بکەنەوە، لە کاتێکدا کە ئەو تۆڵەسەندنەوەیە ژیانبەخشینە بەکەسانی تر، هەروەک قورئان دەفەرموویێت: ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ١٧٩﴾ البقرة: ١٧٩، هەروەها دەستبڕینی دز کە هەزاران دز و پیاو خراپ لەو سەرئەنجامە سامناکە دەسڵەمێنەوە و دەست لە دزی هەڵدەگرن.

بەڵگەکانی واقعییەتی شەریعەت:

واقعییەتی شەریعەتی ئیسلام لە چەند ڕووەوە خۆی دەنوێنێت، وەکوو:

١- ئەوەی کە لەسەرخۆ و قۆناغ بە قۆناغ یاساکانی خۆی پیادە دەکات، وەکوو ئەوەی پلە بە پلە ئیماندار فێری بەخشین دەکات، پلە دوای پلە شەرابی حەرام کرد. دەکرێت لەسەر فتوای زانایان ئەو شێوە قەدەغەکردنە دووبارە ببێتەوە.

٢- ئاسانکاری: لە ئیسلامدا تیگەیشتن لە عەقیدە و لە قورئان ئاسانە: قورئان خۆی دەفەرموویێت: ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ١٧﴾ القمر: ١٧.

﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ البقرة: ١٨٥، واتا: خوای گەورە ئاسانکاریی بۆ ئێوە دەوێت و نایەوێت سەختییتان بۆ پێشبێت.

٣- ئایینی ئیسلام گرنگی بە واقعی عەمەلی دەدا و لەگەڵ خەیاڵدا نییە و میسالیانە ناڕوانێت بۆ ڕوداو و هەڵوێستەکان.

لەبەر ئەوە بوونی حکومەتداریی پێ باشترە با ناتەواویش بێت، چونکە ئەمە چاکترە وەک لە سەرگەردانی و کەس بە کەس نەبوون. ئەگەر کەسێک یان دەستەیەک لە نێوان دوو بەرژەوەندیدا گیری خوارد، دەکرێت چاکترینیان هەڵبژێرێت و ئەویتریان پشتگوێ بخات، یاخود دوو فیتنە و کێشە هەبوو، دەکرێت کامیان گەورەتر و ئاڵۆزترە چارەسەری ئەوەیان پێشتر بکات.

بڕگەی پێنجەم:
ئیسلام بەرنامەیەکی مرۆڤایەتییە:

ئایینی ئیسلام ئایینی پەروەردگارە بۆ ئادەمیزاد، پەروەردگاری مەزن لە ڕوانگەی ئەم ئایینە پیرۆزەوە دەیەوێت ئادەمیزاد بەرەو کەماڵ و بەرزی بچێت و گرنگی بە شتی بەرز و بڵند بدات، لە دونیادا بەسەربەرزی بژی و ملدانەنەوێنێت بۆ ستەم و ناحەقی، دەیەوێت دادپەروەر بێت، دەیەوێت حەڵاڵخۆر بێت، دەیەوێت داوێنپاک بێت، دەیەوێت هەموو هەوڵێکی بۆ ئاوەدانکردنەوەی زەوی بخاتە چوارچێوەی پەرستن و عیبادەتەوە، تا لە دونیادا بەرەکەتی بەسەردا بڕژێت و لە قیامەتدا پلە بەرزەکانی بەهەشت بەدەست بێنێت.

کە مادام خوای گەورە بەدیهێنەری ئادەمیزادە، بێگومان چاک دەزانێت کە ئەم دەزگا ئاڵۆزەی چۆن دروست کردووە، لەبەرئەوە هەر خۆیشی دەتوانێت کەتەلۆکی ژیانی بۆ دابڕێژێت و چارەسەری هەموو کەموکوڕییەکانی بکات، کە شتێکی ئاساییە لە ژیانیدا و بەردەوام بۆی پێش دێت.

خاڵی یەکەم: باوەڕ بە قەزا و قەدەر پاڵنەری ئادەمیزادە:

دوای ئەوەی پەروەردگار عەقڵ و بیروهۆشی بە ئادەمیزاد بەخشی و سەربەستیی دا پێی، هەموو شتێکی لە قەدەری خۆیدا لە چارەنووسی ئەو قەزا و قەدەرە (کە بریتییە لەوەی کە هەموو ڕووداوێک لە زانین و توانین و ویستی خوای گەورەوە هاتووە) نەبووە کۆسپ لە ڕێگەیدا. کاتێک ئادەمیزاد کراوەتە هۆی ئاوەدانکردنەوەی زەوی، لەو توانایی و بەخششانە بەهرەمەند بووە کە خوای

گەورە پێی بەخشیوە. ئەمە لەلایەکەوە بۆی بووەتە قەدەرێکی خێر، لەلایەکی ترەوە لە ڕوانگەی ئایەتە پیرۆزەکانی قورئان و فەرمووودە بەنرخەکانی پێغەمبەری خواوە (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) تێگەیاندراوە کە تۆ ئەی ئینسان هەر چیت بەسەردێت و هەر چیت بۆ پێش دێت، هەر ئەوە خێرە بۆت، مادام لە کاتی خۆشیدا شوکرانەبژێری و لە کاتی ناسۆر و ناخۆشیدا خۆ ڕاگری، پاداشتی خۆ ڕاگرانیش لە سووپاسگوزاران زۆرترە.

لە نێوان بیروبۆچوونی ئادەمیزاد و وەحیی پەروەردگاردا:

شەریعەتی ئیسلام عەقڵ و بیر و بۆچوونی ئادەمیزادی نەخستۆتە لاوە، بەڵکوو مەودایەکی باشی بۆ ڕەخساندووە، تا لە هەموو شتێک بکۆڵێتەوە و هەوڵی تێگەیشتنی بدات، ئەگەر لە کات و بواری گەڕان بە شوێن حەقیقەتدا بەهەڵەشدا بچێت، هەر بێ پاداشت نابێت. شەریعەتی ئیسلام بواری بە ئادەمیزاد داوە کە بە گوێرەی کات و شوێن، بە گوێرەی کۆمەڵگە، لە ڕوانگەی شەریعەت و لە بەر ڕۆشنایی دەقە پیرۆزەکانی قورئان و سوننەتدا چاکترین و لەبارترین بڕیار و حوکم -بۆ ڕێکوپێککردنی کاروباری کۆمەڵگە و بەڕێوەبردنی لە هەموو لایەنە جیاجیاکان- دەربێنێت. ئایینی ئیسلام لایەنە نەگۆڕەکانی دیاری کردووە و مەیدانێکی زۆر فراوانی بەجێهێشتووە بۆ ئادەمیزاد کە سوارچاکیی خۆی تیایدا بنوێنێت و لە سنووری شەرعی خوایش دەرنەچێت. ئیسلام ڕێزێکی زۆری بۆ زانستی ئادەمیزاد داناوە، زاناکانی بە خواناسترین توێژ ناو بردوون و فەرموویەتی: ﴿إِنَّمَا يَخۡشَى ٱللَّهَ مِنۡ عِبَادِهِ ٱلۡعُلَمَـٰٓؤُاْۗ﴾ فاطر: ٢٨، خوای گەورە ڕێگەی بە ئادەمیزاد داوە کە لە دوو حەقیقەتی گرنگ بکۆڵێتەوە تا بەدڵنیاییەوە باوەڕی پێیان هەبێت:

یەکەمیان: بوونی زاتی خوای پەروەردگار و تاک و تەنهاییەکەیەتی، بۆیە فەرموویەتی: ﴿لَوۡ كَانَ فِيهِمَآ ءَالِهَةٌ إِلَّا ٱللَّهُ لَفَسَدَتَاۚ فَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلۡعَرۡشِ عَمَّا يَصِفُونَ ٢٢﴾ الأنبياء: ٢٢،

واتا: ئەگەر دوو خوا لە ئاسمانەکان و زەویدا هەبوایەن، حەتمەن هەردووکیان تێک دەچوون و خراپ دەبوون، پاک و بێخەوشی بۆ خوای خاوەن عەرش لەوەی کە وەسفی نادروست و ناڕەوای بۆ دەکەن.

دووەمیان: باوەڕهێنان بە بوونی وەحی و پێغەمبەرایەتی و پەیام، چونکە کاتێک بە ئەقڵ سەلمێنرا کە خوایەکی دانا و زانا و میهرەبان هەیە، بە ئەستەمی دەزانێت ئەو خوایە بەو هەموو سیفەتە بەرز و پیرۆزانەوە دروستکراوێکی بەڕێزی وەک ئادەمیزاد دروست بکات، پاشان پشتگوێی بخات و بەسەرگەردانی لەسەر زەوییەکەیدا بیهێڵێتەوە، لەبەر ئەوە حەزرەتی[1] موحەممەدی (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە پەیامێکەوە ڕەوانە کردووە و فەرمانی پێ داوە کە بفەرمووێت: ﴿۞ قُلْ إِنَّمَآ أَعِظُكُم بِوَٰحِدَةٍ ۖ أَن تَقُومُوا۟ لِلَّهِ مَثْنَىٰ وَفُرَٰدَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا۟ ۚ مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم بَيْنَ يَدَىْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾﴾ سبأ: ٤٦، واتا: من تەنها یەک شت بە ئێوە دەڵێم: وەرن بۆ خوا دوو دوو یان یەک یەک بووەستن، هەڵوێست بگرن، بیر بکەنەوە، ئەو هاوەڵەی ئێوە، ئەو دڵسۆزەی ئێوە (موحەممەد (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)) شێت نەبووە، جەنابی (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بێدارکەرەوەی ئێوەیە، تا لە سزایەکی زۆر سەخت -کە چاوەڕێی یاخییەکانە- بتانپارێزێت.

قورئان لە زۆر ئایەتدا داوای بەکارهێنانی عەقڵ و بیروهۆش دەکات، داوای تێفکرین و بیرکردنەوە دەکات: سەرنجدان و بیرکردنەوە لە ئاسمانەکان و زەوی، لە دیاردەکان، لە ڕووداوەکان.

هەروەها داوا دەکات کە ئادەمیزاد هەموو هەوڵەکانی بخاتە گەڕ بۆ ئاوەدانکردنەوەی دونیا بە جوانترین شێوە، بەتوندی دژ بەوانە دەوەستێت کە

---

(١) وشەی (حەزرەت) زیاتر ئەوانە بەکاری دەهێنن کە سۆفین یان کەوتوونەتە ژێر کاریگەریی دابونەریتی سۆفیگەرییەوە، لە ئەسڵی ماناشیدا بۆ ئەوەیان بووە کە ڕۆحی ناوبراوەکەیان -جا پێغەمبەرێک بووبێت (سەلامیان لێ بێت) یان یەکێک لە ئەولیا و پیاوچاکان بووبێت- ئێستا ئامادە دەبێت، یان ئومێدە ئامادە ببێت- ئەمەش داهێنراو (بیدعە)یێکە و پێویستە موسڵمانی دیدڕوون خۆ لە بەکارهێنانی بگرێتەوە (والله أعلم).

زینەت و جوانکاری و شتی حەڵاڵ لە خۆیان حەرام دەکەن و دەفەرمووێت: ﴿قُلۡ مَنۡ حَرَّمَ زِينَةَ ٱللَّهِ ٱلَّتِيٓ أَخۡرَجَ لِعِبَادِهِۦ وَٱلطَّيِّبَٰتِ مِنَ ٱلرِّزۡقِۚ قُلۡ هِيَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا خَالِصَةٗ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ﴾ الأعراف: ٣٢، واتا: بفەرموو: کێ ئەو جوانییەی حەرام کردووە کە خوای گەورە بۆ بەندەکانی خۆیی دەستەبەر کردووە؟ یان کێ ئەو ڕزقەی (ئەو پشکە خواردن و خواردنەوەی) لێ حەرام کردوون کە خوای گەورە دیاریی کردووە؟! کەس لێی حەرام نەکردوون، چێژیان لێ بکەن، ئەوەی لە دونیادا لە موسڵمان گیراوەتەوە، لە قیامەتدا تایبەت دەبێت هەر بە موسڵمانان.

خاڵی دووەم: قورئانیش بۆ ئاڕاستەکردنی ئادەمیزاد هاتووە:

کاتێک کە سەرنجی قورئان دەدەین بۆمان دەردەکەوێت کە قورئان یان لەگەڵ ئادەمیزاددا گفتوگۆ دەکات، یاخود دەربارەی ئادەمیزاد دەدوێت، بۆ نموونە: (٦٣) جار وشەی (إنسان) لە قورئاندا هاتووە، (٢٤٠) جار وشەی (ناس) هاتووە، (١٠) جار وشەی (بني آدم) هاتووە و سەدەها جار (یا أیها الذین آمنوا) هاتووە[1]. هەر لە پێنج ئایەتی سەرەتای دابەزینی قورئاندا -لە سورەتی (العلق)دا- دووجار وشەی (إنسان) هاتووە: ﴿ٱقۡرَأۡ بِٱسۡمِ رَبِّكَ ٱلَّذِي خَلَقَ ١ خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ مِنۡ عَلَقٍ ٢ ٱقۡرَأۡ وَرَبُّكَ ٱلۡأَكۡرَمُ ٣ ٱلَّذِي عَلَّمَ بِٱلۡقَلَمِ ٤ عَلَّمَ ٱلۡإِنسَٰنَ مَا لَمۡ يَعۡلَمۡ ٥﴾ العلق: ١ - ٥، لە ڕوانگەی ئەو پێنج ئایەتەوە دەتوانین ئاماژە بۆ ئەم خاڵانە بکەین:

١- ئینسان دروستکراوێکە و ئەرکی لەسەر شانە.

٢- گرنگیی پێ دراوە و دووجار ناوبراوە.

٣- یەکەم فەرمانێ کە بۆی دەرچووە ئەوەیە کە بخوێنێتەوە.

٤- گرنگیی قورئانیش کە دووجار فەرمانی بە خوێندن داوە ئاشکرایە.

(١) وا نییە، (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا) سەدەها جار لە قورئاندا نەهاتووە. (٩٠) نەوەد جار هاتووە، یەکەمیان لە سوورەتی البقرة/ ئایەتی (١٠٤) و کۆتایان لە سوورەتی التحریم/ئایەتی ٨.

٥- یەکەم هۆی ئاوەدانکردنەوەی زەوی، کە ناوی براوە (قەڵەم)ـە.

٦- خواوەنـد وەسـفی زاتـی خـۆی کـردووە بەوەی کە: پەروەردگـارە، دروستکارە، زۆر بەهێزە و زانایە.

٧- توانای بەخشیوە بە ئینسان کە بتوانێت فێری زانست و زانیاری ببێت.

لایەنی ئینسانی لە پەیامی ئیسلامدا:

کاتێک کە سەرنجی شەریعەتی ئیسلام دەدەین ئەوە دەسەلمێت کە دینـێکە لە بەرژەوەندیی ئادەمیزاددایە.

* نوێژەکـان جـگە لەوەی خواپەرسـتین؛ وەرزش و خـاوێنی و سـوودی کـۆمەڵایەتین، هەروەهـا خـۆگرتن و ئـارامگرتن و ... هتـد. ئیسـلام مـایەی ئاسوودەیی و هێمنبوونەوەی ئادەمیزادە لە کاتی تەنگانەدا.

* زەکات -کە لە دەوڵەمەند وەردەگیرێت و دەدرێـت بە هەژار- بەرژەوەنـدیی هەر دوو لایەنی تێدایە، لایەنی ئینسانیی تێدا دیارە، سوودی ئادەمیزاد لە لایەنی کـۆمەڵایەتی و ئـابوورییەوەی بە ئاشـکرا تیایـدا بەدی دەکرێـت. هەمـوو چـالاکییەکی ڕۆژانە -کە چـاکە و چـاکەخوازیی تیایـدا ئەنجـام دەدرێـت- لە لایەکەوە خواپەرسـتییە، لە لایەکـی تـرەوە خزمەتگـوزارییەکە کە ئینسـان پێشکەش بە برا و خوشکی ئادەمیزادی خۆی دەکات.

نموونەکانی ڕێزداریی ئادەمیزاد لەلایەن پەروەردگارەوە:

یەکێک لە دیاردەکانی ڕێزداریی ئادەمیزاد لەلای خـوای گەورە ئەوەیە کە بە دەقی ئایەت فەرمـوویەتی: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ۝٧٠﴾ الإسراء: ٧٠، واتـا: بەڕاسـتی ئـێمە ڕێزمان لە نەوەی ئادەم گرت و لە وشکانی و دەریادا (هۆکانی) گواستنەوەمان بۆ سازاند و لە ڕزق و ڕۆزیی جوان و پاک بەهرەوەرمان کردن و ڕێزی تەواویان دا بەسەر زۆرینەی دروستکراوەکانماندا.

ڕێزی پەروەردگار بۆ ئادەمیزاد لەم خاڵانەدا خۆی دەنوێنێت:

أ- كردوویەتی بە بریكار لەسەر زەویدا: ﴿وَإِذۡ قَالَ رَبُّكَ لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٞ فِي ٱلۡأَرۡضِ خَلِيفَةٗۖ﴾ البقرة: ٣٠، **واتا: خوای پەروەردگارت بە فریشتەكانی فەرموو: من دەخوازم بریكارێک لەسەر زەمین دانێم.**

ب- لە جوانترین شێوە و شێوازدا دروستی كردووە: ﴿لَقَدۡ خَلَقۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ فِيٓ أَحۡسَنِ تَقۡوِيمٖ ٤﴾ التين: ٤، **واتا: بەدڵنیاییەوە ئێمە ئادەمیزادمان لەسە جوانترین شێوە و چۆنیەتی دروست كرد.**

ج- ڕۆحێكی تایبەتی لەلایەن خۆیەوە پێ بەخشیوە:[1]

د- هەموو بوونەوەری بۆ خزمەتگوزاریی ئەو بەدیهێناوە: ﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا مِّنۡهُۚ﴾ الجاثية: ١٣، **واتا: هەرچی لە ئاسمانەكان و زەمیندایە بۆ ئێوەی دەستەبەر كردووە.**

هـ- دەتوانێت یەكسەر -بەبێ پێویستبوون بە واسیتەی كەسی تر- پەیوەندی بە پەروەردگارەوە بكات: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌۖ أُجِيبُ دَعۡوَةَ ٱلدَّاعِ إِذَا دَعَانِۖ﴾ البقرة: ١٨٦، **واتا: ئەگەر بەندەكانم پرسیاریان دەربارەی من لێ كردیت، پێیان بفەرموو كە من نزیک و دوعای دوعاكاران -هەر كاتێک داوام لێ بكەن- قبووڵی دەكەم. هەروەها:** ﴿وَقَالَ رَبُّكُمُ ٱدۡعُونِيٓ أَسۡتَجِبۡ لَكُمۡۚ﴾ غافر: ٦٠، **واتا: خوای پەروەردگارتان فەرمووی: لە من بپاڕێنەوە و هانا بۆ من بهێنن، بە دەنگتانەوە دێم.**

---

(١) نووسەرانی بەڕێز هەروا سەردێڕەكەیان جێهێشتووە، دیارە كە بیریانچووە ئایەتێكی بۆ بهێننەوە (الله أعلم)، وەكوو ئایەتی: ﴿فَإِذَا سَوَّيۡتُهُۥ وَنَفَخۡتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُواْ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ٢٩﴾ الحجر: ٢٩، واتا: دوای خەلقكردنی مرۆڤەكە، كە تەسویەی دەكەم و شیاوی ژیانی سەرزەمینی دەكەم، لە ڕۆحی خۆم فووی پێدا دەكەم، جا ئەوكاتە ئێوەش كڕنووشی ڕێزی بۆ ببەن.

و- کەس تاوانی کەس هەڵناگرێت و هەرکەسێک گوناحی خۆی لە ئەستۆی خۆیدایە: ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ الزمر: ٧، **واتا: کەس گوناحی یەکێکی تر هەڵناگرێت و لێی بەرپرس نابێت.**

ز- چاکە بە (دە) قات و زیاتر پاداشتت دەداتەوە، گوناحیش بە قەدەر خۆی، یا لێی خۆش دەبێت:[1]

(١) نووسەرانی بەڕێز، لێرەشدا هەروا سەردێڕەکەیان جێهێشتووە، دیارە کە بیریانچووە ئایەتێکی بۆ بهێننەوە (الله أعلم)، وەکوو ئایەتی: ﴿مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۖ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾﴾ الأنعام: ١٦٠، واتا: هەرکەسێک هەر چاکەیەک بکات مافی هەیە (دە) قات پاداشتەکەی وەرگرێتەوە، هەرکەسێک خراپەیەک بکات هەر سزاکەی خۆی بەسەردا دەدرێتەوە (بێ زیادە)، کەسیشیان ستەمیان لێ ناکرێت. یان ئایەتی: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ وَيَعْفُوا۟ عَنِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٢٥﴾﴾ الشورى: ٢٥، واتا: ئەوە خوای گەورەیە کە تۆبەی بەندەکانی قبووڵ دەکات و لە خراپەکانیان دەبوورێت، هەرچی ئەوەی دەشیکەن دەیزانێت.

بڕگەی شەشەم:
ئیسلام ڕەهەندە ئاینییەکانی ڕۆشنن:

ڕوونی لە بەرنامەی ئیسلامدا زۆر ئاشكرایە و هەر لە بنچینەكانییەوە بگرە هەتا سەرچاوەكانی، هەتا بەرنامە و هۆكار و ئامانجەكانی ... بە كورتی:

خاڵی یەکەم: ڕۆشنیی عەقیدەی ئیسلام لە هەموو بنچینەکانیدا:

أ- لە ڕووی یەكتاپەرستییەوە:

ئیماندار بڕوای بە خوایەكی تاک و تەنها و بێ شەریک و زانا و بەتوانا و دانا هەیە، هەرچی سیفاتی بەرز و پیرۆزە لەو پەروەردگارەدا ئاشكرایە و هەموو بوون و بوونەوەر سیفەت و ناوە پیرۆزەكانی ئەو دەنوێنێت.

عەقیدە و بیروباوەڕی یەكتاناسی، وەكوو عەقیدەی سێ گۆشەی گاوڕی نییە، وەكوو عەقیدەی بوزی و سەرگەردانەكان نییە، كە نازانن ڕوو بكەنە كێ و ڕوو بكەنە كوێ. عەقیدەی ئیسلام داوا لە شوێنكەوتووانی ئاینی دەستكاریكراوی گاور و جوولەكە دەكات كە بگەڕێنەوە بۆ بنچینە ڕاست و دروستەكەیان، دەفەرمووێت: ﴿قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ تَعَالَوۡاْ إِلَىٰ كَلِمَةٖ سَوَآءِۭ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكُمۡ أَلَّا نَعۡبُدَ إِلَّا ٱللَّهَ وَلَا نُشۡرِكَ بِهِۦ شَيۡـٔٗا وَلَا يَتَّخِذَ بَعۡضُنَا بَعۡضًا أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِۚ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَقُولُواْ ٱشۡهَدُواْ بِأَنَّا مُسۡلِمُونَ ٦٤﴾ آل عمران: ٦٤، واتا: بفەرموو: هۆ ئەهلی كیتاب (شوێنكەوتووی دینە ئاسمانییەكانی تر!) وەرن با لەسەر وتەیەک ڕێكەوین كە خاڵی هاوبەشی ئیمانداریی نێوانمانە: با لەسەر ئەوە ڕێكەوین كە غەیری خوای گەورە هیچی تر نەپەرستین و هاوبەش بۆ خوای گەورە بڕیار نەدەین و هیچ لایەنێكمان لە جیاتی خوای گەورە خۆی نەكات بە گەورە و دەسەڵاتداری باڵا و بەرنامەداڕێژ و داوەر، ئەگەر بەدەم بانگهێشتەكەوە نەهاتن و پشتیان تێ كرد، ئێوە بڵێن: دەی سا وا ئێمە ڕایدەگەیەنین كە موسڵمانین و تەسلیم بە فەرمانەكانی خوای گەورەین.

ب- دەربارەی هاتنی ڕۆژی قیامەت و پاداشت و سزا:

دونیا لە عەقیدەی ئیسلامدا کێڵگەی قیامەتەو چی لە دونیادا بچێنی ئەوە لە قیامەتدا دەدووریتەوەو چاکە پاداشتی دە قات و زیاتر و بێسنوورە، گوناح و تاوانیش بە قەدەر خۆی دەبێت، یاخود چاوپۆشیی لێ دەکرێت و کردەوەکان تۆمار کراون و دەبینرێنەوە: ﴿فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝٧ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ۝٨﴾ الزلزلة: ٧ - ٨، واتا: هەرکەسێک بە قەدەر گەردانەیەک چاکە بکات دەیبینێتەوە و هەرکەسێکیش بە قەدەر گەردانەیەک خراپە بکات دەیبینێتەوە. لە دواییشدا بەهەشتێکی ڕازاوە هەیە، کە قورئان بە جۆرەها شێوە باسی دەکات و ناز و نیعمەتەکانی دەخاتە بەرچاو کە دانراوە بۆ چاکەکاران.

ج- باوەڕ بە پەیامەکان:

لە ئیسلامدا، خوای گەورە ڕێزی بۆ نەوەی ئادەم داناوە و هەر لە خۆیان کەسانێکی هەڵبژاردووە تا بۆ ئەوانی تر چاوساغ بن، تا بێداریان بکەنەوە و ڕێگەی ڕاستیان پیشان بدەن و سەرئەنجامی کار و کردەوەیان بخەنە بەرچاو: ﴿رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةُۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ﴾ النساء: ١٦٥، واتا: ئێمە وەحیمان بە نێردراوانی خۆماندا نارد، تا ببنە مژدەدەر و هۆشدەری خەڵکی، تا خەڵکەکە هەنجەتی ببڕێت و بەهانەی نەمێنێت کە بڵێت: نەماندەزانی دینی خوایی کامەیە و چۆنی وەربگرین!

لە عەقیدەی ئیسلامدا، پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دوا پێغەمبەرە و پەیامەکەی بۆ سەرتاپای توێژ و چین و گەلانی سەر زەوییە لە هەموو کات و شوێنێکدا، خوای گەورە بەڵێنی پاراستنی قورئان و پەیامی ئیسلامی داوە بۆ هەتاهەتایی.

خاڵی دووەم: ڕۆشنیی دروشمە خواپەرستییەکان:

لە ئیسلامدا دروشمە خواپەرستییەکان زۆر ڕوون و ئاشکرا و سادەن، دوورن لە تەلیسم و شتی ئاڵۆز، هەر لە نوێژەوە بگرە تا ڕۆژوو و زەکات و حەج. نوێژ کاتەکانی و چۆنیەتییەکەی ڕوون و ئاشکرایە، ئایەت و زیکر و تەسبیحات و ئەو ستایشانەی تیایدا دەوترێت ماناکانی ڕوون و ئاشکران، هەروەها چۆنییەتی ڕیزبوون بۆ نوێژی جەماعەت و مزگەوت، هەمووی سادەیی و ئاسانییان پێوە دیارە. ڕۆژوو ئاشکرا دیارە کە لە کەیەوە بۆ کەی خواردن ناخورێت و بە چی بەتاڵ دەبێتەوە. زەکاتیش ڕێژەکانی لە دەغڵودان و زێڕ و زیو و ماڵاتدا ڕوون و ئاشکرایە. حەجیش هەمووان لە یەک کات و لە یەک شوێندا کۆ دەکاتەوە، هەموانیش یەک پۆشاک دەپۆشن و یەک زیکر دەڵێن و ئیماندار زۆر بە ئاسانی دەتوانێت لە هەموو لایەنەکانی ئەو دروشمانە، لە ڕێگەی موتاڵا و ئامادەبوونی وانە تایبەتییەکانەوە بە دووروودرێژی تێ بگات، بەتایبەتی کە ئیماندارەکە پێشتر لەوە گەیشتووە کە دەبێت هەموو ژیانی بکاتە کات و شوێنی پەرستن، چونکە خوای پەروەردگاری فەرمووویەتی: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ۝٥٦﴾ الذاريات: ٥٦، واتا: پەری و مرۆڤم بۆ ئەوە دروست کردووە تا بمپەرستن.

خاڵی سێیەم: ڕۆشنیی بنچینە ڕەوشتییەکان:

لە ئیسلامدا، هەموو ڕەفتارێکی پەسەند -بە شێوەیەکی گشتی- پەسەندە و هەموو ڕەفتارێکی نابەجێ ناپەسەندە. ڕەفتارە پەسەندەکان هەرگیز کۆن نابن و زەمانە لە نرخیان کەم ناکاتەوە، ڕاستگۆیی هەمیشە چاکە و جوانیی ڕەفتار لەگەڵ دایک و باوک و لەخۆ گەورەتردا، لە هەموو کات و شوێنێکدا پەسەندە.

ئەمانەتداری هەرگیز کۆن نابێت، زەمانە لە نرخی ئەمەکداری و خۆگری و

داوێنپاکی داناشکێنێت، شەرمنی و سەخاوەت و ئازایەتی و ئارامی و یارمەتیدانی کەسانی تر، کەس ناتوانێت بڵێت باویان نەماوە و زەمانیان بەسەر چووە، ئیماندار دڵنیایە لەوەی کە پەروەردگار هەموو کار و کردەوەیەکی ناشیرین و ناپەسەندی قەدەغە کردووە، وەکوو: درۆ، بەڵێن نەبردنەسەر، خیانەتکاری، سوودخۆری، ستەمکاری، هەروەها دڵنیایە لە دادپەروەریی خوایی، لەو تەمێکردنانە کە بۆ بنبڕکردنی دزی و زینا و بوختان و شەرابخۆری دایناوە.

فەرموودەکانی پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەمیشە لەبەرچاوە، وەکوو کە دەفەرمووێت: (إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ)[1]، واتا: من تەنها بۆ ئەوە ڕەوانە کراوم تا هەرچی ڕەوشتی جوانە تەواوی بکەم.

ئاداب و ڕەفتارەکان لە ئیسلامدا جوان و پەسەندن:

لە ئیسلامدا ڕێ و شوێنی هەموو ژیانی تاک و کۆی ئادەمیزاد دیاری کراوە، ئادابی بۆ خواردن و خواردنەوە و پۆشاک پۆشین و ڕۆیشتن و خەو و چۆنییەتی سەردانکردن و ... هتد دارِشتووە.

خاڵی چوارەم: رۆشنیی سەرچاوەکانی ئیسلام:

سەرچاوەی یەکەم: قورئان: کە فەرموودەی پەروەردگاری مەزنە کە کتێبێکی پیرۆزە، پارێزراوە، نوور و ڕووناکییە، ڕێنموویی بەخش و هیدایەتدەرە، ڕوونکەرەوەی هەموو کێشەکانە، چارەسەری هەموو دەردەکانە، ئارامیبەخشی دڵ و دەروونە، مژدەدەر و ترسێنەرە، خوای گەورە خۆی دەربارەی دەفەرمووێت: ﴿قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا كُنتُمْ تُخْفُونَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ

(١) نووسەرانی بەڕێز بێ سەرچاوە و سەنەد هێناویانەتەوە ...
بوخاری لە: (الأدب المفرد ١٠٤/١ ژمارە: ٢٧٣)، حاكم (٦٧٠/٢ ژمارە: ٤٢٢١)، دەشفەرموێ: بەپێی مەرجەکانی بوخاری و موسلیمە. ئیمامی ذەهەبیش دەفەرمووێت: وایە. بەیهیقی (١٩١/١٠ ژمارە ٢٠٥٧١). شێخی ئەلبانی (رحمەالله) لە:(سلسلة الأحاديث الصحيحة/٧٥/١ ژمارە: ٣٥٩٣) و لە (صحيح الجامع الصغير/٢٣٤٩)دا دەفەرمووێت: سەحیحە.

وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖۚ قَدۡ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٞ وَكِتَٰبٞ مُّبِينٞ ۝١٥ يَهۡدِي بِهِ ٱللَّهُ مَنِ ٱتَّبَعَ رِضۡوَٰنَهُۥ سُبُلَ ٱلسَّلَٰمِ وَيُخۡرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذۡنِهِۦ وَيَهۡدِيهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ۝١٦﴾ المائدة: ١٥ - ١٦، **واتا: بەڕاستی لەلایەن خواوەندەوە نوور و کتێبێکی ئاشکراتان بۆ ڕەوانە کراوە کە خواوەند بەهۆیەوە، هیدایەتی ئەو کەسانە دەدات کە بە شوێن ڕەزامەندیی ئەودا دەگەڕێن بۆ هەموو ڕێبازێکی ئاشتی و لە تاریکستان دەریاندەهێنێت و دەیانخاتە ناو نوور و ڕووناکییەوە و هیدایەتیان دەدات بۆ ڕێبازی ڕاست و دروست.**

سەرچاوەی دووەم: سوننەتی پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ): کە مەبەست لێی هەموو کردار و گوفتار و پەسەندکراوەکانی پێغەمبەرە (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ)، چونکە ژیاننامەی پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) قورئانێکی زیندووە و زۆر دڵسۆز و بەبەزەییە بۆ ئیماندارات. قورئان هانمان دەدات بۆ پەیڕەوکردن و شوێنکەوتنی لە هەموو بوارەکانی ژیاندا. ئیسلام بە شێوەیەکی گشتی، دەیەوێت خەڵکی لە تاریکستانەکان ڕزگار بکات و دەریانبێنێت، لە تاریکستانەکانی دڵ و دەروون و ڕاوبۆچوون و زوڵم و ستەم، بۆ ڕووناکیی دادپەروەری و خۆشەویستی و یەکتاناسی. ڕوبعی کوڕی عامر (خوا لێی ڕازی بێت) بە کورتی فەرموویەتی: "خوا ئێمەی هێناوەتە کایەوە، تا هەرکەسێکی بوێت لە بەندەپەرستی ڕزگاری بکات و بیکات بە بەندەی خوای تاک و تەنها و لە تەنگەبەری دونیا ڕزگاری بکات بۆ فراوانی قیامەت، لە زوڵم و ستەمی ئایینەکان قوتاری بکات و بیگەیەنێتە دادپەروەری ئیسلام"[(١)].

(١) نووسەرانی بەڕێز ئەمیشیان هەروا بێ سەرچاوە و بێ سەنەد گێڕاوەتەوە.
ئیبنو کەثیر (رحمه الله) لە (البداية والنهاية/بەرگی ٧)، لە باسی ڕووداوەکانی ساڵی ١٤ی کۆچیدا باسەکە -کە جەنگی قادسییەیە- بەدووروودرێژیی دەگێڕێتەوە کە ڕۆستەمی فەرماندەی سوپای فارس هەواڵی نارد بۆ سەیدنا سەعدی کوڕی ئەبی وەققاص (خوا لێی ڕازی بێت) -کە سەرلەشکری

خاڵی پێنجەم: ڕۆشنیی ئامانجی تاک و کۆ:

- ڕۆشنیی ئامانجی تاک:

١- کەسایەتیی خۆی بە چاکی دابڕێژێت، کە لە سورەتی (العصر)دا بەڕوونی ئاماژەی بۆ کراوە.

٢- خێزانی چاک پێکەوە بنێن، لە ڕوانگەی ئایەتی: ﴿وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَٰجًا لِّتَسْكُنُوٓا۟ إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾﴾ الروم: ٢١، **واتا: یەکێک لە ئایەتەکانی خوا ئەوەیە کە هەر لە خۆتان هاوسەرانی بۆ فەراهەم هێناون و بۆ ئەوەی لەلایدا ئارام بگرن و لە نێوانتانا خۆشەویستی و میهرەبانیی دروست کردووە.**

٣- پێکهێنانی کۆمەڵی چاک و ڕێکوپێک، لەسەر دەستەیەک بنچینەی پاک و بێگەرد:

أ- عەقیدەیەکی ڕاست و پاک و بێگەرد کە هەموو تاکەکانی کۆمەڵی لەسەری کۆ ببێتەوە.

ب- ڕێزلێنانی کردەوەی چاک، لە دروشمەکانەوە بگرە هەتا هەوڵ و تێکۆشان بۆ ژیان و ئاوەدانکردنەوە.

موسڵمانان بوو-کە کەسێکی ئاقڵی لای خۆتم بۆ بنێرە، تا هەندێک پرسیارم هەیە لێی بکەم. جەنابیشی لەسەر داوای خەلیفە عومەر وەفدێکی بۆ ناردن -تا بانگهێشتی بکەن بۆ ئیسلام- کە بریتیبوون لە: نوعمانی کوڕی موقرین، موغیرەی کوڕی شوعبە، فوراتی کوڕی حیبیان، حەنظەلەی کوڕی ڕەبیعی تەمیمی، عەطاریدی کوڕی حاجیب، ئەشعەثی کوڕی قەیس و عەمری کوڕی مەعدی یەکریبی بۆ نارد (خوا لێیان ڕازی بێت)، موغیرەشی کردە ئەمیر و دەمڕاستیان، بۆ سبەی وەفدێکی تری بۆ ناردن بە ئەمیرێتی ڕوبعی کوڕی عامر (خوا لێی رازی بێت). ئەم بوو کە لە وەڵامی پرسیارێکی ڕۆستەمدا فەرمووی: (إنَّ اللهَ ابْتَعَثَنَا لِنُخرِجَ مَنْ شَاءَ مِن عِبادَةِ العِبادِ إلى عِبادَةِ رَبِّ العِبادِ، وَمِنْ جَورِ الأديانِ إلى عَدْلِ الإسلامِ، وَمِنْ ضِيقِ الدُّنيا إلى سِعَةِ الدُّنيا والآخِرَةِ).

ج- بانگەشە بۆ خێر و چاکە و قەدەغەکردنی خراپە: دەبێت تاکی موسڵمان هەر خەمی خۆی نەبێت، بەڵکوو خەمی هەمووانی بێت.

د- ئەنجامدانی هەموو کـردەوە و ڕەفتـارێکی چـاک، لەسـەر بنچیـنەی داد و چاکە و پەیوەندیی بەجێ و دڵپاکی و دەروونپاکی.

- ڕۆشنیی ئامانجی کۆ:

ئیسلام بەرنامەیەکی تێر و تەواوی بۆ گەیشتن بە هەموو ئامانجە بەرزەکـان داناوە، وەک:

أ- بەجێهێنانی دروشمی پەرستنەکان، (ڕۆح) تێر و تەسەل و (نەفس) پـاک و پوخت و (ویست و ئیرادە) بەهێز دەکات، هەمووشی سنووری بۆ دانراوە و ڕێـگە نادرێت لێی زیاد و کەم بکرێت، لەگەڵ ئەمانەشدا بەجێهێنانیان ئاسانە و لە توانا بەدەر نیــیە. ئیســلام گرنگــی بە نــاوەڕۆکی ئەم خواپەرسـتییانە دەدات پــێش ڕواڵەتیان، لە سەروو هەموویانەوە نوێژ و ڕۆژوو و زەکات و حەجە.

ب- بەرنــامە و ڕێبــازی دیــنەکەی خــوا وایە کە هەوڵ دەدات ئــادەمیزاد دەستبەرداری خۆپەرستی ببێت و لەپێناوی ئاسوودەیی و خزمەتی کەسـانی تـردا هەوڵ بدات بۆ هەموو خزمەتگوزارییەک.

ج- ئیسلام دەیەوێت هەموو چاکە و چاکەکارییەک بە خواناسییەوە پەیوەست بکات، تا موسڵمان وای لێ بێت لە ئەنجامدانی هەموو کارێکی خێـردا چـاوەڕێی پاداشتی خوایی بێت لە قیامەتدا.

د- هەموو ئەو یاسا و تیۆرانەی کە شەرع دایناوە، هەمووی بۆ تاک و خێـزان و کۆمەڵگە خێر و چاکەیە، جا خۆشبەختانە هەموو ئەو زانست و زانیاریانەی کە ئەمڕۆ لە جیهاندا هەیە و ئەوەشی کە پەی پێ دەبرێت، هەر هەمووی لە خزمەتـی قورئان و فەرموودەدایە و ڕۆژ لە دوای ڕۆژ پەردە لەسەر نهێنییەکان لادەبرێت و

پاکی و بێوێنەیی ئەم ئایینە زیاتر دەردەکەوێت، کە تاکە هیوایە بـۆ ڕزگـارکردنی هەمـــوو نەوەی ئـــادەم لە گێـــژاوی نەفـــامی و کوشـــت و کوشـــتار و زوڵم و ستەم.

باسی سێیەم
ئیسلام تاکە چارەسەرە

ڕێڕەوی باس:

گرنگیدان بە مرۆڤ و هەوڵدان بۆ بەختەوەرکردنی لەم سەر زەوییەدا، پەیامێکی گەورە و ئەرکی سەرشانی هەموو کەسێکی خاوەن هۆشە و نیوەی بریکاریی خوای گەورەیە، چونکە مەبەست لە ئاوەدانکردنەوەی زەوی کامەرانکردن و حەوانەوەی مرۆڤایەتییە، بەجۆرێک کەشتی ژیان، هێمن هێمن لە دەریای بووندا لەنگەر بگرێت، ئەو ڕاستییەشمان لەیاد نەچێت کە ژیانی مرۆڤ زۆر کورتە و خێرا تەواو دەبێت، ساڵانێکی کەم و ماندووبوونێکی زۆر، هەوڵدانێکی سەرەمڕ و مردنێکی کتوپڕ، بێ ئاگادارکردنەوە، کەواتا جێی خۆیەتی و شیاوە مرۆڤ هەمیشە لەو خەیاڵەدا بێت کە چۆن خزمەتی مرۆڤەکانی تر بکات، یان لانی کەم نەبێتە مایەی کێشە و تەنگوچەڵەمە لە ڕێیاندا و ستەمیان لێ نەکات.

ئەم بیر و تێگەیشتنە پەیامی دونیای مرۆڤی موسڵمانە، بەتایبەتی بەرانبەر موسڵمان بەگشتی و مرۆڤ بە تایبەتی، بە خەو و خەیاڵ و پشوودان و کارکردن هەر ئەم کێشەیەی لە یادە و خۆشی و ناخۆشی و تووڕەیی و هێمنیی بۆ ئەم ئامانج و هۆکارە بێت.

ماندوبوون و خەباتی پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت)، هەروەها ڕەنجی یاوەران و پیاوچاکان لەبەر بەرژەوەندیی گشتیی خەڵک بووە، زۆرجار خۆیان زیانی گەورەی ماڵی و تەنانەت گیانیشیان لێ دراوە، لە وڵات و شوێنی خۆیان دەرکراون، لە خزم و کەسوکاریان دوور خراونەتەوە، چەندەها دەردەسەری و

شەونخونییان چەشتووە، ئەمانەش هەمووی لەپێناوی مرۆڤدا بووە، هەر بۆیەش سەرکەوتنیان بەدەست هێناوە، گۆڕانێکی ڕواڵەتی و جەوهەرییان بەسەر ژیاندا هێناوە، بایەخیان بە سەروەت و سامانی دونیا نەداوە، کە مردوشن هیچی وایان لە سەروەت و سامان لەدوا بەجێ نەماوە.

جگە لەمانەی پێشوو، ڕەوڕەوەی بەرەوپێشچوونی ژیان ئەوە دەخوازێت کە مرۆڤ بیروهۆشی بەسەر ئاییندەدا بێت و بە نەخشە و پلانی گونجاوەوە بەرەنگاری ببێتەوە، ئەگەر ئەمڕۆی خۆی پڕ تەنگوچەڵەمە و نالەباری بێت، هەوڵ بدات سبەینێ بۆ نەوەکانی وا نەبێت و ئەوان بەسەر کێشە و چەرمەسەرییەکاندا نەکەون و پێوەی نەتلێنەوە.

لە نەخشەدانان بۆ ئایندە و هەوڵدان بۆ چاککردنی، لە ئێستادا پێویستە بیر لە هەموو لایەنەکانی ژیان بکرێتەوە و لە بنج و ڕیشەوە کێشەکان چارەسەر بکرێن، تا هەڵنەدەنەوە، ئەمە ئەنجامی باش زیاتر مسۆگەر دەکات. لە هەمان کاتدا، پێچەوانە وەستانەوەی ئەم یاسایانە، کێشە و تەنگوچەڵەمەکان قورستر دەکەن و چارەسەری ناکەن، خۆشیی ژیانی گەلان و سەرکەوتن و ژێرکەوتن و دواکەوتن و چارەسەری و چەرمەسەری و دابینکردنی بەختەوەریی هەموویان بەم یاسایانەوە بەندن، زۆرجار بە لێکۆڵینەوە و شارەزابوون لە مێژووی مرۆڤایەتی ئەم یاسایانە ڕوونتر دەردەکەون.

لێرەدا باس لە هەندێک لە کێشەکانی ئەم سەردەمە دەکەین، پاشان دەیسەلمێنین کە تەنها چارەسەرێک بتوانێت کێشەکان نەهێڵێت، ئیسلامە. پڕۆژەی ئیسلام ڕەسەنە و هاوچەرخە، بۆیە هەر یەکێک لە ئێمە پێویستە زۆر دڵی خۆشبێت بەوەی یەکێکە لە هەڵگران و پێشکەشکارانی چارەسەری ئیسلامی، چونکە هەوڵ لە پێناوی خۆشیی مرۆڤدا دەدات و بەشداری کاروانێکی پیرۆز و زۆر دێرینی ژیانی مرۆڤایەتی دەکات. پەیامێکی ئاسمانیی مرۆڤدۆستیی لە دڵدایە و دەیگەیێنێت و خەڵکیی پێ ئاسوودە دەکات، ئەمەش

وای لــێ دەکــات، هەرگیــز لە بیروبــاوەڕ و پەیــامی خــۆی نەیەتەخــواریێ و بەشانازییەوە باس لە بەرنامە و پەیڕەوی خواکردی خۆی بکات.

ئەم چەمکە لە دوو بڕگەدا ڕوون دەکەینەوە:

بڕگەی یەکەم: چاوخشاندنێک بە باری ئەمڕۆی سەرزەویدا.

بڕگەی دووەم: ئەو بەڵگانەی کە دەیسەلمێنن داهاتوو بۆ ئیسلامە.

بڕگەی یەکەم: بارودۆخی ئەمڕۆی سەرزەمین:

لە هەموو شوێنێکی ئەم سەرزەمینەدا، لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا، لە وڵاتانی پێشکەوتوو و دواکەوتوودا، لە باکوور و باشووردا، مرۆڤ بەگشتی تووشی جۆرەها کێشە و تەنگژە هاتوون و ژیانیان لێ تاڵ بووە، لە هەر لایەک چەند دەردێک لە ئارادایە و لە هەر وڵاتێک خەڵکی بە دەست چەند کێشەیەکەوە دەناڵێنن، وەک ئەوەی ئەم چەرخە چەرخی کێشەکان بێت.

خاڵی یەکەم: کێشەکانی لادان لە وەحی:

یەکەم: وڵاتانی پێشکەوتوو:

وڵاتانی پێشکەوتوو، مەبەستمان لەو وڵاتانەیە کە گوزەرانی ڕۆژانی خەڵکی لە ئاستێکی بەرزدایە، ڕێژەیەکی زانا و پسپۆڕەکانی جیهان لەو وڵاتانەدان، بانقە جیهانییە گەورەکان و دەزگاکانی ڕاگەیاندن و گواستنەوە و جووڵەی کاروباری بازرگانی و پیشەسازی و هێزی سەربازی و چەکی ترسناک بە زۆری لەم وڵاتانەدایە و ئەوان ڕێڕەوی کارکردن و بەرز و نزمیی زۆرینەی شتەکان بڕیار دەدەن. بە کورتی، لە ڕووی ماددییەوە هیچ کەموکوڕییەکیان نییە، وڵاتانی ئەمریکا، بەریتانیا، فەڕەنسا، ڕوسیا، چین، یابان و زۆربەی وڵاتە ئەورووپییەکان لە ڕیزی وڵاتە پێشەکەوتووەکاندان، گرنگترین تەنگوچەڵەمەی ئەم وڵاتانە لەم خاڵانەدا خۆی دەبینێتەوە.

١- لاوازییەکی زۆری گیانی و کەمنرخبوونی بەها مەعنەوییەکان، بە جۆرێک ژیان وەک ئامێر، میکانیکییانە بەڕێوە دەچێت و دابڕانێکی زۆر لە پەیوەندیی نێوان مرۆڤەکاندا بەدی دەکرێت. چەمکەکانی خۆشەویستی و بەزەیی و گرنگی بەیەکدان مانایان نەماوە و تەنانەت لە خێزانەکانیشدا زۆر

بەلاوازی دەبینرێت، هەروەها پەیوەندیی مرۆڤەکان -بە گشتی- ماددە دیاریی دەکات و لە هەموو شتێکدا خۆپەرستی و بەرژەوەندیی تاک دەپەرسترێت، هەر ئەمەشە لەسەر ئاساییترین تەنگوچەڵەمە، لەبەر بچووکترین هۆکار، خەڵکی خۆیان دەکوژن، بێهودەیی و بە هیچ زانینی ژیان و هەستنەکردن بە پەیامی مرۆڤ، وایان لێ دەکات بێزار ببن، ڕقیان لە خەڵک و پاشان لە خۆشیان ببێتەوە! دەوڵەتی سوید، کە بە فیردەوسی سەرزەمین ناودەبرێت و (٢٠٠ ساڵە) هیچ شەڕێک تێیدا ڕوونەداوە و خەڵکەکەشی باشترین جۆری زەمانەتی کۆمەڵایەتی و تەندروستی و ڕۆشنبیرییان هەیە، کەچی ڕێژەی خۆکوشتن تیایدا بەپێی ئامارەکان، ڕۆژانە ١٣ کەسە.

٢- نەخۆشییە دەروونییەکانی دڵەڕاوکێ و خەمۆکی و بەسەرخۆداشکانەوە و گۆشەگیری هێرشی بۆ زۆربەی دانیشتووانی ئەم وڵاتانە هێناوە، بۆ نموونە، تەنها لە ئەمریکادا زیاتر لە (٧٥٠ هەزار) کەس بەدەستییەوە دەتلێنەوە و زیاتری ٥٥%ی چرپای نەخۆشخانەکان بۆ نەخۆشە دەروونییەکان تەرخانکراوە! دووبارە تەنها لە ئەمریکا ساڵانە (١ ملیار) دەنک حەبی هێمنکەرەوەی ئەعساب بەکاردەهێنرێت، زۆرجار ئەم نەخۆشییە دەروونییانە پاڵ بە نەخۆشەکانەوە دەنێن دەستدرێژی بکەن و تەنانەت خەڵکیش بکوژن.

٣- نەمان و ونبوونی بەها ڕەوشتییەکان و دەرکەوتنی دیاردەی دزی و کوشتن و دەستدرێژیکردن بۆ سەر نامووس و سامانی خەڵک و جیاوازیکردن لەسەر بنەڕەتی ڕەنگ و زمان، ڕەواج پەیداکردنی بازاڕی ڕەش و بازرگانیکردن بە مرۆڤ و ئەندامەکانی لەشی و بە خوێنییەوە! ئامارەکان شتی سەیر دەڵێن: ساڵانە لە ئەمریکادا (٦٤٠ هەزار) تاوان بە هۆی چەکەوە دەکرێت، لە کاتێکدا بەپێی یاسا، هەڵگرتنی چەک یاساغە. خۆ دیاردەی بەرەڵڵایی سێکسی و مناڵی بێژووەکان (زۆڵەکان) هەموو جیهانی هێناوەتە لەرزین، بەوە مەزەندە دەکرێت لە ئەورووپادا، هەر چرکەیەک منداڵێکی ناشەرعی لەدایک دەبێت، زۆرجاریش هەر لەبار دەبرێت.

گێـژاوی تـاوانی زینـا و ڕیزپەڕیـی سـێکس (الشـذوذ الجنسـي)، هەزارەهـا کەسـیان گیـرۆدە کـردووە و چەنـدەها نەخۆشـیی کوشـندەی وەک زوهـری و سەیەلان و ئایدزی تێـدا بڵاوکـردوونەتەوە، ڕێـژەی ئەم دیـاردەیە ئەوەنـدە زۆرە، ناچار دەوڵەت و کەنیسەش دانی پێدا دەنێن و ناتوانن باس لە بنبڕکردنی بکەن.

هەمیشـــە ئـــاڵوودەبوون (إدمـــان)ی مەی و تلیاککێشـــان، دەردێکـــی تـــری ڕەوشـتییە، حوکـوومەتی ئەمریکـی لە سـاڵی (١٩٨٠ تـا ١٩٩٠) زیـاتر لە (١٠٠ بلیۆن) دۆلاری خەرج کرد تا کاریگەریی تلیاک نەهێڵێت، بەڵام تا ئێسـتاش هەر لە زیادبووندایە.

کێڵگەکانی حەشیش و باندە قاچاخییەکانی تلیاک، جۆرەهـا فێـڵ و شـێوازی تازە بەکار دەهێنن و بەدەگمەن نەبێت یاسا پێیـان ناوێرێـت، لە سـاڵی (١٩٨٧)دا ژمارەی ئەوانەی تلیاک و ماددەی سڕکەریان بەکاردەهێنـا ٤٩%ی کـۆمەڵگەی ئەمریکی بوون، ئەم ڕێژەیەش هەر بەرەو سەرەوە بەرز دەبێتەوە.

٤- قەیرانێکــی فیکریــی بەرچــاو ئەم وڵاتــانەی گرتــووەتەوە، خەڵکــی لە بەتـاڵییەکی فیکریـدا دەژیـن و پەیـامی خۆیـان لـێ ون بـووە، ناچـار بەدوای چێژوەرگـرتن و کامەرانبوونـدا وێـڵ بـوون و جۆرەهـا شـێواز و ڕێگەیـان بـۆ بەکارهێناوە.

زۆر لە لێکۆڵەرەوەکانیان ناچار بوون دوای توێژینەوەی زۆر و نەبینینی هیچ پرۆگرامێکی شیاو بۆ ژیانی مرۆڤ، ئەم چەرخە نـاوبنێن «چەرخـی کۆتاییهـاتنی ئایدۆلۆژییەکان»، هەر بۆیەش هەموو هەنگاو و هەڵوێست و بڕیارێکیان لەسـەر بەرژەوەندییە ماددییەکانیان بنیات دەنێن.

٥- وە نەبێـت لایەنـی ئـازادییە گشـتییەکان و چـالاکییە سیاسـییەکان بـێ تەنگـوچەڵەمە بـن، ئەو دەسـتە و پـارتەی دەسـەڵاتی مـاددیی هەیە و کەنـاڵی ڕاگەیانـدنی بەهێـزی لەژێـر دەسـتدایە، زۆر بە ئاسـانی دەتوانێـت ڕای گشـتیی

خەڵک دروست بکات و ڕەشیان لێ بکات بە سپی. هەرچەندە لەسەر ئاستی تاک، وا دەزانن ئازادن و دەتوانن بەشداری هەر چالاکییەک بکەن، بەڵام لە ڕاستیدا وا نین و ئازادییەکەیان ڕووکەشە، لەسەر ئاستی نێودەوڵەتیش هەر بیر لەوە دەکەنەوە، چۆن نەخشە و پلان دانێن و کۆنترۆڵی جیهانیان لە کیس نەچێت و بەرژەوەندییەکانیان نەکەوێتە مەترسییەوە، ئیتر لەم پێناوەدا چەندەها ناهاوسەنگی و دووڕوویی و یاسا و پڕۆتۆکۆلی جیاجیا دەربکەن، بە خەیاڵیاندا نایەت و لایان گرنگ نییە ئێستا لەسەر ئاستی جیهان نائارامی و کێبڕکێیەکی زبر هەست پێ دەکرێت و هەمیشە بۆ یەکتر لە کەمیندان.

٦- پەیوەندییەکانی خێزان و لە یەکتر پرسینەوە و خزمایەتی لە ناویاندا زۆر کاڵبووەتەوە، ئەگەر کوڕێک ساڵانە جارێک باوکی ببینێت، بە خەیاڵیدا نایەت و لای گرنگ نییە. خانەکانی بەساڵاچووان و کەمدەرامەتان پڕن لەو پیرەمێرد و پیرێژنانەی کوڕ و کچەکانیان وازیان لێ هێناون و نایەن بەلایاندا، سەردانی یەکتر و بەدەمەوەچوون لە تەنگانە و نەخۆشی و مردندا نییە و ناچار حوکومەت دەزگا و فەرمانبەری تایبەت بەوانەی داناوە.

٧- کە دەڵێین وڵاتانی پێشکەوتوو تەنگوچەڵەمەی ئابوورییان نییە، ئەوە ناگەیەنێت کە تاکەکانی کۆمەڵگە زوڵمیان لێ ناکرێت و دادپەروەریی کۆمەڵایەتی لە ئارادایە، نەخێر، بەشیوەیەکی گشتی کۆمەڵ بووەتە دوو چین، سەرمایەدار و زۆر خۆشگوزەران و بێ تەنگ و چەڵەمە، لە بەرانبەریشدا، چینی هەژار و کرێکار و زۆر دەستکورت، کە بە هیچ جۆرێک داهاتی ڕۆژانەیان بەشی پێداویستییە سەرەکییەکانی ژیانیان ناکات، ئەم چینە پێویستە لە هەوڵێکی سەرەمڕدا بن و بەری ڕەنجیشیان بۆ خۆیان نابێت.

دووەم: وڵاتانی دواکەوتوو:

مەبەستمان لەو وڵاتانەیە کە ئاستی گوزەرانی خەڵک نزمە و پێداویستییەکانی ژیان تیایاندا چنگ ناکەون، زۆربەی وڵاتانی ئاسیا، ئەفریقا، ئەمریکای لاتین و چەند وڵاتێکی تر، دەچنە ڕیزی لیستی وڵاتە دواکەوتووەکانەوە، دەتوانین گرنگترین کێشە و تەنگوچەڵەمەکانی ئەم وڵاتانە بەم شێوەیە نیشانە بکەین:

١- کەوتنە ژێر فشار و پاشکۆیەتیکردنی وڵاتانی پێشکەوتوو، لە بوارە جیاجیاکانی ڕامیاری، ئابووری، کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیریدا و هێنانی بیردۆز و تیۆری وەرگیراو لە وڵاتانی پێشکەوتووەوە و هەوڵدان بۆ چەسپاندنی، زۆرجار ئەم هەوڵانە، لەگەڵ ڕەوتی مێژوویی و پێکهاتەی کەسایەتیی ئەو کۆمەڵگەیەی تردا پێچەوانە دەوەستێت و ئاژاوەی لێ پەیدا دەبێت.

بۆ نموونە، ڕێبازی دونیاگەری (عەلمانییەت) کە هەڵقوڵاوی بیر و بۆچوونی ڕۆژئاواییە و لە سەرەنجامی ستەم و زۆرلێکردنی دەسەڵاتدارانی کەنیسە لە زاناکان و پاشاکان، لە زۆرینەی خەڵکەوە هاتووەتە کایەوە و ئایین لە هەموو چالاکییەکانی ژیان جیا دەکاتەوە و دەیخزێنێتە کونجی کەنیسە و پەرستگاکانەوە، لە وڵاتە دواکەوتووەکانیشدا، ئەم ڕێبازە لە قالبی دوو تیۆری جیادا پیادە کراوە:

أ- تیۆری سەرمایەداری: کە گرنگترین کێشەیەک خوڵقاندبێتی، کێشەی چینایەتی و ڕقلێبوونەوەی هەژارە لە دەوڵەمەندەکان، کەڵەکەبوونی سامان و داهاتی کۆمەڵگەیە لەژێر چنگی دەستەیەکی کەمدا، ئەوانیش بە ئارەزووی خۆیان یاری بە بەرژەوەندی و بژێوی کەسانی تری کۆمەڵگە دەکەن.

ب- لە دژەکاری (رد فعل)ی ڕەوتی سەرمایەداری لە جیهاندا: بە گشتی و پاشانیش لەم وڵاتانەدا تیۆری ئیشتراکی هاتووەتە کایەوە، لەم تیۆرەشدا، تاک بە تەواوی لە کۆمەڵدا دەتوێتەوە و ئیرادەی خۆی لە کیس دەدات و خاوەنی هیچ نابێت، حیزب و زۆرینەی خەڵکیش برسی و هەژار و کەمدەست دەبن.

ئەم دوو تیۆرە لە جۆرەها بەرگ و شێوازدا بانگەوازیان بۆ کراوە و بەرهەڵستکارانیان یاساغبوون و پاش سەرکوتکردن بنەبڕ کراون.

٢- لە دەرەنجامی خاڵی یەکەم و پێچەوانەبوونەوەی ویستی سەرۆک وڵات و جەماوەردا، قەیرانێکی سیاسی ڕوویداوە و خەڵک لە زۆر ئازادی و مافە سەرەتاییەکانی خۆیان بێبەش کراون و جۆرەها ڕژێمی سەرکوتکەر و سەربازی لە گۆڕێدان و بەرەی ئۆپۆزیسیۆن بەزەحمەت هەڵدەکات، ئازادیی ڕۆژنامەگەری و ئازادیی ڕادەربڕین و ڕەخنەگرتن سنوورەکانیان زۆر تەسک بووەتەوە، بەمەش ڕەوتی پێشکەوتن و شارستانی و ڕۆشنبیری ئیفلیج بووە و داهێنان و کاری تازە و باش زۆر کەم دەبینرێت.

٣- هەژاری و نەزانی و نەخۆشی؛ ئەو سێکوچکەیەن، وەک مێخ بەسەر سنگی ئەم وڵاتە دواکەوتووانەدا چەقیون و نووزەیان لێ بڕیون، تەنیا لە ساڵی (١٩٧٩)دا، کە بە ساڵی مناڵپارێزی ناوبرا، لەم وڵاتانەدا زیاتر لە (١٧ ملیۆن) منداڵ لە برسا مردن، هەلی ڕزگارکردنیان نەبووە! لە پاڵ ئەمانەشدا، نەخۆشییەکانی کەمخۆراکی و لاوازیی لەشولار زۆر بڵاوە لەناو خەڵکەکانیدا و چارەسەریشیان زەحمەتە، خزمەتگوزاریی تەندروستی و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیرییەکانیش زۆر کەمن و خەڵک لێیان بێبەشن، لە زۆر وڵاتانی وەک گامبیا، گانا، مۆریتانیا، سەنیگال و مۆزەمبیق کەمتر لە ٢٠%ی پێویستییە سەرەکییەکانی خەڵک لە خۆراک و دەرمان دابین دەکرێت.

٤- وە نەبێت ئەم وڵاتانە لە ڕووی سروشتییەوە هەژار بن، نەخێر، زۆرترین کانزاکانی وەک پلاتین، کۆباڵت، ئەڵماس، ئاسن و مس لەژێر خاکی ئەم

ولاّتانەدان، زیـاتر لە ٨٨%ی بیـرە نەوتەکـانی جیهـان دەگـرنە خۆیـان، بەرهەمە کشـتوکاڵییەکانی وەک لـۆکە، لاسـتیک، تەخـتە و تەپەدۆر بـڕی زۆریـان لەم ولاّتانەدا دەست دەکەون، تەنانەت تیشکی خۆریش بە بڕی زۆرتر دەشکێتە سەر زەوییەکەیــان. ســەرەڕای ئەم هەمــوو دەوڵەمەنــدییە، هەر هەژار و نەدارن و زۆربەی پێداویسـتییەکانیان بە نرخێکـی گـران لە ولاّتـانی پێشـکەوتووەوە بـۆ دەنێـرن. پڕۆژەکـانی پەرەپێـدان تیایانـدا سـەرناکەوێت و چـۆنیەتی بەڕێـوەبردن هەمیشە لە دواوەیە.

٥- ژمـارەی دانیشـتووان و ڕێـژەی زیادکردنیـان لە ولاّتە دواکەوتووەکانـدا گەلێ لە هی ولاّتە پێشـکەوتووەکان زیـاترە، ئێسـتا زیـاتر لە ٧٠%ی جیهـان لە ولاّتـانی دواکەوتـوودا دەژیـن و ڕەنـگە بە کۆتـایی ئەم سـەدەیە ببـنە ٨٠%ی سەرجەم دانیشتوانی سەر زەمین، بەلاّم لەم ژمـارە زۆرەی دانیشـتووان سـوودی لـێ نەبیـنراوە و نەتـوانراوە بە شـێوەیەکی ڕاسـت بەکـار بهێنرێـت، بـۆیە زیـاتر بـارەکەی سەرشـانی قـورس کـردووە و تەگەرەی لە پێشـکەوتنیاندا دروسـت کردووە.

ئەمانە و چەندین کێشەی ورد و گەورەی دی، کە ڕەنگە هەر سات نا ساتێک بتەقنەوە و لافاوی خوێن بەرپا بکەن.

بەم جۆرە بۆمان دەرکەوت کە نا ئارامی و پشێوییەکی گشـتی سەرانسـەری جیهانی گرتووەتەوە.

خاڵی دووەم: سەرنەکەوتنی چارەسەرە خوازراوەکان:

دوای ساڵان و ئەزموونێکی زۆر، ئێستا لەناو گەلانی موسڵماندا بەڕوونی ئەوە ئاشکرا بووە کە چارەسەرە خوازراوەکان نەک هەر نەیانتوانیوە کێشە و تەنگوچەڵەمەکان چارەسەر بکەن، بەڵکوو کێشەی تریشیان هێناوەتە کایەوە و کەلەبەری تریان دروست کردووە، هەرچی کەموکورییەک لە سیستەمەکانی پێشوویاندا هەبوون و ئەمان بۆ ئەوە هاتبوون لەناویان بەرن، سەرکەوتنیان بەدەست نەهێنا و خۆشیان کەوتنەوە هەمان هەڵەوە، زۆر جار لەوانیشیان تێپەڕاند و کورد واتانی هەر (ئەمسالّ خۆزگەم بە پار)یان بۆ دەوترێت، ئەگەر بە وردی سەرنجی ئەم لایەنانە بدەین، ڕاستیی ئەم قسەیەمان بۆ دەردەکەوێت:

١- لایەنی ئابووری:

تا ئێستاش ئابووریی وڵاتانی ئیسلامی هەر لە نزمبوونەوەدایە و بەرهەم زیادی نەکردووە و دابەشکردنیش هەر نادادپەروەریی پێوە دیارە، ڕێژەی بەتاڵە زۆرە و مووچەی کرێکار و فەرمانبەران بەشی ژیانێکی سادە ناکات و فرسەتەکانی کارکردن بۆ هەموو خەڵک وەک یەک نییە، هەژاری و نەخۆشی و برسییەتی هەر خەڵک لەناو دەبەن، تەنانەت ئەو کشتوکاڵەی لە زۆربەی وڵاتاندا دەکرا، کەمی کردووە و وای پێویست کردووە زۆریی پێداویستییەکان بە هاوردەکردن لە دەرەوە دابین بکرێن، ئەمەش زۆر وڵاتی تووشی قەرزداری و جۆرەها شێوازی نابووتی کردووە.

٢- لایەنی ئاسوودەیی و هێمنیی گەل:

ئاسایش و ئازادیی ڕاستەقینە بۆ ڕۆڵەکانی گەل فەراهەم نەهاتووە، خەڵکەکە ناتوانن بە ئازادی و بێترس ڕای خۆیان دەربڕن و ڕەخنەبگرن و پەنجە بخەنە سەر

دیـاردە دزێوەکـان، لەسـەر قسـە و باسـی زۆر سـادە و سـاکار، چەنـدەهایان بە نیوەشەو لە ماڵەکانیانەوە دەفڕێنرێن و لە تاریکی بەندیخانەدا توندیان دەکەن.

٣- بواری ڕەوشتی:

بواری ڕەوشت و بەها بەرزەکان وەک خۆیان نەماون و نەپارێزراون، پشێویی ژیـان، تـاک و کـۆی گرتـۆتەوە و خراپەکـاری و گێرەشـێوێنی و یـاریکردن بە بەرژەوەندیی گشتی و پێشـێلکردنی مـافی کەسـانی تـر لە ئـارادایە. زۆر کەس تەنها بیر لە بەرژەوەندیی تەسکی خۆی دەکاتەوە و دیاردەکانی پشتگوێخستن و بە تەنگەوەنەهاتن و هەستنەکردن بە بەرپرسیارێتی لای زۆر کەس نەماوە.

٤- بواری ڕۆحی:

ئەو چارەسەرە خوازراوانەی کە هاتوونەتە ناوەوە، نەیانتوانیوە بـاری ئیمانیـی خەڵکی بپارێزن، هەستکردن بە چاودێری و ترسـی خـودا کەمە و کـاریگەریی لە کاروباری ڕۆژانەدا لاواز بووە.

لەلایەکـی تـرەوە، ڕەوتێکـی بێبـاوەڕی و نکـوڵیکردنی هەمـوو ڕاسـتییە ئاسمانییەکان لە گۆڕێدایە و بە هەمـوو شـێوەیەک پشـتگیرییان لـێ دەکرێـت و ئازادیی کارکردنی تەواویان هەیە.

٥- کێشەی گەلانی موسڵمان:

لەسەر ئاستی یەک گەل و وڵات، یەکگرتن و یەکڕیزی بەدی ناکرێت و باسە جیـاوازە بچووکەکـان بەئاسـانی گەورە دەبـن و ململانێـی نادروسـت پەرەی سەندووە و لە زۆر شوێندا هەڕەشە لە یەکپارچەیی خاکیش دەکات.

لەسەر ئاستی وڵاتە ئیسلامییەکانیش کێشەکان پێشـکەوتنیان بە خۆیـانەوە نەبینیوە و چارەسەر نەکراون، تا ئێستاش گەلانی کوردستان، فەلەستین، ئەفغان،

کشمیر، بۆسنە و چەندین گەلانی دی هەر بەم کێشە و گرفتانەوە دەناڵێنن و بنەبڕ دەکرێن و ناهێڵن مافی خۆیان وەربگرن و لەسەر پێی خۆیان ڕاوەستن.

خاڵی سێیەم: چارەسەر پێویستە:

ئەم بارودۆخەی جیهان بەگشتی و دەوڵەتانی موسڵمان بەتایبەتی کە تێی کەوتوون، ئەوە دەردەخەن کە پێویستە چارەسەرێک هەبێت و ناشێت کێشەکان تا سەر هەروا بێ چارەسەر بن. بەڵام بۆ ئەوەی هەڵەکان دووبارە نەبنەوە و بارودۆخەکە جارێکی تر تێک نەچێتەوە، پێویستە ئەو چارەسەرە ئەم سیفەتە گشتییانەی تێدابێت:

١- لەگەڵ بیروباوەڕی گشتیی خەڵکدا بگونجێت و جیاوازیی بنەڕەتی لەگەڵیاندا نەبێت، بەها ڕۆحی و مەعنەوییەکان ڕەتنەکاتەوە و لەگەڵ سرووشتی گەلێکی موسڵماندا بگونجێت، چونکە هەر چارەسەرێک ئەم خاڵە ڕەچاو نەکات، سەرکەوتن بەدەست ناهێنێت.

٢- لەگەڵ پێکهاتەی کۆمەڵایەتیی ئیسلامدا پێچەوانە نەبێتەوە، چەمکەکانی خێزان و بنەماکانی پەیوەندیی کۆمەڵگەی ئیسلامی نەشێوێنێت و نکۆڵییان لێ نەکات.

٣- زیادەڕەویی تێدا نەبێت و دادپەروەر و میانەڕەو بێت، سەرکەوتنی خۆی لەسەر قەناعەت پێکردن و قبوولکردنی خەڵک بنیات بنێت، نەک بەڕێگەی خوێنڕشتن و زوڵم و زۆر خۆی بسەپێنێت، تا بتوانێت دڵی خەڵک لە هەموو چین و توێژە جیاجیاکاندا پێکەوە ببەستێت و ئاشنایان بکات بە یەک.

٤- بتوانێت ئاستێکی باشی خۆشەویستی و یارمەتیدان لە نێوان گەلانی جیهاندا دروست بکات و لەو دڵەڕاوکێ و نائارامییە ڕزگاریان بکات، کۆنەبرین و زامەکانیان سارێژ بکات و نەیانکولێنێتەوە.

٥- پاشکۆیەتی بسڕێتەوە و وا لە گەلان بکات خۆیان کەسایەتیی خۆیان دیاری بکەن و نەچنە ژێر کاریگەریی یەکتری، یان دەرەکییەوە.

٦- چارەسەرێکی واقیعی بێت، خەو و خەیاڵ و چنراوی ئەندێشە نەبێت، لەگەڵ کات و شوێندا گونجاو بێت و بەو ڕۆژگارەی کە تێیدا دەژی نامۆ نەبێت.

٧- چارەسەرێکی پڕاوپڕ و گشتگیر بێت و هیچ لایەنێک لە لایەنەکانی ژیانی مرۆڤ پشتگوێ نەخات، لاشە و گیان بە وردی بخوێنێتەوە و مامەڵەی تەواویان لەگەڵدا بکات.

٨- چارەسەری خاوەن ئەزموون و ژیان لە جیهانی واقیعدا -ئەگەرچی بۆ جارێکیش بێت- هێز و پتەوییەکی پێ دەبەخشێت و شیاوی دووبارەبوونەوەی دەبێت.

بڕگەی دووەم:
چارەسەری ئیسلامی:

بە وردبوونەوە لە خاڵەکانی پێشوو دەردەکەوێت کە ئەو چارەسەرەی بتوانێت ڕۆڵی ڕاستەقینە ببینێت تەنها ئیسلامە.

زۆرجار کە زاراوەی چارەسەری ئیسلامی دێتە بەرگوێ، یەکسەر بڕینی دەستی دز و جەڵدلێدانی زیناکەر و تۆڵەسەندنەوەی کوژراو و ئەحکامەکانی تر بە خەیاڵدا دێت، ڕاستە ئەمانە لە کات و شوێنی خۆیاندا بەشێکن لە چارەسەری ئیسلامی، هەمووی نین، ئەم تێگەیشتنە بەرانبەر بە چارەسەری ئیسلامی کەموکورتە.

لە چارەسەری ئیسلامیدا، پێویستە بیروباوەڕ، دروشم، تێگەیشتن، بیر و هۆش، ئارەزوو، ڕەوشت و پەروەردەی خەڵکی ئیسلامی بن، یاسا و فەرمانەکان بە ئیسلام تەریب بن، واتا کۆمەڵگەی ئیسلامی بە هەموو سیفەت و تایبەتمەندییەکانییەوە بێتەکایەوە.

هێڵە گشتییەکانی چارەسەری ئیسلامی ئەم بەش و لایەنانەی خوارەوە دەگرێتەوە:

١- لایەنی گیانی و ڕەوشتی:

لەبەر ئەوەی مرۆڤ تەنها جەستە نییە، بەڵکوو کیانێکە کە سەرکردایەتیی مرۆڤ دەکات و لە قەفەزی جەستەدا بە گرنگیپێدانی، هاوسەنگی و هێمنی بۆ سەر مرۆڤ دەبارێنێت؛ چارەسەری ئیسلامی بەتەواویی ئەم لایەنە گیانییەی

نرخاندووە و بۆ گەشەكردنی هەوڵ دەدات، ئەویش بە ئیمانی ڕاست و پەرستشی تەواو و ڕەوشتی بەرز دەبێت.

گرنگیدانی چارەسەری ئیسلامی بە گیانی مرۆڤ، لەم خاڵانەدا دەردەكەوێت:

أ- زیندووكردنەوەی چەمكە ئیمانییەكان لە دەروونی مرۆڤدا و دروستكردنی بیر و بۆچوونی دروست بەرانبەر بە خوای گەورە و ناو و سیفەتە بەرز و پیرۆزەكانی و كارلێككردن لەگەڵ پەیام و نێردراوەكانیدا، چونكە باوەڕهێنان بە خوای مەزن دەبێتە ئەو سەرچاوە شیرینەی گیان دەحەوێنێتەوە.

لە بەرانبەر ئەمەشدا، مرۆڤ لە هاوەڵپەیداكردن و پەرستنی غەیری خوا و هەموو جۆرەكانی گومان ڕزگار دەكات و مرۆڤ لە هەموو زیادەڕەوی و گۆڕانكارییەكی شێواو دەپارێزێت.

ب- پەروەردەكردنی خەڵك لەسەر ماناكانی دڵسۆزی، پارێزگاری (تەقوا)، لە خواترسان، پشتبەستن بەخوا و متمانەبوون بە هەڕەشە و بەڵێنەكانی، ئەم جۆرە پەروەردەكردنە، وا لە مرۆڤ دەكات هەست بە چاودێریی خودا بكات لەسەر هەموو كردەوەكانی و هەرگیز قیامەتی بیرنەچێتەوە و لە یادیدا بێت كە ڕۆژێك دێت بە تەنها لە بەردەم لێپرسینەوەی خودادا ڕادەوەستێنرێت، جگە لە كردەوەكانی خۆی، هیچ فریای ناكەوێت، ئەم مانایانە پاڵنەری گەورە و یەكەمی كاری چاك و ڕاستبوونەوەی مرۆڤن، بە هۆیانەوە دڵی زیندوو و ویژدانی ئاگادار پەیدا دەبێت.

ج- زیندووكردنەوەی هەموو ڕەوشتێكی بەرزی وەك: بەخشندەیی، لێبوردەیی، داوێنپاكی، خۆگرتن، هاریكاری، ڕێزگرتن، شایەتیی ڕاست، ئامۆژگاریی باش، بە ئەمەكی و میانەڕەویی. لەلایەكی تریشەوە سڕینەوەی ڕەوشتی دزێوی وەك: ئارەزووبازی، خۆپەرستی، ماددەپەرستی، گێرەشێوێنی، درۆ، ستەمكاری، دووڕوویی، خۆبەزلزانی و خۆهەڵواسین.

د- شـانازیکردن بە بەرنـامەی پڕاوپـڕی گشـتگیری ئیسـلام و دڵخۆشـی و متمانەبـوون بەوەی بەرنـامەی خـودایە و هاوسـەنگی، ڕوونـی، ئاشـکرایی و تەواویەتی لە خۆیدا هەڵگرتـووە، پـاش ئەمەش، قوربانیـدان بە هەمـوو شـتێک لەپێناو ئیسلامدا.

هـ- چەسپاندن و بەجێهێنانی دروشمە پەرستنەکانی ئیسـلام و ڕێزلێگرتنیـان بەوپەڕی توانا و هاندانی خەڵک بۆ بە ئەنجامگەیاندنیان و خۆشکردنی ڕێـگە لە هەموو شوێنە گشتی و ڕەسمییەکاندا بۆ گەیشتنە ئەم مەبەستە.

و- زینـدووکردنەوەی ڕۆڵـی راسـتەقینەی مـزگەوت، لەوەی پەرسـتگا و قوتابخـانە و پەیمانگـای پەروەردەیـی و کـۆڕی یەکترناسـین و پێکگەیشـتنی خەڵکـانی گەڕەکە، بە شـێوەیەک کە ئافرەتـانیش بتـوانن لە ڕۆڵـی مزگەوتـدا بەشدار بن و شوێنی تایبەتی خۆیان هەبێت.

ز- بەهێزکردن و برەوپێدانی وتارەکانی هەینی و فرسەتدان بە وتارخوێنـان تـا بەوپەڕی ئـازادییەوە ڕاسـتییەکان بڵـێن و پەنـجە بـۆ لاری و چەوتییەکـانی ڕابکێشن و بۆ مەبەستی دونیایی، قیامەتی خۆی نەدۆڕێنێت.

ح- پـاککردنەوەی ڕەوشـت و پەرسـتن، بـاوی خەڵـک لەو خڵتـانەی پێـوەی لکاون و لە بنەڕەتدا هی ئیسلام نین، تا ئیسـلام بگەڕێـتەوە بـۆ بەرنـامە سـاکارە ڕوون و ئاشکراکەی خۆی، ئەمەش بە شێوازی بەرز و نەرم و داناییەوە.

٢- لایەنی پەروەردەیی و ڕۆشنبیری:

گەورەترین بەخششی خوایی بۆ مرۆڤ ژیرییە. هەر بەو هۆیەشـەوە کـراوەتە بریکـار و ئـاوەدانکەرەوەی زەوی، هەر بـۆیە ئیسـلام لە فەرمانەکانیـدا جەخـت لەسەر بیرکردنەوە و فێربوون دەکات و نەزانی و بێئاگایی پێ پەسەند نییە.

لەم لایەنی پەروەردەییەدا ئەم خالآنە لەبەرچاو دەگرێت:

أ- خوێندن و فێربوون بۆ هەموو کوڕان و کچـان فەراهەم بێـت و کەسـی لـێ بێبەش نەبێت، هۆکارەکانیان بۆ ئاسان بکرێت و گرنگیی شایستەیان پێ بـدرێت، چونکە ژیانی ئەم سەردەمە بێ خوێندن ئەستەمە.

ب- هەوڵەکـانی نەهێشـتنی نەخوێنـدەواری تەواو بکرێـت و ئەم دەردە لە کۆمەڵگەدا بە تەواویی بنەبڕ بکرێت.

ج- گرنگیی تەواو بە هەموو لقی جیاجیای زانسـتەکان بـدرێت و پشـتگیریی ماددی و مەعنەویی قوتابییان بکرێت و ڕێگەی تایبەتمەنـدی و پسـپۆڕییان بـۆ ئاسان بکرێت.

د- بەرنامە و دیدی ئیسلامی لە هەموو بوارەکـانی عەقیـدە، فیقهـ، ڕەوشـت، ئابووری و ڕۆشنبیریدا لە قۆناغە جیاجیاکانی خوێندندا بخوێنرێت و لە سەرچاوە پاکەکانییەوە هەڵگۆزرێت.

هـ- پێداچوونەوەی پڕۆگرامی خوێندن و پاککردنەوەی لەو بەشە نازانسـتی و نائەکادیمییانەی کە تێیدایەتی، ئەمەش لە هەموو لقەکانی زانستی و ئەدەبیدا.

و- دانان و ئامادەکردنی کتێب و پڕۆگـرام لەو بابەتـانەی پشـتگوێ خـراون و گرنگییان وەرنەگرتووە.

ز- مامۆسـتای چـاک و بەتوانـا و بەئەمەک پـێ بگەیەنرێـت و بتـوانن -بەشارەزایی- پڕۆگرام و بەشەکانی خوێندن پیادە بکەن و بچن بەدەم پێداویستیی قوتابییەکانەوە لەو ماددانەی دەیڵێنەوە.

ح- هەست و هۆشیاری و ڕۆشنبیریی خەڵک بگەشـێنرێتەوە و کەس بێـبەش نەکرێت، تا بەگشتی بتوانن ئیسلام بهێننە واقیعەکەوە و ڕۆڵی خۆیان ببینن.

ل- هەوڵ بـدرێت ئینسـایکلۆپیدیا (موسـوعة)ی ئیسـلامی بنووسـرێت و لە ئاستی ئینسایکلۆپیدیاکانی ئەم سەردەمەدا بێـت، لە هەمـوو تایبەتمەندییەکانـدا

قسە بکات و فەرموودەکانی پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و فیقهـ و مێژوو بگرێتەوە و ببێتە سەرچاوەیەکی بەردەست و باشی تێگەیشتن لەو بابەتانە.

ی- نووسین و بڵاوکردنەوەی لێکۆڵینەوە و باسی چاک لەسەر ئیسلام و بە زمانی هاوچەرخ، بە جۆرێک بۆ ئەوە بگونجێت وەربگێڕدرێت بۆ زمانەکانی تر و ببێتە سەرچاوە بۆ ئەوانیش.

ک- کۆمەڵ و سەنتەر و دەزگای لێکۆڵینەوەی جیا جیا بکرێتەوە و لەوێوە بەرهەمی فیکری و ڕای بەجێ و یاسای ڕۆژانە دابڕێژرێت و گۆڕاوەکانی ژیان تاوتوێ بکرێت.

ل- نەخشە بکێشرێت بۆ فەراهەمهێنانی ئەدەبێکی پەیامداری هاوچەرخ، تا دەزگاکانی ڕاگەیاندنی پێ بەهێز بکرێت و بتوانن ئەرکی ڕاستەقینەی خۆیان لە هۆشیارکردنەوەی جەماوەردا ببینن.

٣- لایەنی کۆمەڵایەتی:

ئیسلام پێی وایە کە تاکی باش و خزمەتگوزار لە کۆمەڵگەی باشدا نەبێت پەروەردە نابێت و گۆشەگیری و تەنیایی هیچ بەرهەم ناهێنن، لەبەر ئەوە، کارە کۆمەڵایەتییەکان پشکی گەورەیان پێ دەبڕێت و زۆر گرنگییان پێ دەدرێت.

لەم بوارانەوە لایەنی کۆمەڵایەتی بەهێز دەکرێت:

أ- گرنگیدان بە ئافرەت و هەوڵدان بۆ بینینی ڕۆڵی ڕاستەقینەی خۆی، بە گێڕانەوەی کەسایەتیی ڕێزلێگیراو و هۆشیارکردن و متمانەپێدانی لە هەموو لایەنێکی ژیاندا.

ب- چاودێریی باری ژیانی منداڵان و چۆنیەتیی پەروەردەکردن و پێگەیشتنیان، کردنەوەی خانەی حەوانەوە و پەروەردەکردن بۆ بێباوک و بێدەرەتانان و فرسەتپێدانیان لە خوێندن و فێربووندا، بڵاوکردنەوەی هۆشیاریی

پەروەردەکردن لای دایک و باوکان تا وەک پێویست بەدەم مناڵەکانیانەوە بـن و لادان تیایاندا ڕوو نەدات.

ج- یارمەتیدان و هۆکار ئاسانکردن بۆ پێگەیشتنی لاو و گەنجەکان لە هەموو ڕوویەکەوە، لاشە و گیان و ژیری و ڕەوشـت و کۆمەڵایەتییـان پـێش بخرێـت و بکرێنە نەوەیەکی ئامادە بۆ ئاسۆیەکی ڕۆشنی ئایندە.

د- بەرەنگاریکردن و کەمکردنەوەی ڕەوتی چاولێکەری و ونبوونی کەسایەتی خەڵک، لە جلوبەرگ و ڕەوشت و هەڵوێست و ڕەنگ و ڕوودا.

هـ- ژنهێنان و پێکەوەنانی خێـزان بـۆ گەنـج و لاوەکـان ئاسـان بکرێـت و لەم کارەدا یارمەتییان بدرێت و تێگەیشـتنی تەواو دەربـارەی شـووکردن و ژنهێنـان لای خەڵک دروست بکرێت.

و- گرنگــی بە هەمــوو جۆرەکـانی هــونەری خـاوەن پەیـام بــدرێت و بەرەو پێشکەوتن و باشتربوون ببرێت.

ز- مەی بە هەموو جۆرەکانییەوە قەدەغە بکرێت و لەبەرچاوان نەهێڵرێـت، تـا لەشولار و ژیری و ڕەوشـتی خەڵـک بپارێزرێـت و سـامانی نەتەوەیـی گەلـیش بەفیڕۆ نەڕوات.

ح- یـانە و شـوێنەکانی قومـار و خراپەکـاری دابخـرێن و کـۆمەڵ لە زیـان و شوێنەوارە دزێوەکان پاک بکرێتەوە.

ل- لێکۆڵینەوەی تەواو لەسەر دەزگا ڕەسمییەکان بکرێت و گوزەران و ژیانی فەرمـانبەران دەسـتەبەر بکرێـت، تـا ڕێـگە لە بەرتیـل بگیرێـت و کارەکـان بە ئەمانەتەوە بەرەوپێش بچن.

٤- لایەنی ئابووری:

یەکێک لە پایە سەرەکییەکانی ئیسلام زەکاتە، یەکێک لە تاوانە گەورەکان سووخواردنە، ئەمانە هەردووکیان ئابوورین، ئەمەش گرنگیی تەواوی ئیسلام دەردەخات بە لایەنی ئابووری.

هێڵە گشتییەکانی چارەسەری ئیسلامی لەم بوارەشدا ئەمانەن:

أ- ڕەخساندنی بواری کارکردن بۆ هەموو کەسێکی بەتوانا و هاندان و یارمەتیدانی بە مەشق و ڕاهێنان بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی هونەریی خۆی لە کارەکەیدا، ڕێگرتن لە تەمەڵی و بێکاری و پاڵدانەوە بۆ کەسە بەتواناکان.

ب- هەموو کرێکار و خاوەنکارێک هێندەی کارەکەی خۆی و لە کاتی خۆیدا مووچە و هەقدەستی خۆی پێ بدرێت و هیچ جۆرە کەموکووڕییەک لەم بوارەدا ڕوو نەدات، لە هەمان کاتدا یارمەتی ئەوانەش بدرێت کە کار و پیشەکەیان ئەوەندە دەست ناخات بەباشی پێی بژین.

ج- دامودەزگای تایبەت بە کۆکردنەوە زەکات هەبێت و دەستکورت و هەژاران لە شەقام و شوێنە گشتییەکاندا سواڵ نەکەن و دەروونیان نەشکێت و فێریشی نەبن، دابەشکردنی زەکاتیش بەپێی یاسایەکی ورد بێت و کەسی نەداری لێ بێبەش نەبێت.

د- هەموو کەسێک ئاستی گوزەرانیی ئاسایی بۆ دابین بکرێت، بەتایبەتی ئەوانەی لە کاتی کارکردندا تووشی زیانی کاتی، یان بەردەوام دەبن و لاشەیان یان ژیرییان لەدەست دەدەن، هەروەها ئەوانەی ماڵ و خێزانی زۆریان بەسەرەوەیە و داهاتیان بەشیان ناکات، دەوڵەتی ئیسلامی پێویستە خواردن و شوێنی حەوانەوە و جلوبەرگی هاوینە و زستانە و چارەسەری نەخۆشی و فێرکردنی خۆڕایی بۆ هەموو یەکێک لە هاوڵاتیانی فەراهەم بێنێت.

هاووڵاتییان بۆیان هەیە داوای مافی ژیانی خۆیان لە دەوڵەت بکەن و لە کەموکووڕییەکانی خۆش نەبن، ئەگەر یەکێکی قەرزدار مرد و کەس نەبوو قەرزەکەی بۆ بداتەوە، پێویستە دەوڵەت بۆی لە ئەستۆ بگرێت.

هـ- هەموو کەس لە دەوڵەتدا لە گەورە و بچووک ملکەچ بن بۆ چاودێری و لێپرسینەوە دەربارەی ئەو سەرمایەی لەبەردەستیاندایە، لە کاتی حەرامخواردن و فێڵکردندا تۆڵەیان لێ بسێنرێت و بارەکە ڕاست بکرێتەوە.

و- ئیسراف و زیادەخەرجی بەپێی یاسا قەدەغە بکرێت و توانا و وزە ئابوورییەکان بە خۆڕایی بەهەدەر نەبرێن، لە هەمان کاتدا ئەمە کێشەی چینایەتی ناهێڵێت و ئەوە بنەبڕ دەکات زۆربەی خەڵک لە برسانا بمرن و کەمێکیش بەوپەڕی خۆشییەوە بژین.

ز- دەوڵەت لەوەدا دەست بەکاربێت کە جیاوازیی زۆری ئابووری لە نێوان هاووڵاتیاندا نەمێنێت.

ح- لادێ و شوێنە دوورەدەستەکان پشتگوێ نەخرێن و لە خزمەتگوزارییە کۆمەڵایەتی و تەندروستییەکان بێبەش نەکرێن، تا بەرەو شارەکان کۆچ نەکەن و لادێکان بەئاوەدانکراوەیی بمێننەوە.

ل- هەموو دەزگا و بانقەکان لە سووخواردن پاک بکرێنەوە و وڵات لەم دەردە ئابوورییە مەترسیدارە ڕزگار ببێت.

ی- نەخشەی ورد و چەندساڵی دابڕێژرێت بۆ بووژانەوەی بونیادی ئابووری و زیادکردنی بەرهەم و کەمکردنەوەی شتهێنان لە دەرەوە.

٥- لایەنی ڕامیاری و ئازادییە گشتییەکان:

أ- بیرۆکەی جیاکردنەوەی ئایین لە دەوڵەت لا ببرێت و یەکانگیری دونیا و قیامەت ئاشکرا بکرێن.

ب- بۆ گەیشتن بە مەبەستی پاک، هۆکاری چاک بەکار بهێنرێت، فڕوفێڵ و چاوبەست و خەڵەتاندن بسڕێتەوە و یاری بە ژیری و چارەنووسی کەس نەکرێت.

ج- لە سەرچاوەی فیقهی و یاسایی و سیاسیی ئیسلامییەوە دەستوورێکی ئیسلامی دابنرێت و پەیوەندیی دەسەڵاتدار و خەڵکی دیاری بکرێت، ئەرک و مافەکانی خەڵک دیار بێت و دەسەڵاتەکانی دەوڵەت لە کەسێک، یان لایەنێکدا قەتیس نەکرێت.

د- هەڵبژاردنی سەرۆکی وڵات بە دەنگدانی گشتی دەبێت و هاوڵاتییان مافی بەشدارییان تێیدا هەیە، سەرۆک پێویستە ئامادە بێت لە بەردەم دادگادا بوەستێت و لێپرسینەوە قبووڵ بکات.

ە- مرۆڤەکان لە بیرکردنەوە و ڕادەربڕین و بیروباوەڕ و ڕەخنەگرتن و کۆبوونەوە و دروستکردنی سەندیکا و پارتی ڕامیاری و چۆنیەتی پارەپەیداکردنی مەشروع و لە ماڵی خۆیاندا ئازاد بن و کەس لەم لایەنانەدا زۆری لێ نەکرێت و ترسی گرتن، سیخوڕی، کوشتن و بڕین نەمێنێت، کەس نەتوانێت دەستدرێژی بکاتە سەر ئایین، شەرەف، لاشە، گیان، کەسوکار، ماڵ و سامانی کەس.

و- کاتێک ئازادیی تەواو دەدرێت بە تاک لە کۆمەڵدا، سنووری ئەوەی بۆ دەکێشرێت کە بەرژەوەندیی گشتیی کەسانی تر پێشێل نەکات و لە دەستووری گشتی لا نەدات.

ز- پشتگیریی کێشەی ڕەوای گەلانی ستەملێکراو بکرێت و لە هەر شوێنێکدا بن، خەبات و هەوڵیان بە پیرۆز سەیر بکرێت و بەپێی توانا، هاوکاریی ماددی و مەعنەوییان بکرێت.

ح- ڕێزی کەمینە ئایینەکانی تر بگیرێت و شوێن و پەرستشەکانیان

بپارێزرێت و کەس نەتوانێت تانە و تەشەریان لێ بدات و بە کەم تەماشایان بکات.

ل- بە شێوەیەکی گشتی، لە جیهاندا هەوڵ بدرێت ئاشتی و دادپەروەری و یەکسانی و ڕێزی مرۆڤ بەرز ببێتەوە و هیچ کەس و گەلێک ستەمیان لێ نەکرێت.

بڕگەی سێیەم:
هەڵوێستی شیاو بەرانبەر چارەسەری ئیسلامی:

ئەو کێشە و گرفتانەی لە پێشەوە باسمان کردن، هەر وا بەئاسانی و لە شەو و ڕۆژێکدا پەیدا نەبوون، بەڵکوو چەندەها ساڵ پێویست بووە تا کار بەو ئەنجامە گەیشتووە، ئێستاش ئەستەمە چارەسەری ئیسلامی بەو شێوە گشتگیرییەی هەروا خێرا سەر بگرێت، ماندووبوون و هەوڵی دەوێت، هەروەک باوە، هیچ گۆڕانێک بەبێ تێکۆشان و بەدەمەوەچوونی کۆمەڵە مرۆڤێک فەراهەم نایەت، ڕاستە ئەم چارەسەرە لە بەرنامەی خوای گەورە هەڵگۆزراوە و یارمەتیی دەدات، بەڵام بەبێ لێبڕانی موسڵمانان، هەر مەحاڵە بسەلمێت و بچەسپێت.

هەڵوێستی شیاو بەرانبەر چارەسەری ئیسلامی، لەم خاڵانەدا خۆی دەبینێتەوە:

یەکەم: لەبەر ئەوەی یەکێک لە مەبەستەکانی چارەسەری ئیسلامی، زیندووکردنەوە و هێنانەکایەوەی ئیسلامە بە هەموو لایەنەکانییەوە، بۆیە دەبێتە ئەرکێکی شەرعی لەسەر موسڵمانان کە پشتگیری بکەن و لەپێناویدا هەوڵبدەن، ڕێژەی زیادبوونی باوەڕ و پاداشتە قیامەتییەکە دەکەوێتە سەر ڕێژەی خەمخواردن و تێکۆشان لەو بوارەدا، کەمتەرخەمی و گوێپێنەدانیش بە پێچەوانەوە، موسڵمانان پێویستە متمانەیان بە بەرزیی ئامانج و پاکیی هۆکار و سەرکەوتنی ئەم چارەسەرە هەبێت.

دووەم: هەموو چارەسەرەکانی تر تاقیکرانەوە و هیچیان نەهێنایە کایەوە، تەنها چارەسەری ئیسلامی نەبێت، بۆیە هەرچی مرۆڤ ویستە پێویستە لەسەری هەوڵ

بدات و بواریش بۆ چارەسەری ئیسلامی بڕەخسێنێت، چونکە مەسەلەکە چارەنووس و ئایندەی هەموو مرۆڤایەتیی سەرزەوییە و لەوە گەورەترە ببەسترێتەوە بە کێشەی جوگرافی و زمان و نەتەوەیەکەوە.

سێیەم: بە مەبەستی ڕەواندنەوەی خەڵک و دڵساردکردنەوەیان لە چارەسەری ئیسلامی، زۆر ترسی خەیاڵی و مۆتەکەی تۆقێنەر لە دەوری دروستکراوە، ئەمەش لە ڕاستیدا چەواشەکردن و خەڵەتاندنی خەڵکەکەیە، چونکە چارەسەری ئیسلامی مرۆڤدۆستە و ڕەحمەتە بۆی، بە مەبەستی چارەسەری کێشەکانی هاتووە، هەر وەک خوای گەورە فەرموویەتی: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ١٠٧﴾ الأنبياء: ١٠٧، بۆیە هەر هەوڵێک لەم بوارەدا بدرێت، خزمەت بە مرۆڤ دەگەیەنێت.

لە ڕاستیدا خەڵکی -بەتایبەتی لە وڵاتە دواکەوتووەکاندا- ئەوەندە چەرمەسەری و دەردیان بەدەست فەرمانڕەوا و دەسەڵاتدارانەوە چەشتووە، لە خەیاڵیاندا ئەوە سڕاوەتەوە کە چارەسەر و دەسەڵاتدارێک هەبێت ئازادانە ڕێگەی هەموو جۆرە چالاکییەکی مرۆڤ نەگرێت.

چوارەم: ئەوانەی بڕوایان بە چارەسەری ئیسلامی هەیە، پێویستە فێری هونەری بنیاتنان و وتووێژ و پێکەوەژیان ببن، لە بری ئەوەی تانەوتەشەر بدەن لە ڕێڕەو و چارەخوازراوەکان، با خەریکی نواندن و پیشاندانی چارەسەری ئیسلامی بن، ئاڵاهەڵگر و ڕێ ڕۆشنکەرەوە بن، خۆیان بە دروشم و پڕوپاگەندەکردنەوە خەریک نەکەن، بەڵکوو ئازادانە لە گۆڕەپانی واقیعدا چۆنیەتی و چەندێتیی خزمەت و بەتەنگەوەبوونی خۆیان بسەلمێنن.

پێنجەم: هەڵگرانی چارەسەری ئیسلامی، پێویستە واقیعی بن و خەیاڵییانە بەرەو ڕووی بابەتەکان نەبنەوە، وا نەیەتە بەرچاویان هەرچی تەنگوچەڵەمەی جیهان هەیە بە شەو و ڕۆژێک چارەسەر دەکرێت! پەلەپەل و هەڵچوون و

کەمحەوسەڵەیی و بێزاری و تووڕەیی و بێنەخشەیی دوور بخرێتەوە تا ئارامی و سینەفراوانی ببێتە ڕەوتی هێنانەکایەی چارەسەری ئیسلامی.

شەشەم: شارەزاییەکی تەواو دەربارەی پەیام و سروشتی و هەڵوێست و خودی چارەسەری ئیسلامی پەیدا بکرێت و ببێتە هەوێنی هەنگاوهەڵگرتن و تێکۆشان لەپێناویدا.

حەوتەم: بەردەوامبوون و ماندوونەبوون لە بانگەوازکردن و متمانەپەیداکردن بۆ چارەسەری ئیسلامی و نەسڵەمینەوە لە ڕێگر و بەربەست و بێهیوایی و نەوەستان لە هیچ بارودۆخێکدا.

دوای گرتنی ئەم هەڵوێستانە و پاڕانەوە و داوای یارمەتی لە خوای گەورە، سەرکەوتنی چارەسەری ئیسلامی حەتمییەتێکی بێگومانە، کورد وتەنی: "شەو هەر چەند درێژ بێت، هەر دەبێت ڕۆژ ببێتەوە".

خوای گەورە یارمەتیدەری هەموومان بێت.

بڕگەی چوارەم:
ئەو بەڵگانەی کە دەیسەلمێنن داهاتوو بۆ ئیسلامە:

لەم باسەماندا، تیشک دەخەینە سەر ئەو بەڵگە شەرعییانەی دەیسەلمێنن کە داهاتوو بۆ ئەم ئیسلامەیە.

١- لە قورئانی پیرۆزەوە:

خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا، شوێنکەوتووانی ئەم بانگەوازەی لەوە دڵنیا کردووەتەوە و مژدەی پێداون کە بەردەوام بەرگری لە ئایین و بەرنامەکەی و پشتگیری لە عەبدە چاک و ساڵحەکانی دەکات و سەرکەوتنیان بۆ مسۆگەر دەکات، هەرچەندە ناحەز و دوژمنان بەرهەڵستیی ئایینی خوا بکەن و نەخشە و پیلان دژ بە ئیسلام و موسڵمانان بکێشن، دڵنیایان دەکاتەوە کە لە ئەنجامی ململانێکەدا، هەر ئیماندارن دەیبەنەوە و هاوکێشە سیاسییەکان لە بەرژەوەندیی ئەوان تەواو دەبێت.

ئەم بەڵێنانەش موسڵمانان زیاتر پشت ئەستوور دەکات، تا چالاک و دڵگەرمانە بەردەوام بن لە تێکۆشان و لە ئاکامی ململانێکەدا بەرچاویان ڕوون بێت.

قورئان لە چەندین جێگادا ئاماژەی بۆ ئەم ڕاستییە کردووە، لەوانە:

- ﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَيَوۡمَ يَقُومُ ٱلۡأَشۡهَٰدُ ﴿٥١﴾﴾ غافر: ٥١، واتا: بێگومان ئێمە پێغەمبەرەکانمان و ئیماندارانیش سەردەخەین لە ژیانی دونیادا و لەو ڕۆژەشدا کە شایەتەکان شایەتی حەق دەدەن (مەبەست لە پێغەمبەرانە کە لە ڕۆژی قیامەتدا شایەتیی ڕەوا دەدەن.

- ﴿ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ ٱلْمَنصُورُونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿١٧٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ ﴾ الصافات: ١٧١ - ١٧٥، **واتا: بەڕاستی ئێمە بەڵێنمان بەو بەندانەی خۆمان داوە كە ڕەوانەمان كردوون، كە هەر ئەوان سەركەوتوو دەبن. هەر سەربازەكانی ئێمە زاڵ و دەسەڵاتدار دەبن، جاریێ (ئەی محمد! (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)) تا ماوەیەک وازیان لێ بێنە و مۆڵەتیان پێ بدە، هەوڵ بدە بەرچاویان ڕۆشن بكە و لە مەترسیی سەرپێچییان ئاگاداریان بكەرەوە، چونكە لە ئایندەدا سەرەنجامی دوژمنایەتییەكانیان دەبیننەوە.**

- ﴿ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِى ٱلزَّبُورِ مِنۢ بَعْدِ ٱلذِّكْرِ أَنَّ ٱلْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ ٱلصَّٰلِحُونَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ فِى هَٰذَا لَبَلَٰغًا لِّقَوْمٍ عَٰبِدِينَ ﴿١٠٦﴾ ﴾ الأنبياء: ١٠٥ - ١٠٦، **واتا: بەڕاستی ئێمە لە زەبوور و تەوراتدا نووسیومانە و بڕیارمان داوە، كە بەندە چاک و ساڵحەكانمان دەبنە خاوەنی دەسەڵاتی سەر زەوی، ئەم بەڵێنەش (بلاغ) و ئاگادارییەكە بۆ نەتەوەی خواپەرست و گوێڕایەڵ.**

- ﴿ كَتَبَ ٱللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا۠ وَرُسُلِىٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِىٌّ عَزِيزٌ ﴿٢١﴾ ﴾ المجادلة: ٢١، **واتا: خواوەندی باڵادەست بڕیاریداوە كە هەر خۆم و پێغەمبەرانم (سەلامی خوایان لێ بێت) زاڵ و سەركەوتووین، بەڕاستی خوای گەورە بەهێز و توانایە.**

- ﴿ ۞ إِنَّ ٱللَّهَ يُدَٰفِعُ عَنِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾ ﴾ الحج: ٣٨، **واتا: بەڕاستی خواوەند بەرگری لە ئیماندارن دەكات، ئەو خواوەندە خیانەتكار و بێباوەڕانی خۆش ناوێت.**

- ﴿ يُرِيدُونَ أَن يُطْفِـُٔوا۟ نُورَ ٱللَّهِ بِأَفْوَٰهِهِمْ وَيَأْبَى ٱللَّهُ إِلَّآ أَن يُتِمَّ نُورَهُۥ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٣٢﴾ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلْهُدَىٰ وَدِينِ ٱلْحَقِّ لِيُظْهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ ﴾ التوبة: ٣٢ - ٣٣، **واتا: (خوانەناسەكان) دەیانەوێت نووری خوا بە قاڵەی دەم بكوژێننەوە، خواوەندیش دەیەوێت نووری خۆی تەواو بكات و بیچەسپێنێت، هەر چەندە بێباوەڕان پێی سەغڵەت بن، ئەو خوایە پێغەمبەرەكەی**

خۆی (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕەوانە کردووە بە هیدایەت و بەڵگە و ئایینی ڕاست و دروستەوە، تا بەسەر هەموو ئایین و بەرنامەکاندا سەری بخات، هەرچەندە موشریک و هاوەڵپەرستەکان پێیان ناخۆش بێت.

- ﴿ يُرِيدُونَ لِيُطْفِـُٔواْ نُورَ ٱللَّهِ بِأَفْوَٰهِهِمْ وَٱللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِۦ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْكَٰفِرُونَ ۝٨ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلْهُدَىٰ وَدِينِ ٱلْحَقِّ لِيُظْهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْمُشْرِكُونَ ۝٩ ﴾ الصف: ٨ - ٩، واتا: دەیانەوێت نووری خوای گەورە بە فووی دەمیان بکوژێننەوە! بەڵام خوای گەورە نوورەکەی خۆی بە تەواوی پەخش دەکات، با کافرانیش پێیان ناخۆش بێت، ئەوە خوای گەورەیە کە پێغەمبەرەکەی خۆی (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە ڕێنمایی و دینی حەق و پەیامی خۆیەوە ناردووە، تا بەسەر هەموو دین و بەرنامەکانی تردا زاڵی بکات، ئەگەرچی هاوەڵپەرستان پێیان ناخۆش بێت.

- ﴿ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلْهُدَىٰ وَدِينِ ٱلْحَقِّ لِيُظْهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ۝٢٨ ﴾ الفتح: ٢٨، واتا: ئەوە خوای گەورەیە کە پێغەمبەرەکەی خۆی (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە ڕێنمایی و دینی حەق و پەیامی خۆیەوە ناردووە، تا بەسەر هەموو دین و بەرنامەکانی تردا زاڵی بکات، خوای گەورەش بەسە بۆ ئەم شاهێدی دانە.

سەیید قوتب (بە ڕەحمەت بێت) لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا دەفەرموێت: "بێگومان ئەم ئایینە ڕاست و دروستە دەرکەوت و دەسەڵاتی گرتە دەست، نەک تەنها لە نیوەدورگەی عەرەبدا، بەڵکوو پێش ئەوەی نیو سەدە تێپەڕێت لە هەموو زەویدا بوو بە یەکەمین دەسەڵاتدار، ئایینی خوا باڵی کێشا بەسەر هەموو ئیمپڕاتۆرییەتی کیسرا و زۆربەی ئیمپڕاتۆرییەتی قەیسەر و گەیشتنە هیندستان، چین، خوارووی ئاسیا، مەلایۆ، ئەندەنووسیا و شوێنانی تر کە لەو سەردەمەدا هەر ئەو ناوچانە ئاوەدانیی تێدابوو، پاش ئەوەش کە دەسەڵاتی سیاسی لەم ناوچانەدا لە موسڵمانان سەندرایەوە و نەما، ئیسلام هەر بەردەوام بڵاودەبوویەوە و ڕاستییەکانی تری دەردەکەوت.

سروشتی ئەم ئایینە بە جۆرێکە، کە خۆی لە خۆیدا بەهێزە و بەردەوام پەل دەهاوێژێت و بڵاو دەبێتەوە، چونکە لەگەڵ فیترەتدا گونجاوە و لەگەڵ یاسا بوونەوەرییەکاندا ڕێکە و هەموو داخوازی و پێداویستییەکانی عەقڵ و ڕۆحی لەخۆ گرتووە و مقەوماتی پێکهێنانی ئاوەدانی و شارستانیی تێدایە و بۆ هەموو گرۆ و دەستە و توێژێک لەبارە. ئەم ئایینە دەتوانێت پێشەوایەتیی مرۆڤایەتی زۆر بەچاکی بکات و خوای گەورە خۆیشی شایەتیی لەسەر ئەو ڕاستییە داوە، زۆر بەداخەوە زۆربەی زۆری شوێنکەوتووانی ئەم دینە دەرک بەم ڕاستییە ناکەن، ناحەز و دوژمنان چاک ئەم ڕاستییە دەزانن و لە سیاسەتیاندا حساباتی تایبەتی بۆ دەکەن"[١].

بەڵام بۆ ئەوەی موسڵمانان لەم مژدە و بەڵینانەی خوا بە هەڵە تێنەگەن، دەبێت ڕەچاوی ئەو هەل و مەرجە تایبەتییانە بکەن کە خوای گەورە ئاماژەی بۆ کردووە و کردوویەتی بە مەرجی ئەو پشتگیری و سەرکەوتنانەی کە بەڵێنی داوە و مەحاڵە بێ جێبەجێکردنی ئەو مەرجانە گۆڕانکاری لە سوننەتی خۆیدا بکات و سەرکەوتن و دەسەڵات (تمکین)یان پێ ببەخشێت.

ئەو هەل و مەرجانەش ئەمانەن:

١- بوونی ئیمانێکی پتەو و دامەزراو لە دڵ و دەروون‌دا.

٢- ئەنجامدانی کار و کردەوە چاکەکان بە گشتگیری.

٣- بانگەواز و کارکردن بۆ ئیسلام.

٤- تێکۆشان و خزمەتکردنی دینی خوا لە هەموو ڕوویەکەوە و بەختکردنی سەر و ماڵ لەو پێناوەدا.

خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ

(١) نووسەرانی بەڕێز ئاماژەیان پێ نەداوە چ بەرگ و لاپەڕەیەکە. وا لە بەرگی شەشەم / لاپەڕە ٣٣٣٠ چاپی پازدەیەم ١٤٠٨ک/١٩٨٨ز دار الشروق، قاهیرە و بەیرووت.

لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (٥٥)﴾ النور: ٥٥، **واتا: خوای گەورە بەڵێنی داوە بەوانەتان کە باوەڕیان هێناوە و کار و کردەوەی چاک ئەنجام دەدەن، بەوەی کە بیانکاتە بریکار لەسەر زەویدا، هەر وەکوو چۆن ئەوانەی پێش ئەمانی کردە بریکار، هەروەها ئەو ئایینەش پایەدار بکات کە پێی ڕازییە بۆیان و ترس و بیمیشیان بۆ بگۆڕێت بە ئاسایش و ئاسوودەیی، بەو مەرجەی ئەوانە هەر من بپەرستن و هیچ جۆرە هاوەڵێکم بۆ بڕیار نەدەن، ئەو کەسانەش کە لەوەودوا ڕێبازی کوفر و بێبڕوایی دەگرنەبەر، تاوانکار و فاسقن.**

- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ (٧)﴾ محمد: ٧، **واتا: ئەی ئەوانەی کە باوەڕتان هێناوە! ئەگەر ئێوە هەوڵی سەرخستنی ئایینی خوا بدەن و پشتیوانیی لێ بکەن، ئەوا خوای گەورەش ئێوە سەردەخات و پایەدارتان دەکات.**

- ﴿وَلَيَنصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ (٤٠) الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنكَرِ ۗ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ (٤١)﴾ الحج: ٤٠ - ٤١، **واتا: بێگومان خواوەند ئەو کەسە سەردەخات کە لە هەوڵی سەرخستنی ئایینەکەی ئەو دایە، بەڕاستی ئەو خوایە بەهێز و باڵادەستە. جا ئەوانەی بریکار و پایەدارمانکردن لە سەر زەویدا، نوێژەکان بەچاکی ئەنجام دەدەن و زەکاتیش دەدەن و فەرمان بە چاکە و بەرهەڵستی لە خراپە دەکەن، سەرەنجام عاقیبەتی هەموو شتێکیش بۆ لای خوا دەگەڕێتەوە.**

ب- لە فەرموودەکانی پێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ):

١- (يَبْلُغن هذا الأمر ما بلغ اللَّيل والنَّهار، ولا يترك الله بيت مَدَر ولا وَبَر إلَّا أدخله اللهُ هذا الدِّين، بِعِزِّ عَزِيزٍ أو بِذُلِّ ذَليلٍ، عِزًّا يُعِزُّ الله به الإسلام، وَذُلًّا يُذِلُّ الله

به الكفر)[1]، واتا: ئەم بانگەوازی ئیسلامە بڵاودەبێتەوە و دەگات بەو شوێنانەی کە شەو و ڕۆژیان بەسەردا دێت (واتا بۆ هەموو جیهان)، خوای گەورە هیچ ماڵێک لە شار و لە لادێ و هەوارنشیندا جێ ناهێڵێت، هەر دەبێت ئەم دینەی بۆ بهاوێتە ژوورەوە و پێیانی بگەیەنێت، جا بەعیززەتی موجاهیدان بێت، یان بە زەلیلیی موسڵمانی تر، ئەمە سەرکەوتن و سەربەرزییەک دەبێت کە ئیسلامی پێ شکۆدار دەبێت و بەزین و سەرلێشێواوییەکیشە کە کوفر و بەرنامەکانی لە واقعی ژیاندا شکست پێ دەهێنێت.

٢- (عن أبي قَبيل قَالَ: كُنَّا عنْدَ عَبْد الله بْن عَمْرو بْن الْعَاص، وَسُئلَ: أَيُّ الْمَدينَتَيْن تُفْتَحُ أَوَّلًا: الْقُسْطَنْطينيَّةُ أَوْ رُوميَّةُ؟ قَالَ: فَقَالَ عَبْدُ الله: بَيْنَمَا نَحْنُ حَوْلَ رَسُول الله نَكْتُبُ، إذْ سُئلَ رَسُولُ الله: أَيُّ الْمَدينَتَيْن تُفْتَحُ أَوَّلًا: قُسْطَنْطينيَّةُ أَوْ رُوميَّةُ؟ فَقَالَ رَسُولُ الله: «مَدينَةُ هرَقْلَ تُفْتَحُ أَوَّلًا، يَعْني قُسْطَنْطينيَّةَ)[2]، واتا: لە (ئەبی قەبیل)ەوە دەگێڕنەوە، فەرموویەتی: ئێمە لای عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی عاس بووین، پرسیاریان لێ کرد: کە ئایا کام لەم دوو شارە پێشتر ئازاد

(١) نووسەرانی بەڕێز نووسیویانە: (رواه ابن حبان في صحيحه) صحيح الألباني رقم الحديث (٣). ڕاستە، ئیبنوحیببان لە میقدادی کوڕی ئەسوەدییەوە گێڕاوەتەوە، ژمارە (٦٦٩٩)یە و لە (سلسلة الأحاديث الصحيحة ب١ل:٣٢ ژمارە ٣) یە. لای ئەوانی تر: ئەحمەد (١٦٩٩٨) بەیهیقی (١٩٠٨٩)، طەبەرانی (١٢٨٠)، حاکم (٤٧٧/٤) شێخی ئەلبانی (رحمەالله) لە پەرتووکی: (تحذير الساجد/ل ١٥٨)دا دەفەرمووێت: بەپێی مەرجەکانی موسلیمە و سەحیحە، لە سەحیحی موسلیمیشدا پاڵپشتیی هەیە، هەروەها لە تەخریجی فەرموودەکانی (مشكاة المصابيح ژمارە: ٤٢)دا دەفەرمووێت: سەحیحە.

(٢) نووسەرانی بەڕیز نووسیویانە: (رواه احمد والحاكم والدارمى ووافقه الذهبى (صحيح الالبانى) رقم الحديث ٤). ڕاستە: ئەحمەد (١٧٦/٢)، الحاكم لە پەرتووکی: (المستدرك ٥٥٥/٤)، دەبوو بەڕێزان لێرەدا بیاننووسیایە (ووافقه الذهبي) نەک دوای ناوی ئیمامی داریمی، چونکە ئیمامی ذەهەبی توێژینەوەی بۆ هەموو فەرموودەکانی المستدرکی حاکمی نەیسابووری کردووە، هەرچی فەرموودەیەک ئیمامی ذەهەبی (موافق) بووبێت لەسەری، بە سەحیح دانراوە. داریمی (١٢٦/١)، شێخی ئەلبانی (رحمەالله) لە: (سلسلة الأحاديث الصحيحة ٨/١)دا دەفەرمووێت: (صححه الحاكم و وافقه الذهبي و هو كما قالا) واتا: کە حاکم فەرموویەتی سەحیحە و ذەهەبی لایەنگری بووە، تەواوە، چونکە ڕیوایەتەکە: سەحیحە.

- دەبوو نووسەرانی بەڕیز فەرموودەکەیان بکردایە بە کوردی.

دەکرێت؟ قوستانتینییە یان ڕومییە؟ عەبدوڵڵاش بانگی کرد ئەو سندوقەی بۆ بێنن کە زنجیرەکەی پێوەیە، ئەبی قەبیل فەرمووی: عەبدوڵڵا نووسراوێکی دەرهێنا و فەرمووی: لە کاتێکدا لە چواردەوری پێغەمبەری خوادا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دانیشتبووین دەمان نووسی، پرسیار لە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کرا کە ئایا کام لەو دوو شارە پێشتر فەتح دەکرێت: قوستەنتینییە یان ڕومییە؟ پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: یەکەمجار شاری (هیرەقل) فەتح دەکرێت، مەبەستی قوستەنتینییە بوو.

لەم فەرموودەیدا پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) مژدەی فەتحی شاری ڕومییە -کە پایتەختی ئیتاڵیایە-ی بە ڕۆڵەکانی سەحوەی ئیسلامی لە ئاییندەدا داوە، چونکە شاری یەکەم لەسەر دەستی (موحەممەد فاتیح)ی عوسمانی لە دوای تێپەڕبوونی (٨٠٠ ساڵ) بەسەر ئەم فەرموودەیەدا فەتح کرا.

٣- (تَكُونُ النُّبُوَّةُ فِيكُمْ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونَ، ثُمَّ يَرْفَعُهَا إِذَا شَاءَ أَنْ يَرْفَعَهَا، ثُمَّ تَكُونُ خِلَافَةٌ عَلَى مِنْهَاجِ النُّبُوَّةِ، فَتَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونَ، ثُمَّ يَرْفَعُهَا إِذَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَرْفَعَهَا، ثُمَّ تَكُونُ مُلْكًا عَاضًّا، فَيَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَكُونَ، ثُمَّ يَرْفَعُهَا إِذَا شَاءَ أَنْ يَرْفَعَهَا، ثُمَّ تَكُونُ مُلْكًا جَبْرِيَّةً، فَتَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونَ، ثُمَّ يَرْفَعُهَا إِذَا شَاءَ أَنْ يَرْفَعَهَا، ثُمَّ تَكُونُ خِلَافَةٌ عَلَى مِنْهَاجِ النُّبُوَّةِ ثُمَّ سَكَتَ)[١]، واتا: پێغەمبەرێتی تا ئەو کاتەی خوا حەز دەکات لە ناوتاندا دەمێنێتەوە؛ پاشان کە خوای گەورە حەزی کرد لای بدات لە ناوتاندا، لای دەبات. پاشان حوکمی خیلافەتێکتان بەسەرەوە دەبێت کە لەسەر دید و ڕێی پێغەمبەرێتییەکە دەڕوات، ئەویش ئەوەندەی کە

(١) نووسەرانی بەڕێز نووسیویانە: (قال الهيثمي رواه احمد والبزار والطبراني في الاوسط ورجاله ثقات (صحيح الألباني رقم الحديث ٥). ڕاستە: هەیثەمی لە پەرتووکی (مجمع الزوائد ١٨٩/٥)دا دەفەرمووێت: رواه أحمد في ترجمة النعمان والبزار أتم منه والطبراني ببعضه في الأوسط ورجاله ثقات)، لای ئیمامی ئەحمەد (١٨٤٠٦)، بەززار و طەبەرانی لە: (الأوسط/٦٥٧٧)ە، ئەوەش ڕاستە کە شێخی ئەلبانی (رحمەالله) لە: (السلسلة الصحيحة ژمارە:٥)دا فەرموویەتی سەحیحە.

خوای گەورە حەز بکات لە ناوتاندا دەمێنێــتەوە، پاشــان کە خــوای گەورە حەزی کــرد لای بــدات لە ناوتانــدا، لای دەبــات. پاشــان حــوکمڕانییەکی ویراســی (میراتگری) زاڵمانە حوکمتان دەکات، ئەویش ئەوەندەی خوای گەورە حەز بکات لە ناوتاندا دەمێنێتەوە، پاشان کە خوای گەورە حەزی کرد لای بدات لە ناوتانـدا، لای دەبات. پاشان حوکمڕانییەکی سەخت و توندوتیژ و تەفرەقەساز (دیکتـاتۆر) حوکمتــان دەکــات، ئەویــش ئەوەنــدەی خــوای گەورە حەز بکــات لە ناوتانــدا دەمێنێــتەوە، پاشــان کە خــوای گەورە حەزی کــرد لای بــدات لە ناوتانــدا، لای دەبات. پاشان (جارێکی تر) حوکمی خیلافەتتان لەسەر دید و ڕێی پێغەمبەرێتــی دێتەوە سەر، پاشان بێدەنگ بوو.

لەم فەرمــوودەیەدا پێغەمــبەری خــوا (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) ئەو ســەردەم و جــۆری دەسەڵاتە سیاسیانە دەستنیشان دەکات کە بەسەر ئوممەتی ئیسلامییدا دێــن، کە دەیکات بە پێنج سەردەمەوە:

١- ئەو ســەردەمەی کە پێغەمــبەری خــوا (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) خــۆی ســەروکاری بەڕێوەبەردنی دەوڵەتی ئیسلامیی دەکرد.

٢- ماوەی دەسەڵاتی هەر چوار خەلیفەی ڕاشیدین.

٣- ئەو سەردەمەی کە هەندێک لە مەلیک و خەلیفەکانی دەوڵەتی ئیســلامی زوڵمیــان لە خەڵکــی دەکــرد، هەرچەنــدە (تەئویل)یــان بــۆ پاســاوی کارەکانیــان دەهێنــایەوە، بەڵام زۆرێــک لە ئیجتهادەکانیــان نەیــدەپێکا و نــاحەقیی لێــوە دەردەکەوت.

٤- سەردەمی ئەو ڕژێم و دەسەڵاتە دیکتاتۆرییــانەی ئیمــڕۆ، کە بە زۆرەملــێ خۆیان بەسەر نەتەوەی موسڵمانان‌دا سەپاندووە.

٥- ئەو سەردەمەیە کە مژدەی گەڕانەوەی دەسەڵاتی سیاسیی ئیسلامی دەدا بە ڕۆڵەکانی سەحوەی ئیسلامی.

باسی چوارەم
بانگەواز و کارکردن بۆ ئیسلام پێویستە

ڕێڕەو:

لە ژمـارەی پێشـووی ئەم زنجیـرەیەدا (ئیسـلام چارەسـەرە)، ئەوەمـان ڕوون کردەوە کە لە ڕۆژگـاری ئەمڕۆمانـدا سـەرجەم مرۆڤـایەتی دووچـاری چەنـدەها کێشەی گیانی، فیکری، ڕامیاری، ئابووری، کۆمەڵایەتی، ڕەوشتی و شارستانی بووە، بە جۆرێک ژمـارەیەکی زۆر لە خەڵکـانی سـەر زەوی لە تەنگـوچەڵەمە و نائارامیـدا دەژیـن و لە هەر لایەک دەردێکـی نالەبـار بەری لە کـامەڕانبوون و ئاسوودەکردنی ژیـان گرتـووە. لە ئەنجـامی ئەو بـارە ئاڵۆزەشـدا، ڕوونـاکبیران و خەمخـۆرانی مرۆڤـایەتی بەردەوام لە بەرنـامەگۆڕکێ و سـەروبنکردنی یاسـا و دەستوور و شێوەکانی مامەڵەی ڕۆژانەدان، سەربازگە، بلۆک، پەیماننامە، بەڵێن، ڕێککەوتـن، ڕێـڕەوە فیکـری و شارسـتانییەکان لە گـۆڕانێکی سـەرەمڕدان، کە ئەمەش بۆ خۆی مانای ئەوە دەگەیەنێت، هێشتا مرۆڤ بۆ ئاسـتی پێویسـت بەرز نەبووەتەوە و لە ئەزموونەکانی خۆی دڵنیا نییە.

دووبـارە هەر لە ژمـارەی پێشـوودا، ئەوەمـان پیشـان دا کە تەنهـا ئیسـلام دەتوانێـت -لەبەر تایبەتمەنـدییە خـودی و بابەتییەکـانی، وەک بەرنـامە- لە پرۆژەیەکی جیهانیی هاوچەرخدا چارەسـەری گونجـاو بـۆ کێشـە تێکئاڵاوەکـان فەراهەم بهێنێـت و ڕاسـتکردنەوەی گەورە لە ڕووکـارە جیاوازەکـانی ژیـانی کۆمەڵگەکانـدا ئەنجـام بـدات و سـەرنجام کـاڵای کـامەرانی و ئـارامی بە بەر مرۆڤەکانــدا بکــات و گەورەتــرین مانــا بە ژیــانی ســەرزەمین و ئــارامیی هەڵسوکەوتی مرۆڤەکان ببەخشێت.

بەڵام شتێکی ئاشکرا و بەڵگەنەویستە کە ئیسلام لە سەرێکەوە کۆمەڵێک ڕێنمویی و ڕێسای خواییە بۆ مرۆڤ و بونەوەر -بەبێ پیادەکردن- گونجاوی و چاکیی دەرناکەوێت و مانای تەواوی نابێت و وێنەی ڕاستەقینەی ڕوون نابێتەوە و دیار نابێت، کە چ کامەرانی و ڕەحمەتێکی بۆ خەڵک لە خۆیدا هەڵگرتووە. ئەو کەسایەتی و کۆمەڵ و وڵاتەی کە ئیسلام ئاڕاستەی دەکات، ئاسوودە دەبێت، بەڵام خۆ ئەمە ناکرێت هەر لە دونیای خۆزگە و هیوا و ئاواتدا بمێنێتەوە، ئەگینا خەڵکی زیاتر لێی دوورەپەرێز دەبن و زۆرتر دووری دەخەنەوە لە ژیانیان، ئەمە بێجگە لەو دواکەوتنە زیاترەی لە سەرەنجامییەوە بەسەر کۆمەڵگەی ئیسلامیدا دێت، لە سەرێکی تریشەوە بەواقیعکردنی چارەسەری ئیسلامی کۆسپ و تەنگوچەڵەمەی جۆراوجۆری لە بەردەمدایە، هەر لە دواکەوتن و پارچەپارچەبوونی وڵاتانی ئیسلامی و نەزانینی زۆرینەی گەلانی موسڵمان بەرانبەری و نەبوون یا داخستنی زۆر لە دەرگاکانی ژیان بە ڕووی پڕۆژە ئیسلامییەکاندا، دڕندەیی و دڵڕەقی و نەخشە و پلانی ناحەز و دوژمنانیش -کە لە ڕووی ماددییەوە بە حاڵی موسڵمانان بەراورد ناکرێت- لەولاوە بوەستێت، کە ئەگەر لەسەر زۆر باس و بابەت ناکۆک بن، هەمیشە لەسەر لێدان و لاوازکردن و ناشیرینکردن و بچووککردنەوە و قەدەغەکردنی پڕۆژە ئیسلامییەکان یەکدەنگن، ئەمانە هەموو دەبنە بەربەست و ڕێگر لە ئاست چارەسەری ئیسلامیدا، ئەمانە ئەگەر نەتوانن پڕۆژەی چارەسەرە ئیسلامییەکە بوەستێنن و ڕەتی بکەنەوە، ئەوا لانی کەم هەوڵ دەدەن کاتی هاتنی دوا بخەن.

حاڵەکە بەم جۆرەیە کە باسمان کرد و قەدەری ئێمەش لەم کۆتایی سەدەی بیستەمەدا، ئاوا گران و زەحمەتە، سەرزەمین ئاوا شێواو و پڕ هاوار و ناڵەیە، کۆمەڵگەی موسڵمانان ئاوا پەراوێز و کەم توانان، ئیسلامیش تەنها چارەیە، بەربەست و ڕێگریش لە ئاستیدا زۆرن، خۆ فرمێسک ڕشتن و خەفەتخواردن و ئاخهەڵکێشان هیچ لە بارەکە ناگۆڕن و لەبەردەست خوای گەورەشدا نابنە

تکاکارمان، خۆ کەناردان، پاڵدانەوە، وازهێنان، کۆیلەبوون و دەستەوسانی بارودۆخەکە بەرەو ئاڵۆزتر و خراپتر دەبەن، چونکە ئەوانە فرمێسک و خەفەت و دەستەوسانی و کۆیلەبوون و خۆکوشتن و ئایینده دۆڕاندنن.

ئەگەرچی کارەکە ئاوا گەورە و گرانیش دەرکەوێت، بەڵام چارە تەنها کاروان بەڕێکردن و هیمەتبەرزی و کارکردنی بەردەوامە، خۆماندووکردن و بەشداری و بنیاتنانە، کۆتپچڕاندن و بەربەستبەزاندن و جموجووڵە، بووژانەوەی دەروون و ئازادبوونی ناخ و خۆسەلماندنە، هیوابوونە بە پاداشت و دڵنیابوونە لە سەرکەوتن.

چارەسەری ئیسلامی بەدی نایەت، تا دەستەیەکی ئیماندار بە بیروباوەڕی پتەو و تێگەیشتنەوە پێشڕەوی کۆمەڵگە نەکەن، تا ڕای گشتی جەماوەر داواکاری ئیسلام نەبێت، بە جۆرێک لە ئامانج و مەبەستەکانی بگات و پاڵپشتیی ماددی و مەعنەویی بکات، تا هەڵوێستێکی جیهانیی ڕوون و ئاشکرا بەرانبەر ڕاستی و شارستانییەتی ئیسلامی دروست نەبێت و ڕای گشتیی جیهانیش ترسی لە چارەسەری ئیسلامی نەڕەوێتەوە و باوەش بۆ هێزێکی ئیسلامیی لەو جۆرە نەکاتەوە؛ بارەکە بە هیچ لادا ناکەوێت.

چارەسەری ئیسلامی، پاڵپشت و سەرخستنی خوایی لەگەڵدایە، هەمیشە سەرکەوتنی ویست و توانا و دەسەڵاتی خودایی مسۆگەرە، بەڵام تا نیازپاکیی دڵ و دەروون و تێگەیشتن و لێبڕان و دڵسۆزی نەسەلمێت، تا تاکی کۆمەڵگەکانی موسڵمانان لەگەڵ خوادا ڕاستگۆ نەبن و بۆی یەکلا نەبنەوە، ئەو کۆمەک و سەرکەوتنە وەدی نایەت.

هەموو ئەو هەوڵانەی باسمان کردن، دەبێت بۆ هێنانە کایەی چارەسەری ئیسلامی بدرێن، بە کارکردن و بانگەوازکردن بۆ ئیسلام، کە پیرۆزترین کار و ڕەسەنترین وشە و جوانترین هەڵوێست و گەورەترین خەمە.

(بوونی موسڵمان و مانەوەی بەرنامەی ئیسلام، یەکێکە لە حەتمییەتە

مێژووییەکانی ڕابردوو و ئێستا، لە داهاتووشدا تا قیامەت هەر وا دەبێت، چونکە حەقیقەت و ڕاستی، کۆڵەکەی ئەم بوونەن، بێگومان ناڕاست و تێگەیشتنە چەوتەکان هەر دەشکێن و لەناودەچن، ئەگەر ئەمڕۆ ڕۆژی ئیسلام گیرا بێت، ئەوا بەدڵنیاییەوە ئاوا نەبووە، بەڵام ئەم حەتمییەتە لێرەدا بێ هەوڵدان و ماندووبوونی موسڵمانان، شتێکی بێمانایە، ئەمەش خۆی لە خۆیدا بوارێکی تری بانگەوازەکەیە.

ڕەنگە کە ڕۆژ دەگیرێت و سەرزەوی تاریک دەبێت، باڵندەکان دڵەڕاوکێیان پێ بکەوێت و بچنەوە لانەکانیان، بەڵام نانوون، چونکە دەزانن ڕۆژ ئاوا نەبووە، هیوای زۆریان بە هەڵهاتنەوەی خێرا و ڕۆشنکردنەوەی زەمین و ئاسمان هەیە، دڵە زیندووەکانیش وان، دەزانن لاچوون و دیارنەمانی ئیسلام -لە ڕووکارە جیاجیاکانی شانۆی ژیان- تەنها کاتییە و دیاردەیەکی نامۆیە. ئیسلام و بانگەوازەکەی، مانای بەردەوامبوونی ژیانی سەرزەوین، بۆیە هەمیشە شوێنکەوتووانی ڕاپەڕیو و ئامادەباشن، تا ماندووتر بن، زیاتر هەست بە پشووی گیانیان دەکەن)[1].

ئەو کڕنووشانەی دڵەکان ڕزگار دەکەن، بێنیازی لە خەڵک و بەرەوخوابوون پیشان دەدەن، زنجیر و کۆتەکانی نزمبوونەوە لە ئاست ئارەزووەکاندا دەشکێنن، بارانی ئارامی و سکوونەت دادەبارێنن، فرمێسکی خۆشەویستیی خوا و بەزەیی بۆ مرۆڤ و پاڕانەوە بۆ لێخۆشبوونیان لێ دێتەخوارێ، ئەوانە پەیکەری ئازادیبەخشی بانگەوازن.

ملکەچکردنی خەڵک بۆ خوا و هەڵنانی مرۆڤ بۆ بریکاریی ڕاستەقینە لەسەر زەوی و برەوپێدانی خۆشەویستی و ئاشتی و یەکترناسین لە نێوانیاندا و بەجێهێنانی دادپەروەری لە مامەڵەکانیاندا، هەموو خزمەتێک لەم ئاستەدا سیما و جەوهەری بانگەوازەکەی ئیسلام پیشان دەدەنەوە. پێشەوا ئیبن تەیمییە

(١) محمد أحمد الراشد: المنطلق. مؤسسة الرسالة بيروت ل: ٦٧_٦٨.

دەفەرمووێت: (بانگەوازکردن بۆ لای خوا، باوەڕکردن و گوێڕایەڵی و فەرمان و دوورکەوتنەوە لە قەدەغەکراوەکان و بەڕاستزانینی خوای گەورە و ئەو بەرنامەیەیە کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە خواوە هێناویەتی، کە شایەتمان و نوێژکردن و زەکاتبەخشین و بەڕۆژووبوون و حەجکردنە. بانگەوازکردنە بۆ باوەڕهێنان بە خوای گەورە و فریشتەکان و پەیامەکان و پێغەمبەران و ڕۆژی قیامەت و قەزا و قەدەری خێر و شەڕ. بانگەوازە بۆ پەرستنی خوا، بە جۆرێک وەک ئەوەی ببینرێت وابێت)[١]، واتا: بانگەوازکردن بۆ بنەماکانی باوەڕ و ئیسلام و ئیحسان.

هەندێک لە زانایانی تریش لە پێناسەی تریدا دەفەرموون: (گەیاندنی بانگەوازی ئیسلامە بە خەڵک، لە هەموو کات و شوێنێکدا، بەو شێواز و هۆکارانەی لەگەڵیاندا دەگونجێت)[٢].

(١) ئیبنو تەیمییە: مجموع الفتاوى بەرگی ١ ل: ١٥٧_١٥٨.
(٢) أحمد أحمد علوش: الدعوة الإسلامية.. أصولها ووسائلها. ل: ١٠.

بڕگەی یەکەم:
زەرورەتی بانگەواز و کارکردن بۆ ئیسلام:

بــانگەواز و کــارکردن بــۆ ئیســلام، یەکــێکە لە دابینکردنــی پێویســتییە گرنگەکانی ژیـانی سـەرزەوی، لە هەمـوو ڕۆژگـار و سـەردەمێکدا مرۆڤـایەتی ئاتاجی دەبن، وازهێنان و کەنارکردنی بۆشاییەکی زۆر گەورە بەجێ دەهێڵێـت و بە خۆی نەبێت بەهیچی تر پڕنابێتەوە.

پێویستبوونی ئەم کارە وەک ئەرکێکی سەرشانی موسڵمانان، لەم سێ خاڵەوە دەبینرێت:

خاڵی یەکەم: بانگەواز و کارکردن بۆ ئیسلام، فەرمانێکی خواییە:

ئەگەر یەکێک لە ئیسلام و قورئانی پیرۆز تێگەیشت، بۆی دەردەکەوێـت کە یەکەم ئەرکی دوای ئەو تێگەیشـتنەی ئەوەیە کە بیگەیەنێـت بە کەسـانی تـر و خەڵکی تری لێ بەهرەوەر بکات و هەستێت بە کاری بانگەواز، بەڵـگەی ئەمە لە قورئان و فەرموودەدا زۆرن:

أ- هەندێک بەڵگە لە قورئانی پیرۆزدا:

١- شـوێنکەوتووانی پێغەمـبەری خـوا (صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) بەوە پێناسـەکراون کە ڕێبازی بـانگەواز و گەیانـدنیان کـردووەتە پڕۆگرامـی ژیـانی خۆیـان و لەسـەر بەرچـاوڕوونی و شــارەزایی ئەو کــارە دەکەن: ﴿قُلۡ هَٰذِهِۦ سَبِيلِيٓ أَدۡعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِيۖ﴾ یوسف: ١٠٨، واتا: بڵێ ئەمە ڕێبازی منە، بانگەواز دەکەم بـۆ لای بەرنــامەی خــوا، خــۆم و ئەوانەی شوێنیشــم کەوتــوون بە شــارەزایی و بەرچاوڕوونییەوە بانگەوازی خوایی دەگەیەنین.

٢- قورئـان لە سـوورەتی (العصـر)دا دەمانترسـێنێت کە نەکەویـنە ڕیـزی زیـانلێکەوتووانی ڕۆژی قیـامەتەوە و واز لە ئامۆژگـاریی یەکـتری لەسـەر پابەندبوون بە ڕاستی و ئارامگرتن نەهێنـین، دەفەرمووێـت: ﴿وَٱلۡعَصۡرِ ١ إِنَّ ٱلۡإِنسَٰنَ لَفِي خُسۡرٍ ٢ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَتَوَاصَوۡاْ بِٱلۡحَقِّ وَتَوَاصَوۡاْ بِٱلصَّبۡرِ ٣﴾ العصر: ١ - ٣، واتـا: سـوێند بە کـات و سـەردەم، حەتمەن مـرۆڤ لە زیـانلێکەوتووانە، جـگە لەوانەی کە باوەڕیـان هێنـاوە و کـردەوەی چاکیـان ئەنجـام داوە و ئامۆژگـاریی حەقیان کردووە و ئامۆژگاریی ئارامگرتنیان کردووە.

٣- باشترین وتە وتەی بانگەوازە، جوانترین کردەوە کـردەوەی بانگهێشـکردنە بۆ ئیسلام، خوای گەورە دەفەرمووێـت: ﴿وَمَنۡ أَحۡسَنُ قَوۡلٗا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ٣٣﴾ فصلت: ٣٣، واتا: کێ هەیە وتەی لەو کەسە باشتر بێت کە بۆ لای بەرنامەی خودا بانگ دەکات و کردەوەی چاک ئەنجـام دەدات و دەڵێـت: من لە ڕیزی موسڵمانەکانم؟

٤- وەسفی موسڵمانان لە قورئاندا ئەوەیە کە دۆست و لایەنگر و خۆشەویستی یەکترن، لەسەر کردەوەی چاکە و قەدەغەکردنـی خـراپە و یـارمەتی و هاوکـاری یەکــــتر دەکەن: ﴿وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ يَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ﴾ التوبة: ٧١، واتا: موسـڵمانان -ژنـان و پیاوانیـان- خۆشەویسـت و لایەنگـری یەکترن، فەرمان بە چاکە دەکەن و بەرهەڵستی لە خراپە دەکەن.

٥- پێویسـتە بە بەردەوامـی لە کـۆمەڵگەی ئیسـلامیدا کەسـانێک هەبـن خەریکی فەرمانکردن بە چـاکە و بەرهەڵسـتیکردن لە خـراپە بـن: ﴿وَلۡتَكُن مِّنكُمۡ أُمَّةٞ يَدۡعُونَ إِلَى ٱلۡخَيۡرِ وَيَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ١٠٤﴾ آل عمـــــران: ١٠٤، واتا: با لە ئێوەدا کۆمەڵێک هەبن، بانگەواز بـۆ خێـر بـکەن و فەرمـان بە چـاکە بکەن و بەرهەڵستی لە خراپە بکەن.

٦- هەنـدێک جـار بەئاشـکرا خـوای گەورە داوای بـانگەواز لە موسـڵمانان

دەکات، وەکوو دەفەرموویت: ﴿ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ﴾ النحل: ١٢٥، واتا: بانگەواز بۆ ڕێبازی پەروەردگارت بکە، بە دانایی و ئامۆژگاری باش و بە جواترین شێوە وتوویژیان لەگەڵدا ئەنجام بدە. ﴿فَٱدۡعُۖ وَٱسۡتَقِمۡ كَمَآ أُمِرۡتَۖ﴾ الشورى: ١٥، واتا: بانگەواز بکە و بەردەوام بە لەسەر ڕێبازی ڕاست، هەر بەو شێوەیەی فەرمانت پێ کراوە.

هەر داوایەکی بانگەوازکردن بۆ خێر و فەرمانکردن بە چاکە و بەرهەڵستیکردنی خراپە کە خوای گەورە ئاماژەیان بۆ دەکات و دەیانکاتە ئەرکی سەرشانی موسڵمانان، مەبەست لێی بانگەواز و کارکردنە بۆ ئیسلام.

ب- هەندێک لە فەرموودەکانی پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) لەو بارەیەوە:

فەرموودەکانی پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) کە ڕاڤە و دووپاتکردنەوە و شیکەرەوەی ئایەتە پیرۆزەکانی قورئانن، بە هەمان شێوە جەخت لەسەر بانگەوازکردن بۆ ئیسلام دەکەن و موسڵمانان هان دەدەن بۆ ئەو کارە، وەک:

١- (بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً)[١] لە فەرموودەیەکی درێژدایە، واتا: ئەگەر ئایەتێکیش بووە، لە منەوە بیگەیەنن.

٢- (وَالَّذى نَفْسى بيَده لَتَأْمُرُنَّ بالمَعْرُوف، وَلَتَنْهَوُنَّ عَن المُنْكَر، أَوْ لَيُوشكَنَّ اللَّهُ تَعالى أن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقاباً منْهُ، ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلا يُسْتَجَابَ لَكُم)[٢]، واتا: بەوەی گیانی منی بەدەستە، دەبێت فەرمان بکەن بە چاکە و بەرهەڵستی بکەن لە خراپە، ئەگەر نا خوای گەورە سزایەکتان دەدات، چەند بپاڕێنەوە لێتان وەرناگرێت.

(١) نووسەرانی بەڕێز نووسیویانە: (البخاری کتاب الأنبیاء ٥.) ڕاستە: بوخاری (٣٣٠٢)، ترمذی (٢٦٦٩)، ئەحمەد (٢/٢٠٢)،

(٢) نووسەرانی بەڕێز نووسیویانە: (الامام أحمد بەرگی ٥/ ٣٨٨)، ڕاستە. ئەحمەد (٣٨٨/٥)، ترمذی ٢١٦٩). شێخی ئەلبانی (رحمەالله) لە (صحیح الجامع الصغیر/٢٣٩٩)دا دەفەرموویت: سەحیحە.

٣- (مَنْ رأى مِنْكُمْ مُنْكَراً فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فإنْ لَم يَسْتَطِعْ فَبِلِسانِهِ، فإنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذلِكَ أَضْعَفُ الإِيمَانِ)[1]، واتا: هەر کەسێکتان خراپەیەکی بینی، با بەدەستی بیگۆڕێت، ئەگەر نەیتوانی، با بە زمانی بیگۆڕێت، ئەگەر نەیتوانی، با بە دڵی بیگۆڕێت (لە دڵیدا پێی ناخۆش بێت) ئەوەش لاوازترین باوەڕە.

٤- (نَضَّرَ اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا حديثا فَبَلَّغَهُ كَمَا سَمِعَهُ ...)[2]، واتا: خوای گەورە ڕووخساری ئەو کەسە گەش بکات، کە وتەیەکمان لێ دەبیستێت و وەک خۆی دەیگەیەنێت.

سەرەڕای فەرموودە پیرۆزەکان، ژیانی پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خۆی سەرتاپا بانگەواز و کارکردن بوو بۆ ئیسلام، خواردن، خەو، خەیاڵ، تووڕەبوون و خەندەگرتنی هەر بۆ ئەو کارە بوو، هەرگیز لە ڕێگەیدا هەستی بە ماندووبوون و بێزاربوون نەدەکرد، ئەوپەڕی توانا و لێبڕان و دڵسۆزیی بۆ بانگەوازەکەی دەخستە کار، تا ئیسلامەکە سەرکەوتنی تەواوی بەدەستهێنا و گیانی پیرۆزی جەنابیشی (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە خوای میهرەبان شاد بوو.

---

(١) نووسەرانی بەڕێز هەر نووسیویانە: (رواه) هیچی تر، دیارە بیریان چووە سەنەدەکەی بنووسن، والله اعلم. وە لای موسلم (٤٩)، ئەبو داوود (٣٧٨٠)، ترمذی (٢٠٩٨)، نەسائی (٤٩٤٩)، ئیبنوماجە (٤٠١١)، ئەحمەد (١١٢٤٧).

(٢) نووسەرانی بەڕێز نووسیویانە:(رواه الترمذي وابن ماجه)، وانییە. لای هەردووکیان بە لەفزی (شَيْئًا)، نەک (حديثا) هاتووە: (نَضَّرَ اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا شَيْئًا فَبَلَّغَهُ كَمَا سَمِعَهُ، فَرُبَّ مُبَلَّغٍ أَوْعَى لَهُ مِنْ سَامِعٍ) ترمذی (٢٦٥٧)، ئیبنوماجە (٢٣٢)، لای طەبەرانی لە: (الأوسط ١٣٢٦)دا دەفەرمووێت: (نَضَّرَ اللَّهُ امْرَءاً سَمِعَ مِنَّا حَدِيثًا ، فَأَدَّاهُ كَمَا سَمِعَهُ ....).

خاڵی دووەم: بانگەواز و کارکردن بۆ ئیسلام، پێویستییەکی مرۆڤایەتییە:

ئیسلامخوازان، لەبەر ئەوەی کاری سەرەکی و ڕۆڵی بنەڕەتییان لەسەر زەویدا ئاوەدانکردنەوە، بنیاتنانی شارستانییەت، کامەرانکردنی ئینسانەکان، لابردنی زەحمەت و پشێوییەکانی ڕێگەیانە، لەبەر ئەوەی ڕەحمەت و سۆز و میهرەبانیی خوای گەورەن و دەیانەوێت سەرزەوی بەرگی دادپەروەری و هێمنی و خۆشەویستی بپۆشێت; لەبەر ئەوە، پێویستە لەسەریان بە کاری بانگەواز و گەیاندنی ئیسلام هەستن و هەموو هۆکارە شیاو و لەبارەکانی بۆ بگرنە بەر، چونکە:

١- ئادەمیزاد لەژێر کارتێکردنێکی ڕاستەوخۆ و گەورەی کات و شوێندایە، بەهۆیانەوە هەست و سۆز و تێگەیشتنی تایبەتی بۆ دروست دەبێت، کە جیایە لە هەست و سۆز و تێگەیشتنی کەسانی تر لە شوێن و کاتێکی تردا، لەبەر ئەمەش، بە شێوەیەکی جیاواز چەمکە مرۆڤایەتییە گشتییەکانی وەک: دادپەروەری و ئازادی لێک دەداتەوە، بۆیە پێویست بە تێگەیشتنێکی قووڵ و ڕەوشتێکی بالا هەیە، تا مانای ڕاستەقینە و تەواو بەو چەمکانە بدات و ژیانی مرۆڤەکانی پێ ڕاست ببێتەوە. بانگەوازی ئیسلامیش -کە بانگەوازی خواییە و قووڵترین تێگەیشتن و ڕۆشنترین دید و ڕاستترین تێڕوانین و پێناسەیە- ناچێتە ژێر کاریگەریی کات و شوێنەوە و دەتوانێت مافی تەواو بەو چەمکانە ببەخشێت، کەواتە گەیاندن و کاربۆکردنی، پێویستییەکی گشتیی مرۆڤەکانە.

٢- دەروونی ئادەمیزاد ئاڵۆز و پڕ وردەکارییە، هیچ کەس ناتوانێت بە تەنها خۆی مامەڵەی دروستی لەگەڵدا بکات و ڕای بهێنێت، کە هەر هیچ نەبێت زیان و پشێوی بۆ خەڵکانی تر ڕیشەکەن بکات. ڕەنگە مرۆڤ بە سروشتی خۆی

بگـاتە ڕاسـتی و حەقـیقەت، بەڵام تووڕەبوونێـک یـان حەز و ئـارەزوویەک لەوانەیە لای بدات، بۆیە پێویستی بە بەرنامە و پڕۆگرامێک هەیە کە حەقیقەتی پـێ بناسـێنێت و وای لـێ بکـات لێـی لانەدات و ملکەچـی بێـت. بـانگەوازی ئیسـلامیش نـاوەڕۆکی کـارەکەی ئەوەیە و لە جـوانترین شـێوەدا ئەو مەبەسـتە دەستەبەر دەکات.

٣- مرۆڤـایەتی لەم سـەدەیەدا -سـەرەڕای پێشـکەوتنی زانسـتیی زۆر و بەرهەمهێنانی ئەوپەڕی حەوانەوە بۆ خۆی- دووچاری چەندەها کێشـەی گیـانی، فیکـری، ڕۆشـنبیری، ئـابووری، ڕامیـاری و ڕەوشـتی هـاتووە، لێکـۆڵەرەوە و خەمـۆرانی مـرۆڤ زۆرجـار لە ئاسـتیاندا دەستەوسـانیی خۆیـان ڕادەگەیەنـن، هەندێک جار وەسف و تانوپۆی کۆمەڵە ڕێسا و بەرنامەیەکی پێشـکەش دەکەن و بە چارەسـەری دەزانـن، کە زۆر لە مەبەسـتە ئیسـلامییەکان دەپێکێـت و دەیەوێت بەجێیان بهێنێت، بەڵام چـونکە هەڵقـوڵاوی ئـیمان نیـیە، ناکـام دەبێـت. بەرنـامە نیـیە وەک بـانگەوازی ئیسـلامی باشـتر و ڕێکـتر ئەو چارەسـەر و ڕێسایانەی لەخۆ گرتبێت و زامنـی کۆتاییهـاتنی کێشـەکان بـێ، بەڵام پێویسـتە بەرگی هاوچەرخ و پڕۆژەی ئێستای بەبەردا بکرێـت، تـا گۆڕانکـاری لە هەمـوو لایەنەکانی ژیانی تاک و کۆی ئەمڕۆ بگرێتەوە.

٤- ئیسـلام بەرنـامەیەکی هەمەلایەنەی چـڕ و پـڕە، جـووڵەیەکی مانـادار و مەبەسـت ئـامێز بە ژیـان و ڕەوتـی هەڵسـوکەوتی خەڵـک دەدات، لە ونبـوون و هیچگەریی (العدمية) و بێهودەیی ڕزگاریان دەکات، دەیانکاتە ئامرازێکی کـارا و لێهـاتووی گـۆڕان بەرەو باشـتر، ئەرکـی پێشخسـتنی ژیـان و ئاسـوودەکردنی مرۆڤ دەخاتە گەردنی هەموویان. ئەمە ئاتـاجبوونی بەردەوامـی مرۆڤـایەتی بـۆ ئیسلام پیشان دەدات، کەواتا بانگەواز و کارکردن بۆی، دەبێـتە خەمـی گەورەی مرۆڤ.

خاڵی سێیەم: بانگەواز و کارکردن بۆ چەسپاندنی فەرمانڕەوایی ئیسلام پێویستە:

خوای پەروەردگار، ئیسلامی وەک بەرنامە و کۆمەڵە ڕێسایەک ناردووە، قورئانی پیرۆزی وەک کتێبێک لە دەستێوەردان پاراستووە و لە گۆڕین بەدووری گرتووە، بەڵام بەجێهێنان و چەسپاندن و حوکمپێکردنیشی کردووەتە ئەرکی سەرشانی موسڵمانەکان.

ئوممەتی ئیسلامی بۆ چەسپاندنی دادپەروەری و بڵاوکردنەوەی خۆشەویستی و ئاشتی لە نێوان گەلاندا، پێویستی بە دەسەڵات و فەرمانڕەوایی هەیە، ئەمەش یەکێکە لە ئەرکە گرنگەکانی سەرشانی موسڵمانان و لە کاتی نەبوون و بەجێنەهێنانیدا، هەموویان تاوانبار دەبن و دەکەونە ژێر لێپرسینەوەی قیامەتەوە، بەربەستیش لە ڕێگەی ئەو کارەدا لە ئارادایە، بۆیە خەمخواردن و کارکردن بۆ گێڕانەوەی فەرمانڕەوایی و دەسەڵاتی ئیسلام فەرزە و موسڵمانان لە ئاستیاندا لێپرسراون.

باوەڕبوون بە خواوەندێتیی پەروەردگار ئەوە پێویست دەکات، کە فەرمانڕەوایی و هەڵسوکەوتەکانی ژیان لە چوارچێوەی بەرنامەی ئەودا بن و کۆمەڵگەش بە شێوەیەک پێک بێت، نوێنەری یاساکانی ئەو بن، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە بانگەوازکردن و هەوڵدان بۆ گێڕانەوەی ئەو یاسایانە بۆ سەر شانۆی ژیان، بەشی باوەڕ و یەکخواناسیی مرۆڤی موسڵمانن و کارکردن بۆیان فەرزە.

بڕگەی دووەم:
ئامانجەکانی بانگەواز و کارکردن بۆ ئیسلام:

دیارە هەر کارێک ئەوەندە گرنگ و پیـرۆز بێـت و لە چەنـدەها لاوە جەختـی بخرێتە سەر و فەرمانی خوایی لەسەر بێت، ئامانج و مەبەسـتی گەورەی هەیە و نیشانەی چارەنووسساز دەپێکێت، کە ئەمانە گرنگترینیانن:

١- هەنجەتبڕینی خەڵکی بە بەڵگەکانی وەحی:

کەمتەرخەمـی لە پیـادەکردن و پەیڕەویکردنـی ئیسـلام، لێپرسـینەوەی ورد و توندی لە قیامەتـدا لەسـەرە، بـۆیە خەڵکـی لەو ڕۆژەدا دەبـن بە دوو دەسـتەوە: ئەوانەی کارنامەی سـەرکەوتن بەدەسـت دێـنن، پاداشـتی بەهەشـتی ڕازاوەیـان دەستگیر دەبێت لەگەڵ ژیانی نەبڕاوەدا، ئەوانەش کە یـاخی دەبـن و پشـتی تـێ دەکەن و باوەڕی پێ ناهێنن، تووشی سزای سەختی دۆزەخ دێن و پێـوەی گرفتـار دەبن، بێگومان لەم دوو سـەرەنجامە زیـاتر نیـیە و کەسـیش ناتوانێـت ملەجـڕێ بکات و تەسلیمی نەبێت یان خۆی لێ قوتار بکات.

جا لە کاری بانگەواز و گەیاندنی ئیسلامدا، ڕوونکردنەوەی تەواو پێشکەش بە خەڵکی دەکرێت و دەشبێتە بەڵگە بەسەریانەوە، تا کەس لە قیامەتدا نەڵێت بانگەوازی ئیسلامم پێ نەگەیشتووە، هەر لەبەر ئەمەشە خوای گەورە ئەو ئەرکە دەخاتە سەرشانی موسڵمانان، کە پێشتر ئەرکی سەرشانی پێغەمبەران بووە (سەلامی خوایان لێ بێت):

- ﴿رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةُۢ بَعۡدَ ٱلرُّسُلِۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ١٦٥﴾ النساء: ١٦٥، **واتا: ئێمە وەحیمان بە نێرراوانی خۆماندا نارد، تا ببنە مژدەدەر**

و هۆشدەری خەڵکی، تا خەڵککە هەنجەتی ببڕێت و بەهانەی نەمێنێت کە بڵێ: نەماندەزانی دینی خوایی کامەیە و چۆنی وەربگرین؟ خواوەند باڵادەست و دانایە.

ئـوممەتی ئیسـلامیش وەک کـۆمەڵگە و دەوڵەت و شارسـتانی، لە ڕۆژی قیامەتـدا دەبێـتە شـایەت و بەڵـگە بەسـەر گەلانـی تـری جیهـانەوە: ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَـٰكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا۟ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ وَيَكُونَ ٱلرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾ البقرة: ١٤٣، واتا: بەم جۆرە ئێوەمان کردووەتە ئـوممەتێکی دادپەروەر، تـا بـبن بە شـایەت بەسـەر خەڵکییەوە و پێغەمبەریش (صَلَّىٰ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەسەر ئێوەوە شایەتە.

٢- بەجێهێنانی ئەمانەتی سەرشان:

بانگخوازان ئەمانەتێکی گەورەیان لەسەرشانە، کە ڕزگارکردن و هانـدانە بـۆ ڕزگاربوون لە سزای قیـامەت، بـۆیە پێویسـتە ئەوانـیش بەو ئەرکە هەسـتن تـا تاوانبار نەبن.

ئەم ئەمـانەتە لەسـەر خـۆی فەرزە، لە هەمـان کاتیشـدا وەکـوو کـارێکی خۆبەخشی و جـوامێری و دڵسـۆزییە، چـونکە هێنانیـانە بـۆ ڕەزامەنـدیی خـوای گەورە و بەهەشت ویستنە بۆ هەموویان، ئەمەش بە هەموو شێواز و هۆکـارێکی شیاو دێتە دی، کە دڵیان بۆ ئەو مەبەستە نەرم بکات.

٣- ڕزگارکردنی گەلان:

دروستکردنی بەڵگە بەسـەر خەڵـکەوە و بەجێهێنـانی ئەمـانەتیی سەرشـان، گەورەترین خزمەتن پێشـکەش بە گەل بکـرێن، چـونکە لە لایەک بـاری ژیـانی دونیایان ڕاست دەکـاتەوە و گێرەشـێوێنی و ناخۆشـی و کێشـەکان ناهێڵێـت، لە لایەکی تریشەوە ڕەزامەندیی پەروەردگار لە دونیا و قیامەتدا مسۆگەر دەکـات، واتا: سەرکەوتن و سەرفرازیی هەردوو جیهان بەدەست دێنێت.

بەم جۆرە، بانگەواز و کارکردن بۆ ئیسلام؛ ئامانجی بەرز دێننە دی کە لەپێناو خۆشیی خەڵکیدان و لەگەڵ سروشت و ژیری و بوونی مرۆڤدا گونجاو و سازاو و ڕێکن، هەموو لایەن و ڕووکارەکانی ژیان دەگرنەوە.

پلە و پایەی بانگەواز و کارکردن لە ئیسلامدا:

لەبەر ئەو ئامانجە بەرزانەی بانگەواز و کارکردن لە خۆیانی دەگرن و لەبەر گرنگی و پێویستیی ژیان پێی، خوای پەروەردگار پێشەوایەتیی بانگخوازانی بە پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێت) سپاردووە و ئەوان بۆ یەکەم جار شەرەفی ئەو کارە بەرز و پیرۆزەیان پێ دەبڕێت، بەڵام پاش تەواوبوونی سروش (وەحی) و لە دونیا دەرچوونیان، شتێکی ئاساییە خەڵکی سەریان لێ تێک بچێت و کێشەیان بۆ دروست ببێت، دوژمنانی بانگەوازەکە بە نەخشە و پلانی نوێ، دیسانەوە ببنەوە ڕێگر لە ئاست ڕێبازی ڕاستی و حەقیقەتدا، بۆیە خوای گەورە لەم ساتە تاریک و ئاڵۆزانەدا کەسانی لێهاتوو و شیاو هەڵدەبژێرێت و ئەو ئەرکەیان پێ دەسپێرێت.

کەواتا کاری بانگەواز کاری پێغەمبەرانە (سەلامی خوایان لێ بێت)، کاری ئەو کەڵەپیاو و لێهاتووانەیە کە دەیانەوێت ڕووی ڕۆژگار بگۆڕن و بەرەو باشتری ببەن، ئەمەش دیارە ڕێزێکی بەرز و گەورەیە و شایانی ئەوەیە خەڵکی پێشبڕکێی بۆ بکەن.

مامۆستایی و پێشەوایی خەڵک و هەڵنانیان بۆ پاککردنەوەی دڵ و دەروونیان و پیادەکردنی دادپەروەری و خۆشەویستی و ئاشتی لە نێوانیاندا و بوون بە نموونە بۆیان لەو بوارانەدا، ئاستی هەرە بەرزن و دەست هەموو کەس ناکەون، هەر بۆیە پێشەوا (إبن القیم) (بە ڕەحمەت بێت) سەبارەت بە پاداشتی گەورە و پلە و پایەی کارکردن بۆ ئیسلام، دەفەرمووێت: (**مَقَامُ الدَّعوةِ إلى اللهِ**

أشْرَفُ مَقامَاتِ العَبْدِ)[١]، واتا: پلەی گەیاندنی بانگەوازی خوایی، چاکترین پلەی عەبدە کە بیگاتێ.

لە دونیادا پێشەوایەتییەکی نموونەییە و لە قیامەتیشدا، پاداشتی گەورە و نەبڕاوە و بەردەوامی هەیە، هەر وەک پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرمووێت: (فواللَّهِ لأنْ يهْدِيَ اللَّهُ بِكَ رجُلًا واحِدًا خَيْرٌ لكَ من حُمْرِ النَّعم)[٢]، واتا: سوێند بە خوا، ئەگەر خوا بە هۆی تۆوە پیاوێک بۆ ئیسلام ڕێنمویی بکات، باشترە لە سامانی زۆر و بەنرخ (کە لە دوورگەی عەرەبدا زیاتر وشتری چاک بوو).

لە ڕیوایەتێکی تردا: (لأنْ يَهْدِيَ اللَّهُ بِكَ رَجُلًا وَاحِدًا، خَيْرٌ لَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا)[٣]، واتا: ئەگەر خوا بەهۆی تۆوە پیاوێک بۆ ئیسلام ڕێنمویی بکات، باشترە لە دونیا و لەوەی لە دونیادا هەیە.

لەبەر ئەوە، ئاست و پلەی بانگەواز زۆر بەرزە تا خەڵکی لە دونیادا بە سەرلێشێواوی نەژین و گومڕا نەبن و نەبنە کۆیلەی خۆیان و خەڵکی و ژێر هەرەسی گۆڕانکارییەکانی سەردەم نەکەون.

کەواتا بانگەواز و کارکردن بۆ ئیسلام پەیامی ئەو ژیانەیە، ئوممەتی

---

(١) نووسەرانی بەڕێز هەر ئاوا ئەو قەولەیان هێناوەتەوە بێ ئەوەی ئاماژە بە سەرچاوەیەک بدەن، یان بیکەنە کوردی، دوای گەڕانێکی زۆر لە ڕێی پەرتووکی (المنطلق)ی محەممەد ئەحمەد ڕاشیدەوە (ل١١٣) (کە لەوانەیە بەڕێزانیش هەر لەوێوە وەریان گرتبێت) گەیشتمەوە ئەوەی کە مامۆستا ڕاشید قەولەکەی ئیمامی ئیبنولقەییمی لە (مفتاح دارالسعادة ١٥٣/١) وەرگرتووە، لای من وا لە: (مفتاح دارالسعادة، توێژینەوەی عبدالرحمن بن حسن القائد. بڵاوکار: دارعالم الفوائد (ب١ ل:٤٣٢).

(٢) نووسەرانی بەڕێز نووسیویانە: (البخاري –جيهاد/١٠٢). ڕاستە: متفق عليه‌يه: بوخاری (٣٤٩٨)، موسلیم (٢٤٠٦).

(٣) نووسەرانی بەڕێز هەروا بێ سەنەد و سەرچاوە هێناویانەتەوە. وا لە لای عبدالله بن المبارك: لە پەرتووکی (الزهد والرقائق) ژمارە (١٣٥٣). بەڵام ئەمیان پسانێک لە سەنەدەکەیدا هەیە، چونکە ئیبنو ئەبی جەعفەر یاوەر نییە و یەکسەر دەفەرمووێت: پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وایفەرموو، کەوابوو یاوەرەکە لە زنجیرەی سەنەدەکە کەوتووە، ئەمەش زەعیفی دەکات.

ئیسلامیش ئوممەتی بـانگەوازە، تەنهـا بەوەش بە باشـترین ئـوممەت و کـۆمەڵ دەژمێردرێت، ئەمەش هەموو سنوورە تەسکەکانی ڕەنـگ، زمـان، خـاک و چـین دەبڕێت و مروڤەکان دەکاتە برای یەکتر.

بڕگەی سێیەم:
ڕەواندنەوەی دوو گومان لەسەر بانگەواز و کارکردن بۆ ئیسلام:

هەروەک لە سەرەتاوە ئاماژەمان بۆ کرد و ڕوونمان کردەوە کە بانگەواز واتا هەوڵدان و تێکۆشان، بەکارهێنانی سامان و داهات و دەستکەوت، تووشبوونی نارەحەتی و ئازار، بەرەنگاربوونەوە و لێبڕان، دڵسۆزیی و یەکلابوونەوە بۆ خوای گەورە، تا لە دەروونی هەندێک کەسدا گومانی دواکەوتن و بەشدارینەکردنی ئەو کارە ڕوونەدات، یان خەیاڵی خۆکەنارگرتن و دوورکەوتنەوە بە مێشکی هەندێکدا نەیەت، یا دوورودرێژی و ماندووبوونی کاروانی بانگەواز چۆک بە هەندێک کەس دانەدات و بگەڕێن بە هەر بیانوویەک بێت، پاساو بۆ کشانەوە و وازهێنانی خۆیان بدۆزنەوە. لێرەدا گەورەترین دوو گومان لە ئاستی بانگەوازکردن بۆ ئیسلامدا کە دروست دەبن ڕوون دەکەینەوە:

گومانی یەکەم: بانگەواز فەرزی کیفایەیە و لە تایبەتمەندێتی زانایانە:

لە هەندێک کتێبی فیقهیدا وا هاتووە کە کاری بانگەواز و فەرمانکردن بە چاکە و بەرگریکردن لە خراپە، فەرزێکی کیفایەیە و ئەگەر هەندێک کەس پێی هەستن، فەرزەکە لە کۆڵ ئەوانی تر دەکەوێت، ئەمانە ئەم ئایەتە دەکەنە بەڵگە کە دەفەرمووێت: ﴿وَلۡتَكُن مِّنكُمۡ أُمَّةٞ يَدۡعُونَ إِلَى ٱلۡخَيۡرِ وَيَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِۚ﴾ آل عمران: ١٠٤، واتا: با لە ئێوەدا کۆمەڵێک هەبن بانگەواز بۆ خێر بکەن و فەرمان بە چاکە بکەن و بەرهەڵستی لە خراپە بکەن. ئەمانە دەڵێن: بانگەواز و فەرمان بە

چاکە و بەرهەڵستی لە خراپە فەرزی کیفـایەیە، جێبەجێکـردن و چەسـپاندنی ئەم ئەرکە، بەو کۆمەڵە کەسـە دەکرێـت کە گـوێڕایەڵی دەکـرێن و شـوێنکەوتوویان هەیە کە لە بازنەی فەرمان و ئامۆژگارییەکانیاندان.

ئێستا ئەگەر بپرسین، ئایا بانگەوازی ئیسلامی و چەسپاندنی ئەحکامەکـانی لە کـۆمەڵگە ئیسـلامییەکاندا بەتەواوی ئەنجـام دراوە؟ ئایـا هەوڵ و خەبـاتی بانگخوازانی ئەمڕۆ تەواو بووە و بەسە؟ یـان زۆر بـوار هەیە کە پێویسـتییان بە پڕکردنەوە هەیە؟ ئایا ئەو فەرزە کیفایەیە بەجێ هاتووە؟

بە وردبوونەوە لە حاڵ و گوزەرانی موسڵمانان لەم ڕۆژگارەدا، ئەوە بەڕوونـی دەردەکەوێت کە تا ئێستاش هەوڵی ئەنجامدراو زۆر کەمە و بەش ناکات، ئەوەتا خەڵکـی بەئاشـکرا یـاخی دەبـن، فەرمـان و قەدەغەکراوەکـانی خـوای گەورە دەشـکێنن و بە لاشـیانەوە گرنـگ نیـیە کە ئیسـلام وەک بەرنـامە باڵادەسـت و خـاوەن هێـزی کـاریگەر نیـیە. لە هەمـوو وڵات و کـۆمەڵگەیەکی سـەرزەویدا چەندەها بیروبۆچوونی نامۆ مێشک و بیروهۆشی خەڵکیان تەنیوە و ئیسـلام لای زۆر کەس بێزراوە، ئەم هۆکارانە و زیاتریش، پێمان دەڵـێن بـانگەواز و کـارکردن ئەرکی سەرشانی هەموو موسڵمانێکە و پێویستە هەمـوو کەس هێنـدەی توانـا و لێهاتنی خۆی لە ڕوونکردنەوە و گەیاندنی ئەو پەیامە جیهانییەدا بەشدار بێت.

ڕەنــگە لەو فەرزی کیفـایەیەدا، گومــانەکە بەرەو ئەوە بــڕوات کە کــاری بانگەواز تایبەتمەنـدە بە زاناکـانەوە، ئەوە ئەرکـی ئەوانە، لێـرەدا پێویسـتە ئەوە ڕوون بێت کە زانست و زانیاری و لێزانین ڕێژەیین و خوای گەورە نەبێت، کەس زانای تەواو نییە، کەواتا لە کۆمەڵگەدا هەرکەس هێندەی خۆی زانـایە و بەشـی خۆی دەزانێت، بۆیە پێویست دەبێت بانگەواز لەو بەش و لایەنەدا بکات کە لێی شارەزایە و توانای بەسەریدا دەشکێت، ئەو بەشەش کە لێی نازانێـت، دەتوانێـت ئاڕاستەی ئەوانەی بکاتەوە کە لە خۆی زانا و شارەزاترن تیایدا.

گومانی دووەم: تێگەیشتنی هەڵە لە ئایەتێک:

خوای گەورە لە سورەتی [المائدە، ئایەتی ١٠٥]دا دەفەرموویت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ عَلَيۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡۖ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهۡتَدَيۡتُمۡۚ﴾ المائدة: ١٠٥، واتا: ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە، هەر گرنگی بە خۆتان بدەن؛ ئەوانەی گومڕان ناتوانن زیانتان لێ بدەن، ئەگەر ئێوە ڕێبازی هیدایەتتان بەچاکی گرتبێتە بەر.

تێگەیشتنە هەڵەکەش ئەوەیە کە وادەزانن مانای ئەم ئایەتە بەم جۆرەیە: (وریای خۆتان بن، ئەگەر خەڵکی گومڕابوون، ئێوە زیانتان لێ ناکەوێت، واتا: ئێوەش واز لە فەرمان بە چاکە و بەرهەڵستی کردنی خراپە بهێنن)! بۆ تێگەیشتنی ڕاستی ئەم ئایەتە، ئەم وتە جوانەی پێشەوا ئیبن تەیمییە دەهێنینەوە کە دەفەرموێت: (ئەم ئایەتە هەرگیز مانای وازهێنان و پشتهەڵکردن لە فەرمان بەچاکە و بەرهەڵستی لە خراپە هەڵناگرێت، ڕێگەش نادات وا بیربکرێتەوە، هەر وەک لە ڕیوایەتێکی مەشهووردا هاتووە کە ئەبو بەکری سدیق (خوا لێی ڕازی بێت) لەسەر مینبەر فەرمووی: خەڵکینە ئێوە کە ئەم ئایەتە دەخوێننەوە، لە شوێنی خۆیدا بەکاری ناهێنن و باش لێی حاڵی نابن، من گوێم لە پێغەمبەری خوا (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) بووە فەرموویەتی: ئەگەر خەڵکی خراپەیان بینی و نەیانگۆڕی، دوور نییە خوا بە سزای توند بیانگرێت. ئەم وتەیەی ئەبووبەکری سدیق (خوا لێی ڕازی بێت) ئاشکرایە. کاتێک خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿عَلَيۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡ﴾، واتا: خەریکی دەروونی خۆتان بن، ڕایبهێنن و بە تەقوا و پەرستن بیڕازێننەوە، کە دەشفەرموێت: ﴿لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهۡتَدَيۡتُمۡۚ﴾، حاڵەتی ڕێنمایی و هیدایەتی خوایی کاتێک بەردەوام دەبێت و دێتە دی کە گوێڕایەڵی لە فەرمانکردن بە چاکە و بەرهەڵستیکردن لە خراپەدا بکرێت، جگە لەمەش ئایەتەکە چەند ڕێسایەکی ترمان فێر دەکات:

١- موسڵمان نابێت لە ناحەز و دوژمنان سڵ بکاتەوە، چونکە ئەگەر ئەم

ڕێنمایی تەواوی وەرگرتبێت، ئەوە ئەوان ناتوانن زیانی پێ بگەیەنن.

٢- خەفەتیان بۆ مەخۆن و مەترسن لە قیامەتدا، تەنها ئەوان سزا دەدرێن و ئێوەی بەرناكەون، چونكە تەنها ئەوان كەمتەرخەم و لە ڕێ لایانداوە، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا ئەركی خۆتانیان بەرانبەر بەجێ بهێنن، تا ئێوەش كەمتەرخەم دەرنەكەون.

٣- مەچنە پاڵ بێباوەڕان و چاو مەبڕنە ئەو ماڵ و سامانەی پێیان بەخشراوە و هەناسەی بۆ هەڵمەكێشن.

٤- لە مامەڵەكردن و ڕووبەڕووبوونەوەی بێباوەڕاندا، سنوور مەشكێنن و لە ڕادەی خۆی زیاتر هێرش مەكەنە سەریان و لێیان تووڕە مەبن، بەڵكوو لەسەرخۆ و دادپەروەر بن لەگەڵیاندا.

٥- فەرمانكردن بە چاكە و بەرهەڵستیكردن لە خراپە، پێویستە بە شێوازی شیاو و هۆكاری پاك ئەنجام بدرێت، لەسەر زانست بێت و بە نەرمی و ئارامییەوە ئەنجام بدرێت و مەبەست و ئاكار تێیدا پاك و بەرز بێت، ئەمەش لە نێوان دوو وشەی ﴿عَلَيۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡۖ﴾ و ﴿إِذَا ٱهۡتَدَيۡتُمۡۚ﴾دا هەیە، كە ڕووبەڕووی ئیمانداران ئاوای فەرمووە.

سەید قوتبیش ئەم چەمكە نوێ دەكاتەوە، لەم بارەیەوە دەفەرمووێت:

"ئوممەتی ئیسلامی كە لێپرسراوە لە خودی خۆی بەرانبەر خوای گەورە، گومڕایی و سەرلێشێوانی كەسانی تر زیانی پێ ناگەیەنێت، ئەمە ئەوە ناگەیەنێت كە ئەگەر كەمتەرخەمبوون لە فەرمانكردن بە چاكە و بەرهەڵستیكردن لە خراپە، خوای گەورە لێیان ناپرسێتەوە و تاكەكانی كۆمەڵ تەنها لە خۆیان بەرپرسیارن؛ نا، نابێت كە ئوممەتی ئیسلام هیدایەتی وەرگرت، واز لە كەسان و میللەتانی دەوروبەری بهێنێت، ئایەتەكە بانگەواز و بەربەرەكانێی ناڕاست و لەڕێدەرچوون لەسەر كەس لانابات".

بڕگەی چوارەم:
هەڵوێست و ئاکاری پیاوچاکانی پێشین لە بانگەواز و کارکردندا بۆ ئیسلام:

مێژوو، ئەو کانی و سەرچاوە نەبڕاوەیەیە کە دەتوانین سوننەت و باوی ژیانی لێوە هەڵگۆزین، ماناکانی سەرکەوتن و ژێرکەوتن و بنیاتنان و ڕووخاندنی لێوە فێر ببین، سوود لە خاڵ و هەڵوێستە بەهێزەکانی وەربگرین و نەهێڵین لاوازی و پشێوییەکانی دووبارە ببنەوە، چونکە لاری و خراپی -ئەگەر یەکەمجار نەزانین بێت- ئەوا دووەم جار تاوانە. مێژووی ئیسلامیش پڕە لە هەڵوێستی بەرز و مەردانەی ئەوانەی توانیویانە خزمەت بەم ئایینە بکەن و ڕووی ڕۆژگارەکەی خۆیان بەرەو بەرنامەی خوا وەربچەرخێنن و چەندەها قوتابی و شوێنکەوتوو لە دوای خۆیان جێ بهێڵن و خەڵکی بەهۆش بهێننەوە و لە کەمتەرخەمی بیانپارێزن.

(عامیری شەعبی (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەگێڕێتەوە کە کۆمەڵێک لە خەڵکی کووفە چوونە دەرەوەی شار، تا لە خەڵکی جیا ببنەوە و بۆ خۆیان خەریکی خواپەرستی بن، کە عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود ئەمەی بیست، چوو بۆ لایان، ئەوانیش زۆریان پێ خۆش بوو، پێی وتن: نیازتان چییە؟ وتیان لە خەڵکی دووردەکەوینەوە و خواپەرستی دەکەین، ئەویش فەرمووی: ئەگەر ئێوە کەناگیر بن، ئیتر کێ بەرەنگاری ناحەزان ببێتەوە؟ وازتان لێ ناهێنم، تا نەگەڕێنەوە ناو خەڵکی)[١].

---

(١) ابن مبارک: کتاب الزهد، ل: ٢٩٠.

لە ســـەدەی دووەمـــی کۆچیـــدا، خـــوای گەورە شـــەرەفی پێشـــەوایی و سەردەستەیی بانگەوازی بە عەبدوڵڵای کوڕی موبارەک بەخشی، تا ڕاستی بۆ گەل بگێڕێتەوە، کاتێک دەبیستێت هاوەڵی خۆشەویستی خۆی، فوزەیلی کوڕی عیاز (فضيل بن عياض) وازی لە جیهاد هێناوە و لە هەردوو حەرەمی مەککە و مەدینەدا خەریکی خواپەرستییە، ئەم گلەیینامەیەی بۆ دەنووسێت:[١]

يا عابدَ الحرمين لو أبصرتَنا لعلمتَ أنَّكَ في العبادةِ تلعبُ

ئەی ئەو کەسەی لە نێوان دوو شوێنی پیرۆزدا خواپەستی دەکەیت... ئەگەر ئێمە ببینیت، دەزانیت تۆ یاری بە پەرستن دەکەیت.

مَنْ كانَ يخضبُ خدَّه بدموعِه فنحورنُا بدمائِنا تَتَخْضَبُ

ئەگەر کەسانێک هەن ڕوومەتیان بە فرمێسک تەڕ دەکەن.... ئێمە گەردنمان بە خوێن ڕەنگ دەکەین.

أوكان يتعبُ خيله في باطل فخيولنا يوم الصبيحة تتعبُ

ئەگەر کەسانێک هەن وڵاخەکانیان لە ڕێی نارەواییدا ماندوو دەکەن... ئێمە وڵاخەکانمان لە سپێدەی ڕۆژی پێکدادانەوە ماندوو دەبن.

ريحُ العبيرِ لكم ونحنُ عبيرُنا رَهَجُ السنابكِ والغبارُ الأطيبُ

---

(١) ئەم نامەیەی ئیهامی عەبدوڵڵای کوڕی موبارەک (رحمەالله) شیعرە، ساڵی ١٧٠ی کۆچی، لە شاری طەرطووسی خۆراسانەوە بۆ فوزەیلی پیاوچاکی نارد، بەڵام نووسەرانی بەڕێز هەر مانای کوردییەکەیان نووسیوە! بە باشم زانی دەقە عەرەبییەکە بخەمە تێکستەکەی سەرەوە، چونکە عادەتەن دەبێت دەقە عەرەبییەکە لە سەروە دانرێت و وەرگێڕانەکەی بهێنرێتە پەراوێز، بەڵام بۆ ئەوەی نە شیش بسوتێ و نە کەباب، هەردووکیانم بردە سەرەوە. ئەوەش هەندێک دێڕی تری شیعرەکەیە، کە لە زۆر سەرچاوەدا هەیە، وەکوو: (إبن كثير: تفسير القرآن العظيم ٤٤٨/١، الذهبي: سير أعلام النبلاء ٤١٢/٨، أبو القاسم الرافعي القزويني: التدوين في أخبار قزوين ٢٣٦/٣، أبو القاسم بن عساكر: في تاريخ دمشق ٤٤٩/٣٢):

ولقد أتانا مـن مقال نبينا ... قولٌ صحيحٌ صادقٌ لا يَكذبُ
لا يستوي غبـارُ أهلَ اللهَ في ... أنف أمرئ ودخانُ نار تَلهبُ
هــذا كتابُ الله ينـطَقُ بيـننا ... ليسَ الشهيدُ بميتٍ لاَ يكـذبُ

با بۆنی میسک و عەنبەر بۆ ئێوە بێت، بۆنی خۆشی ئێمە.... هەر تەپوتۆز و خۆڵە بۆنخۆشەکەی بنناڵی ئەسپەکانمانە[1].

ئەی ئەمڕۆ چی بەوانە بوترێت کە بە تەواوی وازیان هێناوە و پشتیان هەڵکردووە و خەریکی پەرستنیش نین؟

لە پاش ئەمان و لە سەدەی شەشەمی کۆچیدا، شێخی خواناس و بانگخوازی لێبڕاو، شێخ عوبدولقادری گەیلانی (رحمە اللە) لە بەغداوە دەنگی بانگەوازەکەی سەرلەنوێ بڵند کرد و تینی دایەوە بەر هیممەتی خەڵک و بۆ کارکردن کەوتەوە هاندانیان، دەیفەرموو: (خواناسی تازە و سەرەتا لە خەڵک هەڵدێت و خۆی حەشار دەدات، بەڵام خواناسی تەواو بە دوایاندا دەگەڕێت و بەرەو ڕوویان دەچێت، چونکە لە خوا زیاتر لە کەسی تر ناترسێت، ئەوەی سەرەتا و تازەیە، لە بێباوەڕ و تاوانباران کەنار دەکەوێت، ئەوەش کە خێری تیایە سوودمەند دەبێت، چۆن بانگخواز کەمتەرخەم دەبێت لە کاتێکدا بزانێت دەرمانی دەردەکانی ئەو خەڵکەی پێیە؟

ئەوەی خواناسی ڕاستەقینە نەبێت، ناتوانێت بەدەم تاوانبارانەوە پێ بکەنێت و لەگەڵیاندا بدوێت، دڵسۆزانە دەتوانن لە تاریکایی ژیان خەڵکی دەربهێنن و ڕیزی موسڵمانانیان پێ پتەو بکەن و شەیتانیان پێ ڕاوبنێن)[2].

(ابن الجوزي) لە بەغدا و لە هەمان کاتدا، دەنگی دەخاتە پاڵ دەنگی و دەفەرمووێت: "ئەوانەی لە خەڵک دوور و کەنارن، سیفەتی شەمشەمەکوێرەیان هەیە، خۆیان لە سوودگەیاندن بە خەڵک بێبەش کردووە، ئەگەر لە سەردانی نەخۆش و شوێنکەوتنی جەنازەش دوانەکەون هەر باشە، بەڵام ئەمە حاڵەتی

(١) پەڕاوێزی پەرتووکەکە لێرەدا زۆر پشێو بووە، وا دەزانم نووسەرانی بەڕێز، شیعرەکەیان لە (السبكي: طبقات الشافعية الكبرى ل: ٢٨٧) وەرگرتبێت و بە هەڵە ژمارەی پەڕاوێزەکەیان بۆ دانابێت، (والله اعلم).

(٢) شێخ عبدالقادری گەیلانی: الفتح الرباني ل: ٧٣.

ترسنۆکەکانە، ئازاکانیش خەریکی شت فێربوون و فێرکردنن، کە ئەمەش کاری پێغەمبەرانە (سەلامی خوایان لێ بێت)".

دانیشتن لە ماڵدا و دەستگرتن بە کڵاوەوە تا با نەییات، حاڵەتەکە بەرەو خراپتر و نالەبارتر دەبات، گۆڕەپان بۆ لە خوا یاخیبووان چۆڵ دەکات و باڵادەستی و زۆر قەبارەییان پێ دەبەخشێت. تەڵحەی کوڕی عوبەیدوڵڵای قورەیشی (خوا لێی ڕازی بێت) دەفەرمووێت: "کەمترین عەیبە و نەنگی بۆ خەڵک، ئەوەیە لە ماڵەوە دابنیشن و هیچیان لەدەست نەیەت".

هەروەها دەفەرمووێت: "ئەو زانایەی لە قورئان و سوننەت و حەڵاڵ و حەرام شارەزا بووە و ڕێگەکانی خێر و چاکەی زانی، چوونە ناو خەڵک و ئامۆژگاریکردنیانی باشترە وەک لە کەنارگیربوون و قورئان و سوننەت خوێندن و تەسبیحاتکردن"[1].

لە پاش ئەمانە، پێویستە ئاشکرا بێت، بانگەواز و دەرچوون بۆ کارکردن بۆ ئیسلام لەم ڕۆژگارەی ئەمڕۆدا؛ لە کارە سوننەتەکان لە پێشترە و لەوان زیاتر پاداشتی قیامەتی هەیە.

(١) ابن الجوزي: صيد الخاطر ل: ٢٢٤.

بڕگەی پێنجەم:
بوارەکانی بانگەواز و کارکردن بۆ ئیسلام:

هەر وەک پشێوی و ئاڵۆزییەکانی ئەمڕۆی مرۆڤایەتی تەنها یەک لایەن نین و زۆر لایەن و بوار و ڕووکاریان گرتووەتەوە، بە هەمان شێوە پێویستە پڕۆژەکانی بانگەواز و کارکردن بۆ ئیسلام، هەموو بوارەکانی ژیان بگرنەوە و بەشداری هەموو ڕووەکان بکەن و بتوانن بەرەو ئیسلام بیانبەن.

گرنگترین بوارەکانی کارکردن و بانگەواز لەمڕۆدا ئەمانەن:

١- چاک پەروەردەکردن: واتا فێرکردن و پەروەردەکردنی ئەوانەی هاتوونەتە ناو بازنەی ئیسلامەوە، بە بووژاندنەوەی باوەڕیان و پاککردنەوەی دڵ و دەروونیان و پارسەنگکردنی ڕەوشتیان و بەرزکردنەوەی هیممەتیان و بەردەوامکردنیان لەسەر پەیوەستبوون بە ئیسلامەوە، تا بتوانن ئەوانیش ڕۆڵی خۆیان ببینن و ئیسلام لە ماڵ و خێزانی خۆیاندا پیادە بکەن و خەڵکی تری بۆ هانبدەن.

٢- هۆشیاریی ڕامیاری: تا دەسەڵات و فەرمانڕەوایی لە دەست لاواز و لێنەهاتووان دەربهێنن، هێز و دەسەڵات لە بڕی ئەوەی هۆکارێکی چەوساندنەوە و خۆسەپاندن بێت، پێویستە بکرێتە هۆکارێکی بڵاوکردنەوەی خێر و چەسپاندنی دادپەروەری لە نێوان تاکەکانی کۆمەڵدا، تا ئازادییەکان بۆ گشت خەڵکی دابین بکرێن و هەموو کەسێک مافە سیاسی و یاساییەکانی خۆی دەست کەوێت، ئەمەش بەو موسڵمانە پەروەردەکراوە هۆشیارانە دەکرێت.

٣- لایەنی کۆمەڵایەتی: تا تاکەکان بتوانن چارەسەری دەردە کوشندەکانی کۆمەڵ لە هەژاری، برسیەتی، نەزانی و نەخۆشی بکەن، لە جێیاندا، دیاردەکانی

خۆشەویستی، بەزەیی، نەرمونیانی و ڕەوشتە کۆمەڵایەتییە پەسەندەکان ڕەسەن بکەنەوە و دیاردە دزێوەکان بسڕنەوە.

٤- دادپەروەریی ئابووری: تا موسڵمانان بتوانن لەو ڕێگەیەوە جێدەستیان دیار بێت لە پێشخستن و گەشەپێدانی وڵاتیان، تا بیسەلمێنن کە موسڵمانان بە ئەمەک و ئەمینداری باشن و دەستپاکن، شیاوی ئەوەن سامانی گەل بدرێتە دەستیان.

٥- پێکەوەنانی هێزی جیهادی: تا زەوییە داگیرکراوەکان و ستەمە ڕامیارییەکان نەمێنن و موسڵمانان بتوانن تیایاندا بوونی خۆیان بسەلمێنن، تا دیار بێت کە هێز نیشانەیەکی ئیسلامە و بۆ چەسپاندنی ئاشتی و ئارامی دەخرێتە کار. تا بشزانرێت کە لەشکری ئیسلام، لەشکری سۆز و ڕەحمەت و میهرەبانییە.

٦- هەقخوازیی دەزگاکانی ڕاگەیاندن: تا فیکر و بۆچوونی ئیسلام بگاتە هەموو ماڵ و کەسێک و بە جۆرەها شێواز پێشکەشیان بکرێت، گرێکوێرە دروستکراوەکان بکرێنەوە و خەڵکی چەمکە هەڵەکانیان لا ڕاست ببێتەوە، جگە لەمە، هۆکارێکی پاک و باشی ئاڕاستەکردن و پەروەردەکردنی کۆمەڵگەش بێت و بەدووریان بخاتەوە لەو باو و نەریت و نەخۆشییانەی کە لەم ڕێگەیەوە خۆیان کردووە بە ناوجەرگەی کۆمەڵگەی کوردەوارییاندا.

٧- ڕۆشنبیریی فیکری و بەرفراوانکردنی زانستی: تا تێگەیشتن و بۆچوونەکان بەرانبەر ئیسلام ڕاست بکرێنەوە و هەموو گومانە خراپەکان لە ئاستیدا بڕەوێنرێنەوە، تا بسەلمێت کە ئیسلام دوورە لە کەموکووڕی و لاوازی و ئەو هەڵانەی بەرنامە دەستکردەکانی تری مرۆڤ تێی کەوتوون.

ئەمانە و چەندین جۆر بواری تر، کە ڕەنگە شوێن و کات و تایبەتمەندیی کۆمەڵگەکان دروستیان بکەن، هەموویان بواری کاری ئیسلامین و هەڵی بانگەوازن بۆ بەرنامەی خوای گەورە، گرنگ نییە چ بەرگ و ناونیشانێک هەڵدەگرن و بە چ شێوازێک پێشکەش دەکرێن، بۆیە پێویستە موسڵمان لە

ئاستیاندا ترس دروست نەکات و لە خزمەتکردن تیایاندا نەسلەمێتەوە و بەشدارییان تێدا بکات، دڵنیاش بێت لەوەی ئەرکی خۆی بەجێ هێناوە و پاداشتی قیامەتی خۆی مسۆگەرە. گرنگ و چاکە کە هەوڵ بدات شێواز و هۆکاری شیاو و تازە بۆ ئەم کارانە بدۆزێتەوە و داهێنان لە بانگەوازدا بکات و زۆرترین ژمارە لە خەڵک بە ئایینی ئیسلامەوە پەیوەست بکات، چونکە ئەمە داناییە و داناییش ونبووی مرۆڤی موسڵمانە و لە هەموو کەس زیاتر خاوەنیەتی، هەر وەکوو کە پێغەمبەری سەروەرمان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: (الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ فَحَيْثُ وَجَدَهَا فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا)[(١)]، واتا: دانایی، بزربووی موسڵمانە؛ لە هەر کات و شوێنێکدا بیدۆزێتەوە، ئەو شایانترە وەری بگرێت.

لە کۆتاییدا؛ ستایش هەر شایستەی خوای میهرەبانە، کە کاری گەیاندنی بەرنامەکەی دوای پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) سپاردووە بە دڵسۆزان وخەمخۆرانی ئوممەت، والحمدلله.

(١) نووسەرانی بەڕێز نووسیویانە: (رواه الترمذي وابن ماجة). ڕاستە: ترمذی (٥١/٥)، ئیبنو ماجە (١٣٩٥). شێخی ئەلبانی (رحمەالله) لە هەردوو پەرتووکی (ضعيف سنن الترمذي/٥٠٦) و (ضعيف سنن ابن ماجة/٩١٢)دا دەفەرمووێت: زۆر زەعیفە.

باسی پێنچەم
پێویستبوونی بە کۆمەڵ کارکردن بۆ ئیسلام

رێڕەو:

لە باسەکانی پێشوودا، گەیشتینە ئەو قەناعەتەی کە بانگەواز و کارکردن بۆ ئیسلام، ئەرکێکی شەرعی و زەڕوورەتێکی واقیعییە و لە ئەستۆی هەموواندایە، بەڵام ئەم ئەرکە بەوەندە تەواو نابێت کە هەریەکە بە تەنها و بەبێ بەرنامە و لێرە و لەوێ بە پەرتەوازەیی سەرقاڵی بانگەوازکردن بێت و هیچ پەیوەندی و هاوکارییەکی لەگەڵ برا و خوشکەکانی تریدا نەبێت، پێویستە لەسەر هەموویان، لە رێگەی کۆمەڵێکی ئیسلامییەوە ئەو ئەرکە جێبەجێ بکەن.

کاری بەکۆمەڵ (هەر چەندە کەموکورتیی تیا بەدی بکرێت)، هەمیشە لە کاری فەردیی تاککەسی گەلێک چاکتر و بەرەکەتدارترە، چونکە ئەو شوێنەوار و کاریگەرییەی کە کاری بەکۆمەڵ لەسەر ڕەوتی ژیان هەیەتی، هەرگیز بەراورد ناکرێت بە شوێنەوار و کاریگەرییەکانی کاری فەردی، هەر بۆیە ئیمامی عەلی فەرموویەتی: (**كَدَرُ الجَمَاعةِ خَيْرٌ مِن صَفْو الفرْد**)[1]، واتا: لێڵیی کۆمەڵکاری، خێردارترە وەک لە ڕوونی تاککاری.

---

(١) نووسەرانی بەڕێز هەروا قەولەکەیان بەبێ سەنەد و سەرچاوە هێناوە. هەندێک سەرچاوەی کۆن ئەم قەولەیان بەبێ سەنەد هێناوەتەوە، زۆرینە دەفەرموون: قەولی سەیدنا عەلی کوڕی ئەبوو تالیبە (خوا لێی رازی بێت)، بلاذەری لە (أنساب الأشراف)دا دەفەرمووێت: قەولی موعاوییەی کوڕی ئەبوو سوفیانە (خوا لێیان ڕازی بێت)، هەمووشیان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە سەنەدی نییە! بڕوانە: (الجاحظ: البيان والتبيين/ل: ١١٢). ئەمە جگە لەوەی هەندێک دەفەرموون: (**خَيْرٌ مِن صَفْو الفرْد**)ە و هەندێکی تریان دەفەرموون: (**خَيْرٌ مِن صَفْو الفُرْقة**)یە، بەهەرحاڵ، ئێمە پێمان وایە کە بەرچاوڕوونی بۆ تاک و کۆمەڵکار چاکترە لە دیدلێڵی، جا تاککار بێت، یان کۆمەڵکار. بەتایبەتی کە خوای گەورە بەرچاوڕوونانی (بە بەڵگەی شەرعی) نەکردووە بە هۆکاری ترفرەقە و جودابوونەوە کە دەفەرمووێت: ﴿وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۚ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾﴾ آل عمران: ١٠٤ - ١٠٥، والله اعلم.

لەم باسەدا، دێینە سەر تاوتوێکردنی ئەم بابەتە و ڕادەی پێویستبوونی کاری بەکۆمەڵ لە ئیسلامدا و لە دووتوێی چەند تەوەرەیەکی سەرەکییەوە تیشکی دەخەینە سەر:

بڕگەی یەکەم: ڕا و بۆچوونی پێشەوایانی پێشین، لەبارەی کاری بەکۆمەڵەوە.

بڕگەی دووەم: ئەو هۆیانەی کە کاری بەکۆمەڵ واجب دەکات.

بڕگەی سێیەم: بەڵگەکانی واجببوونی کاری بەکۆمەڵ.

بڕگەی چوارەم: بنەماکانی کاری بەکۆمەڵ.

بڕگەی یەکەم:
ڕای پێشەوایانی پێشین، دەربارەی کاری بەکۆمەڵ:

شتێکی بەڵگەنەویستە کە بانگەواز بۆ ڕێگەی خوا کارێکی پێویستە، گرنگترین کارە و بەبێ ئەو، ئایینی خوا بڵاو نابێتەوە، بۆیە هەر شتێک ئەم ڕاسپاردە گرنگە ئاسان بکات، بە هەمان شێوە ئەویش پێویستە، لە ڕوانگەی ئەم یاسا شەرعییەوە کە دەفەرمووێت: (**ما لا يتم الواجب إلا بە فهو واجب**)، واتا: هەرشتێک فەرز بەو نەبێت تەواو نەکرێت، ئەویش فەرزە.

پێشەوایانی ئێمە چاک لەم مەسەلەیە تێگەیشتبوون و بەڕوونی ئەم باسەیان کردووە و ئەوەیان دەرخستووە کە بەبێ کاری بەکۆمەڵ، ئەستەمە بانگەوازی خوا بە خەڵکی بگات و بڵاوببێتەوە، بۆیە هەمیشە خۆیان لە گۆشەگیری و دوورەپەرێزی پاراستووە.

ئەو زانا پایەبەرزانە لە فەتواکانیاندا ئەم کارەیان بە گرنگ داناوە و جەختیان لەوە کردووەتەوە کە کاری بەکۆمەڵ، کارێکی پێویستە و ناکرێت پشتگوێ بخرێت، جا ئەو کارە بەکۆمەڵە لەژێر هەر ناو و نیشانێکدا بێت، گرنگ نییە، مەبەست ناوەڕۆکە نەک ناو، هەروەها بوونی سەرۆکێکی خاوەن بڕیاریش بۆ کۆمەڵ پێویستە، جا ئەو سەرۆکە هەر ناوێکی هەبێت: ڕابەر، سەرۆکی گروپ و پارت و .. هتد، ئەم جۆرە ناوانەش، لە فەرهەنگی زاراوەی ئیسلامیدا شتێکی تازە نین، بەڵکوو لە کتێبە فیقهییەکاندا ئاماژەی بۆ کراوە، ئەوەتا پێشەوا (ابن تيمية) لەبارەی کاری بەکۆمەڵەوە دەفەرمووێت:

(وشەی (زعیم) هاوشێوەیە لەگەڵ (کفیل و ضمین)دا، خوای گەورە

دەفەرمووێت: (﴿قَالُوا۟ نَفۡقِدُ صُوَاعَ ٱلۡمَلِكِ وَلِمَن جَآءَ بِهِۦ حِمۡلُ بَعِيرٖ وَأَنَا۠ بِهِۦ زَعِيمٞ ٧٢﴾ یوسف: ٧٢، واتا: وتیان پێوەری دانەوێلەکەی پاشامان لێ بزر بووە؛ هەرکەسێک بیهێنێتەوە، باری حوشترێکی خەڵات دەکرێت، سەیدنا یوسف (سەلامی خوای لێ بێت) فەرمووی: خۆشم کەفالەتی ئەوە دەکەم.

ئەو کەسەی کاری بەکۆمەڵی پێ سپێردراوە، ئەوە (زعیم)ە، جا ئەگەر چاکەخواز بوو، ئەوا سوپاسکراوە، ئەگینا شایەنی سوپاس نییە.

وشەی (رأس الحزب)یش بە سەرۆکی کۆمەڵێک دەوترێت کە کۆ بن لەسەر شتێک، جا ئەگەر کۆبوونەوەیان لەسەر فەرمانی خوا و پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) بەبێ زیاد و کەم بوو، ئەوا موسڵمانن و پەیڕەوی بەرنامەی ئیسلامن، ئەگەر زیاد و کەمیان هەبوو وەک ئەوەی حیزبچێتییان کرد و تەنها ئەوانەیان خۆش دەویست کە هاوبیریانن و ئەگەر وا نەبن ئەوا پشتیان تێ دەکەن، بەبێ گوێدانە ئەوەی ئایا لەسەر هەقن یا ناهەقن، بێگومان ئەو جیاوازییە، کارێکی باش نییە و خوا و پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) پێی ڕازی نابن، چونکە خوا و پێغەمبەر (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ)، فەرمانیان بە کاری بەکۆمەڵ داوە و جیاوازی و دووبەرەکییان قەدەغە کردووە، فەرمانیان بە هاوکاریکردن لە کاری چاکە و خواپەرستی داوە و ڕێگرییان لە کاری خراپە و تاوان کردووە)[1].

ئەوەی سەرەوە، دەقی فەرموودەکەی پێشەوا ئیبن تەیمییە بوو، کە نزیکە خوێنەر بڕوا نەکات کە قسەی ئەو پیاوە پێشینەیە.

ئەم دەقە، بەڵگەیەکی ڕوونە بۆ ئەوانەی کە کاری (جەماعی) بە کارێکی تازە و دروستکراو دەزانن، هەروەها پاڵپشتێکی گرنگە بۆ بانگخوازان و هیممەتێکی تریان پێ دەدات لەسەر کاروانی ڕێگەی خوا و بە گژ ئەو کەسانەشدا دەچێتەوە کە کاری جەماعی بە کارێکی (بدعة) لە قەڵەم دەدەن.

(١) نووسەرانی بەڕێز هەر نووسیویانە: المنطلق/ محمد أحمد الراشد.

دەبێت ئەوانە چۆن ڕوویان بێت بە کاری پێغەمبەران (علیهم السلام) بڵێن (بدعــــة)؟: ﴿قُلۡ هَٰذِهِۦ سَبِيلِيٓ أَدۡعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِيۖ﴾ یوسف: ١٠٨، واتـــا: بفەرمـوو: ئـا ئەمە ڕێبـازەکەی مـنە، خـۆم و ئەوانەی شـوێنکەوتوومن -بەرچاو ڕۆشنانە- خەڵکی بۆ ئەم ڕێبازە بانگهێشت دەکەیـن. ئیـبن قەیـیم دەفەرموویـت: (فەڕاء)، کە زانـایەکی زمـانەوانییە، هەروەهـا کۆمەڵێـک دەڵـێن: ﴿وَمَنِ ٱتَّبَعَنِي﴾ عەتفە لەسەر ضەمیری ﴿أَدۡعُوٓاْ﴾، واتا: من بۆ ڕێگەی خوا بانگ دەکەم، ئەوانەش کە شوێنی من دەکەون، دەبێت ئەوانیش خەڵکی بانگ بکەن بۆ ڕێگەی خوا.

لە ئایەتێکی تـردا، خـوای گەورە دەفەرموویـت: ﴿وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيّٖ قَٰتَلَ مَعَهُۥ رِبِّيُّونَ كَثِيرٞ﴾ آل عمران: ١٤٦، واتا: زۆر پێغەمبەر هەبوون کە کۆمەڵ کۆمەڵ خواویستان لە خزمەتیاندا دەجەنگان.

ئیبن قەییم دەڵێت: وشەی ﴿رِبِّيُّونَ﴾، واتا: کۆمەڵەکان، چونکە ﴿رِبِّيُّونَ﴾ کـۆیە و تاکەکەشی (رِبَّە)یە، واتا: کۆمەڵ.

بڕگەی دووەم:
ئەو هۆیانەی کاری بەکۆمەڵ واجب دەکەن:

کۆمەڵێک هۆ هەن کە کاری (جەماعی) واجب دەکەن، لەوانە:

یەکەم: گەیاندنی پەیامی خوا بە خەڵکی:

بێگومان گەیاندنی پەیامی خوا بە خەڵکی و نەهێشتنی بەهانە و بیانوویان، کارێکی پێویست و شەرعییە، ئەم کارە گرنگەش بەبێ هاوکاریکردنی یەکتری ئەنجام نادرێت، کاتێک ئەم کارە بەرەو پێش دەڕوات؛ کە موسڵمانان پشتیوانیی یەکتر بن بۆ گەیاندنی پەیامی خوا.

کاتێک سەیری فەرمانەکانی ئیسلام دەکەین، دەبینین هەمووی بە شێوەی کۆ هاتووە، ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە خەڵکی، حەزیان لە کۆبوونەوەیە. وەک (ابن خلدون)[1]، دەفەرمووێت: **(الإنسان مدني بالطبع)**، واتا: مرۆڤ هەر بەپێی

(١) ئەم قەولە هەرچەندە وا بەناوبانگە کە زانای گەورەی ئیسلام و دامەزرێنەری زانستیی کۆمەڵناسی، ئیبنوخەلدوون (رحمه الله) (کە ساڵی ٨٠٨ی کۆچی مردووە) فەرموویەتی، بەڵام لە ڕاستییدا قەولەکە هی ئەو نییە و ئەو لە (المقدمة ل: ٤١)دا نەقڵی کردووە، بۆیە فەرموویەتی: (الاجتماع الإنساني ضروري ويعبر الحكماء عن هذا بقولهم الإنسان مدني بالطبع أي لا بد له من الاجتماع الذي هو المدينة في اصطلاحهم وهو معنى العمران). لە ڕاستیدا پێشتر ئیمامی ئیبنو تەیمییە (رحمەالله) (کە ساڵی ٧٢٨ ی کۆچی مردووە) لە پەرتووکی (الرد على البكري ل: ١٨٩/١)دا دەفەرمووێت: (إذ كان الإنسان مدنيا بالطبع لا تتم مصلحته إلا ببني جنسه) و لە پەرتووکی: (بيان تلبيس الجهمية في تأسيس بدعهم الكلامية: ٥٥/٢)دا دەفەرمووێت: (والانسان مدني بالطبع لا يعيش الا مع بني جنسه). هەروەها ئیمامی ئیبنولقەییمیش، (کە قوتابی ئیمامی ئیبنو تەیمییە بووە و ساڵی ٧٥١ی کۆچی مردووە) لە (زاد المعاد ١١/٣) و پەرتووکی تردا بەکاری هێناوە. والله اعلم. ئەمە لە گەورەیی ئیبنو خەلدوون کەم ناکاتەوە بێگومان. ئیبنوخەلدوون ئەوەندەی بەسە کە زانایانی کۆمەڵناسی لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا،

سروشـتی خـۆی، شارسـتانییانەیە. یەکێـک لە دیمەنەکـانی (مەدەنیـیەت) و شارستانی، بەکۆمەڵ ژیانە. مادام کۆمەڵ هەبێت، حەتمەن بۆ گەیاندنی پەیامی خوا زەرووری و پێویستن.

دووەم: هاوکاریکردن لەسەر کاری چاکەخوازی:

کاتێک خوای گەورە داوامان لێ دەکات هاوکاریی یەکتر بکەین: ﴿وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلْبِرِّ وَٱلتَّقْوَىٰۖ وَلَا تَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِۚ﴾ المائدة: ٢، واتـا: یـارمەتیی یەکـتری بـدەن لەسەر کاری خێر و چاکە و تەقواکاری، یارمەتیی یەکتری مەدەن لەسەر کـاری گوناح و دەستدرێژی. ئەوەمان وەبیر دەخاتەوە کە کۆمەڵێـک ئەرک هەن، بەبـێ هاوکاریی یەکتر ئەنجام نادرێن، بۆیە پێویستە موسڵمانان وەک چینی دیوار بن و هەندێکیان ئەوانی تر بەیەکەوە ببەستنەوە و ببـنە تەواوکەری یەکـتری، هەمـوو خشتێک ڕۆڵی خـۆی دەبینێـت و ئاشـکرایە کە بەبـێ هاوکـاریکردن، دیـوارەکە دەڕووخێت.

سێیەم: جیاوازیی توانا و لێهاتوویی و خستنەگەڕی تواناکان:

خـوای گەورە مرۆڤەکـانی وا دروسـت کـردووە کە لە توانـا و لێهاتووییـدا جیاوازییان هەبێت و هەر یەکە تایبەتمەندیی خۆی هەبێت لە بوارێکدا، ئەمەش وا دەکات کە مرۆڤ نەتوانێت بە تەنها بژی، بەڵکـوو پێویسـتی بە خەڵکـانی تـر هەیە و بە هەموویان دەتوانن تابلۆی ژیان بنەخشێنن.

لە ئەنجـامی کـاردا وزە و تواناکـان دەردەکەون و ڕێـڕەوی سروشـتی خۆیـان دەگـرنەبەر، بـۆ ئەم مەبەسـتەش کـاری بەکـۆمەڵ پێویسـتە، هەتـا ئەو وزە و توانایانە بەفیڕۆ نەچن و هەر یەک لە شوێنی خۆیدا بەکاربهێنرێت.

دان بەوەدا دەنێن کە دامەزرێنەری زانستی کۆمەڵناسییە لە جیهاندا.

چوارەم: ئامانجەکانی ئیسلام پێویستی بە کاری بەکۆمەڵ هەیە:

ئەو ئامانجانەی کە ئیسلام هەوڵی بۆ دەدات، زۆر گەورەن و ماندووبوونێکی زۆریان دەوێت و بە تەنها ئەنجام نادرێن، بەڵکوو پێویستە موسڵمانان کۆ بن، هەتا بتوانن ئەو ئەرکانە بە ئەنجام بگەیەنن.

یەکێک لەو ئامانجە گەورانە -کە ئاواتی هەموو موسڵمانێکە- هێنانەدیی دەوڵەتی ئیسلامی و پیادەکردنی فەرمانی خوای گەورەیە لەسەر زەویدا، بێگومان کارێکی ئاوا گەورە و پیرۆز، هەروا سانا و ئاسان نییە و پێویستی بە زەحمەت و خۆماندووکردن هەیە و بە چەند هەوڵێکی لابەلا و بێ بەرنامە نایەتە دی، بەڵکوو پێویستە هەموو تواناکان بخرێنە پاڵ یەک و بەرەو دەستەبەرکردنی ئەو ئامانجانە ئاڕاستە بکرێن.

پێنجەم: تاک لە ناو کۆمەڵدا گەشە دەکات:

ڕادەی پێگەیشتنی تاک، کەوتووەتە سەر ئەوەی تا چەندە دەتوانێت خۆی لەنێو کۆمەڵدا بگونجێنێت.

لە ئەنجامی مامەڵەکردن لەگەڵ تاکەکانی نێو کۆمەڵدا، تاک هەوڵ دەدات خۆی چاک بکات و ئەو وزە و توانایەی کە تیایەتی بیخاتە گەڕ بۆ هاوکاریکردنی هاوکارەکانی، ئەگینا تاکێکی بێکەڵک و بێسوود دەبێت و هیچ ڕۆڵێکی ئەوتۆی لە ژیاندا نابێت.

بێگومان ئەو جۆرە ژیانەش -کە هەر کەس بۆ خۆی بژی و لە کۆمەڵگە دوورەپەرێز بێت- پێچەوانەی ئەرکی سروشتیی ئادەمیزادە کە لەپێناویدا دروست کراوە.

شەشەم: بەرەنگاربوونەوەی نەخشە و پیلانی دوژمنان:

شتێکی بەڵگەنەویستە کارێکی ئاوەها پیرۆز و گرنگ، بەبێ کۆسپ و

تەنگوچەڵەمە نابێت و دوژمنان لێی ناگەڕێن بەئاسانی بەرەو پێش بڕوات، بـۆیە هەردەم لە بیـری ئەوەدان -بە هەر ڕێگـایەک کە بۆیـان بلوێـت- بەرهەڵسـتیی موسڵمانان بکەن، جا بە شێوەی شەڕی بەرانبەر و بە چەک بێت، یان بە شـێوازی تر، وەک دروستکردنی جۆرەها پارت و ڕێکخراو بۆ لادانی موسڵمانان لە ڕێـگەی ڕاستی ئیسلام.

ئەو جـۆرە نەخشـە و پلانـانەی دوژمنـان، خـۆڕاگریی دەوێـت، پێویسـتی بە هەوڵدان و خۆئامادەکردن هەیە بۆ بەرەنگاربوونەوە، بە هەمـان چەک کە دوژمـن بەکـاری دەهێنێـت، بێگومـان ئەمەش بە تەنهـا ناکرێـت و پێویسـتی بە هاوکاریکردنی گشت موسڵمانان هەیە.

بۆیە پێویستە سەربازانی ئیسلام، پشتیوانی یەکتر بن و یەکڕیز بـن لە بەردەم دوژمناندا، بەم کارەیان سەرکەوتن مسۆگەر دەکەن و شکست بە پلانـی دوژمـن دەهێنن (إن شاء الله).

بڕگەی سێیەم:
بەڵگەکانی واجببوونی کاری بەکۆمەڵ:

یەکەم: پەرستنەکان بەکۆمەڵ ئەنجام دەدرێن:

کاتێـــک چاوێـــک بە بەرنـــامەی ئیسلامدا دەخشـــێنین، بەڕوونـــی بۆمـــان دەردەکەوێت کە لە هەموو فەرمانەکانـدا ڕەچـاوی کۆمەڵکـاری (جەمـاعییەت) کـراوە، ئەمەش ئەوە دەسـەلمێنێت کە ئـاییني ئیسلام، ئـاییني هەمـوو گـرۆی ئادەمیزادە بەگشتی و بۆ ئەوە هـاتووە فەرمـانڕەوایی خەڵکـی بکـات بەکـۆمەڵ، نەک چەند تاکێکی جیاجیا و لەیەک پچڕاو.

ئەگەر سـەیری پەرسـتنەکان (عبـادات) بکەیـن، دەبینـین (جەمـاعی)ن، کۆمەڵکاری لە هەموویاندا ڕەچاو کراوە و هۆی تەواوکاری ئەو پەرستنەیە.

- (نوێژکردن) کە سەرچاوەی ملکەچی و هۆی پەیوەندییە بە خـوای گەورەوە، ئەسڵ وایە بە کۆ ئەنجام بدرێت، جا پێـنج فەرزەکە بێـت، یـان نـوێژی جـومعە و جەژنەکان.

- بە مەبەستی هاوکاری و یارمەتیدانی یەکتریش زەکاتدان فەرز کراوە.

- هەروەها حەجکردن بە هەمان شێوە، کۆیی تیا ڕەچاو کـراوە و موسـڵمانان لە یەک کاتدا و لە یەک شوێندا کۆ دەبنەوە.

- یەک مانگیش دیاری کراوە کە تێکڕای موسڵمانانی جیهان، بەیەکەوە تیایدا بەڕۆژوو دەبن.

ئەگەر تەماشایەکی نیزامی (کۆمەڵایەتی)ش بکەین، بۆمان دەردەکەوێت کە

له هەمـــوو لایەنەکانیـــدا کۆمەڵکـــاری ڕەچـــاو کـــراوە، جـــا لە ڕێنمـــوویيە کۆمەڵایەتییەکانــدا بێــت، یــان لە مەســەلەی دروســتکردنی خێزانــدا، یــان لە گرنگیـدان بە خـزم و دەرودراوسـێ و پەیوەنـدییە کۆمەڵایەتییەکـانی تـری نـاو کۆمەڵگەی ئیسلامی.

- لە نیزامـی (ئـابووری و سیاسـی و فێرکـردن)دا، بەهەمـان شـێوە ئەم لایەنە ڕەچاو کراوە.

دووەم: ڕێنموويیەکانی قورئان هەمووی بەکۆمەڵە:

ئەگەر بەوردی سـەیری قورئـانی پیـرۆز بکەیـن، ئەوەمـان بەڕوونـی بـۆ دەردەکەوێت کە زۆربەی ئەو ئایەتانەی موسـڵمانان هـان دەدەن بـۆ ئەنجامـدانی کارێکی چاک، یان نەکردنی کارێکی ناڕەوا و خـراپ، هەمـووی بە شـێوەی کـۆ هاتووە.

ئەمە هێمایە بۆئەوەی کە ئەوانەی مەبەستن لە فەرمانەکاندا، کۆمەڵێک تاکی گۆشەگیر نین، بەڵکوو کۆمەڵێکی سەربەخۆی خاوەن قەوارەیەکـی تـایبەتە، کە لە کۆمەڵگەکانی تر جیای دەکاتەوە.

هەروەهـا هێماشـە بـۆ ئەوەی کە ئەسـڵ ئەوەیە موسـڵمانان لەژێـر بەیـداخی کۆمەڵدا بن، یان لەژێـر بەیـداخی دەوڵەتێکـی ئیسـلامیدا بـن، کە فەرمـانڕەوای کۆمەڵگەی ئیسلامی بێت.

ئەمانەی خـوارەوە کـۆمەڵێکن لەو ئـایەتە پیـرۆزانەی کە خـوای گەورە ڕوو دەکاتە موسڵمانان و دەفەرموویت:

- ﴿وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ وَلَا تَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِۚ﴾ المائدة: ٢، واتــا: یــارمەتی یەکتری بدەن لەسەر کاری خێر و چاکە و تەقواکاری، یـارمەتی یەکـتری مەدەن لەسەر کاری گوناح و دەستدرێژی.

- ﴿وَأَعِدُّواْ لَهُم مَّا ٱسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ﴾ الأنفال: ٦٠، **واتا: بەرانبەر دوژمنان، ئەوەندەی لە تواناتاندا هەیە لە هێز ئامادە بکەن.**

- ﴿وَلَا تَهِنُواْ وَلَا تَحْزَنُواْ وَأَنتُمُ ٱلْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ١٣٩﴾ آل عمران: ١٣٩، **واتا: ورە بەرمەدەن و خەفەت مەخۆن، هەر ئێوەن سەرکەوتوون، بەو مەرجەی موسڵمان بن.**

- ﴿ٱعْدِلُواْ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ﴾ المائدة: ٨، **واتا: دادپەروەرانە ڕەفتار بکەن، ئەوە نزیکترە لە ئاستی تەقواکارییەوە.**

- ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قُوٓاْ أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ التحريم: ٦، **واتا: ئەوی ئەو کەسانەی باوەڕتانهێناوە خۆتان و خانەوادە و کەسوکارتان لە ئاگری دۆزەخ بپارێزن.**

﴿قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ﴾ آل عمران: ٣١، **واتا: بفەرموو: ئەگەر ڕاست دەکەن و منتان خۆش دەوێت، شوێنم بکەون؛ تا خوای گەورەش ئێوەی خۆش بوێت.**

- ﴿ٱنفِرُواْ خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَٰهِدُواْ بِأَمْوَٰلِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ﴾ التوبة: ٤١، **واتا: لەشسووک و قورس، گەنج و پیر، دەوڵەمەند و هەژار، پیاو و ژن، هەمووتان لەپێناوی خوادا ڕاپەڕن و بە سامان و گیانتان لەپێناوی خوای گەورەدا جیهاد بکەن.**

- ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِى ٱلْأَمْرِ مِنكُمْ﴾ النساء: ٥٩، **واتا: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە! ملکەچی بۆ خوای گەورە و ملکەچی بۆ پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و بەرپرسانی خۆتان -کە لە خۆتانن- دەرببڕن.**

- ﴿وَقَٰتِلُواْ ٱلْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً كَمَا يُقَٰتِلُونَكُمْ كَآفَّةً﴾ التوبة: ٣٦، **واتا: ئێوەش جەنگ بەرانبەر هەر هەموو کافرەکان بەرپا بکەن، مادام ئەوان هەر هەموویان جەنگتان بەرانبەر ڕادەگەێنن.**

- ﴿فَقَـٰتِلُوٓاْ أَئِمَّةَ ٱلۡكُفۡرِ﴾ التوبة: ١٢، **واتا: دەی سا کوشتاری سەرانی کوفر ڕابگەیەنن.**

ئەم ئایەتانە و چەندین ئایەتی تر لەم جۆرە، ئەوەمان بەبیر دەهێننەوە کە (أصل) ئەوەیە کە موسڵمانان بەکۆمەڵ کار بکەن و پێکەوە بن و کۆمەڵکاری (جەماعییەت) ببێتە خەسڵەتێکی هەمیشەییان و لێی نەترازێن.

- ﴿إِنَّمَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ إِخۡوَةٞ﴾ الحجرات: ١٠، **واتا: موسڵمانان برای یەکن.**

- ﴿وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ يَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ﴾ التوبة: ٧١، **واتا: موسوڵمامان ژن و پیاویان خەمخۆر و سەرپەرشتیاری یەکترین، فەرمان بە چاکە دەکەن و بەرهەڵستی لە خراپە دەکەن.**

- ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلَّذِينَ يُقَٰتِلُونَ فِي سَبِيلِهِۦ صَفّٗا كَأَنَّهُم بُنۡيَٰنٞ مَّرۡصُوصٞ ٤﴾ الصف: ٤، **واتا: خوای گەورە ئەو کەسانەی خۆش دەوێت کە بە یەکڕیزی لەپێناوی ئەودا کوشتار دەکەن، وا ڕێک دەبن، هەر وەکوو خشتی دیواری سفت و ڕاست.**

- ﴿كُنتُمۡ خَيۡرَ أُمَّةٍ أُخۡرِجَتۡ لِلنَّاسِ تَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَتَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ﴾ آل عمران: ١١٠، **واتا: بەڕاستی ئێوە باشترین ئوممەتێک بوون کە لە نێوانی گەلاندا دەرکەوتن، فەرمان بە چاکە دەکەن و بەرهەڵستی لە خراپە دەکەن.**

- ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلۡنَٰكُمۡ أُمَّةٗ وَسَطٗا لِّتَكُونُواْ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ وَيَكُونَ ٱلرَّسُولُ عَلَيۡكُمۡ شَهِيدٗاۗ﴾ البقرة: ١٤٣، **واتا: ئێمە ئاوا ئێوەمان کردە ئوممەتێکی دادپەروەر، تا ببنە شایەت بەسەر خەڵکەکەوە و پێغەمبەرەکەی خواش (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) دەبێتە شایەت بەسەر ئێوەوە.**

سێیەم: ئیسلام فەرمان دەدات بە ڕەچاوکردنی کۆمەڵکاری (جەماعییەت):

لەم بڕگەیەدا، کۆمەڵێک ئایەت و فەرموودە باس دەکەین کە بەڕوونی سیما و

سیفەتی (جەماعییەت)مان لە کاری ئیسلامیدا بۆ دەردەخەن، کە موسڵمانان هان دەدەن بۆ ئەنجامدانی، وەک:

١- خوای گەورە لەبارەی (طاعة أولي الأمر)، واتا: ملکەچی دەربڕین بۆ بەرپرسان و کاربەدەستانی موسڵمانان، کە بنچینەیەکی گرنگە لە کاری ئیسلامیدا؛ دەفەرموویت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ﴾ النساء: ٥٩، واتا: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە! ملکەچی بۆ خوای گەورە و ملکەچی بۆ پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) و بەرپرسانی خۆتان -کە لە خۆتانن- دەربڕن. بێگومان ملکەچی و گوێڕایەڵی بۆ سەرکردایەتییەک، کە کاروباری موسڵمانان ببات بەڕێوە، بناغەیەکی گرنگە بۆ کۆمەڵکاری (کاری جەماعی).

٢- لە ئایەتێکی تردا فێری (سەربازی و گوێڕایەڵی)مان دەکات و دەفەرموویت: ﴿إِنَّمَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَإِذَا كَانُواْ مَعَهُۥ عَلَىٰٓ أَمۡرٖ جَامِعٖ لَّمۡ يَذۡهَبُواْ حَتَّىٰ يَسۡتَـٔۡذِنُوهُۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَسۡتَـٔۡذِنُونَكَ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ يُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦۚ﴾ النور: ٦٢، واتا: بەڕاستی موسڵمانان ئا ئەوانەن کە باوەڕیان بە خوای گەورە و بە پێغەمبەرەکەی (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) هێناوە، کاتێک کە لە خزمەتیدا دەبن و ڕایان دێتە سەر شتێک، لەو کۆڕ و شوێنە ناڕۆن تا مۆڵەتی ڕۆیشتنەکە وەرنەگرن، ئەوانەی داوای مۆڵەتی چوونەوە ماڵەوەی خۆیانت لێ دەکەن، بەڕاستی ئا ئەوانە باوەڕی پتەویان بە خوای گەورە و بە پێغەمبەرەکەی (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ) هێناوە.

﴿أَمۡرٖ جَامِعٖ﴾ ئاماژەیە بۆ بەشداربوونی کۆمەڵکارانە لە دەربڕینی ڕادا، بۆ ئەنجامدانی کارێک، جا ئەو کارە پرس و ڕا وەرگرتن بێت، یاخود چارەسەرکردنی کێشەیەکی بێت، یان هەر کارێکی تر...

هەروەها ئەوەشی لێ دەفامرێتەوە کە موسڵمانان لە هەموو کاروبارێکیاندا، پرس بە پێشەوایان دەکەن و داوای مەشوەرەتی لێ دەکەن، نەک هەر لە خۆوە کارەکانیان بکەن.

٣- لە وەسفی پشتیوانی و توندوتۆڵیی ڕیزی جەنگاوەراندا، خوای گەورە دەفەرموویـت: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلَّذِينَ يُقَٰتِلُونَ فِي سَبِيلِهِۦ صَفّٗا كَأَنَّهُم بُنۡيَٰنٞ مَّرۡصُوصٞ ٤﴾ الصف: ٤، واتا: خوای گەورە ئەو كەسانەی خۆش دەوێت كە بە یەكڕیزی لەپێناوی ئەودا كوشتار دەكەن، وا ڕێک دەبن، هەر وەكوو خشتی دیواری سفت و ڕاست.

٤- لە چیرۆكی (بني إسرائيل)دا، خوای گەورە دەفەرمووێت: (﴿۞وَلَقَدۡ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ وَبَعَثۡنَا مِنۡهُمُ ٱثۡنَيۡ عَشَرَ نَقِيبٗاۖ وَقَالَ ٱللَّهُ إِنِّي مَعَكُمۡۖ﴾ المائـــدة: ١٢، واتا: بەدڵنیـاییەوە خـوای گەورە پەیمانـی لە نەوەی ئیسـڕائیل (كـوڕانی سـەیدنا یەعقووب (سەلامی خوای لێ بێت)) وەرگرت و دوازدە فەرماندەی لێ هەڵبژاردن و پێی فەرموون كە من وەلتاندام بێخەم بن.

لەم ئایەتە پیرۆزەدا باسی دانانی (نقباء) دەكات و ئەوەمان فێر دەكات كە -بۆ گەیاندنی بانگەوازی خوای گەورە بە خەڵكی- پێویستە (نقيب) دیاری بكرێت.

٥- خوای گەورە باسی پشتگیریی موسـڵمانان بـۆ یەكـتری دەكـات، لە كـاتی (فەرمان بە چـاكە و بەرهەڵسـتی لە خـراپە)، دەفەرموویـت: ﴿وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ يَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ﴾ التوبة: ٧١، واتا: موسڵمانان ژن و پیاویـان خەمخـۆر و سەرپەرشـتیاری یەكـترین، فەرمـان بە چـاكە دەكەن و بەرهەڵستیی لە خراپە دەكەن.

٦-هەروەهـا لە سـیفەتە گرنگەكـانی موسـڵمانان باسـی (شـورا) دەكـات و دەفەرمووێت: ﴿وَأَمۡرُهُمۡ شُورَىٰ بَيۡنَهُمۡ﴾ الشورى: ٣٨، واتا: كاروباری ناوخۆی موسڵمانان بە شورایە، ڕاوێژكارییە..

ئەم ئایەتە پیرۆزانە و دەیان ئـایەتی تـریش هەر هەموویـان ئامـاژە بـۆ ئەوە دەكەن كە كاری بەكۆمەڵ ناكرێت پشتگوێبخرێت، بەڵكـوو پێویسـتە بە گرنـگ بگیرێت هەتا بانگەوازی خوا سەرزەوی ڕووناک دەكاتەوە.

فەرمـــوودە پیرۆزەكـــانی پێغەمـــبەریش (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) ئەم مەســـەلەیەیان

پشــتگوێ نەخســتووە و بەڕوونــی فەرمــان بە کــاری جەمــاعی دەدەن، بــۆ ئەو مەبەستە چەند نموونەیەک دەهێنینەوە:

١- پێغەمــبەری خــوا (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) دەفەرمووێــت: (وَأَنَــا آمُــرُكُمْ بِخَمْــسٍ اللَّهُ أَمَرَنِي بِهِنَّ: السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ وَالْجِهَادُ وَالْهِجْرَةُ وَالْجَمَاعَةُ فَإِنَّهُ مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ قِيدَ شِبْرٍ فَقَدْ خَلَعَ رِبْقَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ)[1]، واتا: فەرمانتان دەدەمێ بە پێــنج شــت کە خــوا فەرمــانی پــێ داوم: گــوێڕایەڵی و بیســتن و تێکۆشــان و کــۆچکردن و کۆمەڵکاری، ئەو کەسەی بە ئەنــدازەی بســتێک لە کــۆمەڵ جیــا ببێــتەوە، ئەوە پەیمانی ئیسلامی لە گەردن داماڵیوە.

ئیبنوحەجەر لە (فتح الباري)دا دەفەرمووێت: "مەبەســت لە (الجماعــة)، (أهــل الحل والعقد)ە لە هەموو زەمانێکدا...".

لە (عــدة القاري شــرح صــحيح البخــاري) باســی ئەوە کــراوە کە مەبەســت لە جیــابوونەوە، هەوڵــدانە بــۆ شــکاندنی ئەو پەیــمانەی کە لە گەردنیــدایە، بــا بە ئەنجامدانی کاری بچووکیش بێت.

ئیبنولقەییم لە (إغاثة اللهفان من مصائد الشيطان) دا دەفەرمووێت: "مەبەست لە پەیوەســتبوون بە جەمــاعەتەوە ئەوەیە، پەیوەســت بێــت بە هەقەوە، بــا شوێنکەوتووانیشــی کەم بــن و نەیــارانی زۆر بــن، چــونکە کــۆمەڵی یەکەم، پێغەمبەری خوا (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) و یارانی بوون".

٢- گــوێڕایەڵی: پێویســتە لەســەر موســڵمانان لە هەمــوو فەرمــانێکی بەرپرسانیاندا گوێڕایەڵ بن، لەوانەدا کە پێیان خۆش دەبێت یان نــاخۆش، مــادام

(١) نووسەرانی بەڕێز هەر ئەوەندەیان نووسیوە: (رواه الترمذي وصححه)، ڕاستە: ترمذی (٢٨٦٣) دەشفەرمووێ: (هذا حديث حسن صحيح غريب)، ئەحمەد (١٣٠/٤) شێخی ئەلبانی (رحمەالله) لە (صحيح المشكاة/٣٦٩٤) و لە: (التعليق الرغيب ١٦٩/١) و لە: (صحيح الجامع الصغير/ ١٧٢٤)دا دەفەرمووێت: سەحیحە.

فەرمـانەکەی کە بەسـەریاندا دەدرێـت پـێچەوانەی ئیسـلام نەبێـت. ئەگەر فەرمانێک بە کاری خراپە و لادان لە یاسای خوا بە موسڵمانێک بدرێت، ئەو کاتە نە گـوێڕایەڵیی دەبێـت و نە ملکەچیشـی بـۆ دەردەبڕێـت. پێغەمـبەری خـوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرمووێت: «خەڵکینە، ببیستن و گوێڕایەڵ بـن، بـا بەنـدەیەکی سەربڕی حەبەشیش لێپرسراوتان بێت»، موسلیم ڕیوایەتی کردووە.[١]

٣- لە فەرمـوودەیەکی تـردا، پێغەمـبەری خـوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە ئاکـامی دەرچوون لە کۆمەڵ و گوێڕایەڵینەکردن ئاگادارمان دەکاتەوە، دەفەرمووێت: (مَنْ خَرَجَ مِـنْ الطَّاعَـةِ وَفَـارَقَ الْجَمَاعَـةَ فَـمَاتَ مَـاتَ مِيتَـةً جَاهِلِيَّـةً)[٢]، واتـا: ئەوەی گـوێڕایەڵی نەکـات و واز لە (جماعـة) بێنێـت، کە مـرد، مردنێکـی نەفامییـانە دەمرێت.

٤- پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەبـارەی گرنگـی و زەڕوورەتـی پەیـمان و مەترسیی پەیمان شکاندنەوە، دەفەرمووێت: (مَنْ خَلَعَ يَدًا مِنْ طَاعَـةٍ لَقِـيَ اللَّهَ يَـوْمَ الْقِيَامَةِ لا حُجَّةَ لَهُ قَالَ: وَمَنْ مَاتَ وَلَيْسَ فِي عُنُقِهِ بَيْعَةٌ مَاتَ مَيْتَةً جَاهِلِيَّةً)[٣]، واتا: هەرکەسێک گوێڕایەڵیی (بەیعەتی خەلیفە/ئەمیر)ی لە گەردن داماڵێت و دەستی هاوکاری لە موسـڵمانان بگـرێتەوە، لە ڕۆژی قیامەتـدا هـیچ بەڵگەیەکـی نابێـت بیکاتە عوزر و بەهانە، هەرکەسێک پەیمانێک لە گەردنیدا نەبوو بێت و بمرێـت، ئەوە بە نەفامی دەمرێت.

(١) نووسەرانی بەڕێز هەر ئاوا بە کوردی هێناویەتیانەوە و نووسیویانە "موسلیم ڕیوایەتی کردووە."، فەرموودەکە ئەمەیە: (اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَإِنْ اسْتُعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ كَأَنَّ رَأْسَهُ زَبِيبَةٌ)، بوخارییە (٦٧٢٣)، نەک موسلیم.

(٢) نووسەرانی بەڕێز هەر ئاوا فەرموودەکەیان بێ سەنەد و سەرچاوە هێناوەتەوە، لای موسلیم (١٨٤٨)، نەسائی (٤١١٤) ئیبنوماجە (٣٩٤٨)، ئەحمەد (٧٨٨٤).

(٣) نووسەرانی بەڕێز نووسیویانە: (موسلیم ڕیوایەتی کردووە)، ڕاستە: لای موسلیم (١٨٥١).

بڕگەی چوارەم:
کۆمەڵکاری لە ژیاننامەی پێغەمبەری ئازیزدا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ):

ئەگەر چاوێک بخشێنین بە ژیاننامەی پێغەمبەری نازداردا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، بۆمان دەردەکەوێت هەموو هەنگاوەکانی بە کۆمەڵ بووە. لە یەکەم هەنگاوی کاریەوە، چاک دەیزانی کە ئەم ئەمانەتە بە تەنیا هەڵناگیرێت و پێویستی بە کۆمەڵێکی دڵسۆز و چالاک هەیە، هەر بۆیە پێغەمبەری خوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) زۆر سوور بوو لەسەر ئەوەی کارەکان بە (جەماعی) ئەنجام بدرێن، بۆ ئەو مەبەستەش چەند نموونەیەک لە ژیاننامەی ئەو پێغەمبەرە خۆشەویستە (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەخەینە ڕوو:

١- دانانی لێپرسراو بۆ هۆز و تیرە و بەرەباب و کەرتەکان، وەک ئەوەی داوای لە (ئەنصار) کرد یەکێک لەناو خۆیاندا هەڵبژێرن کە ببێتە دەمڕاستیان.

٢- فەرمانیدا کە گوێڕایەڵیی ئەو لێپرسراوانە بکرێت لە کاری چاکەدا و بە گیانی سەربازی و فیداکاریانە ئەم گوێڕایەڵییە ئەنجام بدەن.

٣-سوودوەرگرتن لە کاتی شەڕدا لە (تەکتیک)، بە شێوەیەک کە دوژمن چەواشە بکرێت و کات و شوێنی لێ بشێوێت.

٤- قۆناغبەندیی کار و ئەنجامدانی گرنگترینیان پێش ئەوانی تر.

٥- پەیمانوەرگرتن بە شێوەی کۆمەڵکاری (جەماعی) لەسەر خۆفیداکردن و کۆچکردن و خۆڕاگری لە کاتی نارەحەتیدا.

٦- فەرمان پێدانیان بە پاراستنی نهێنی و شاردنەوەی ئەو زانیاریانەی کە پێویستن.

٧- دانانی چاودێر و دیدەوان و هەواڵگر، بۆ زانینی زانیـاریی تەواو لە بـارەی دوژمنەوە، وەک ئەوەی پێش «فەتحی مەککە» ئەنجـامی دا و چەنـد کەسـێکی ناردە ناو شار و دەوروبەری، بۆ هێنانەوەی هەواڵ.

٨- ناردنی چەند کەسێک بۆ ناو ڕیزەکـانی دوژمـن، هەتـا بە چەنـد کـارێکی دیاریکراو هەستن، وەک ئەوەی لە جەنگی (خندق)دا حوزەیفەی کـوڕی یەمـانی (خوا لێـی ڕازی بێـت) نـارد بـۆ نـاو سـەربازگەی دوژمـن، بـێ ئەوەی فەرمـانی کوشتنی پێ بدات، هەر بۆ هێنانەوەی هەواڵی ئەوان بوو.

ئەم کارانەی باس کـران، لە کـاری تـاک (فـردی) نـاژمێردرێن، بەڵکـوو هەر هەموویان ڕواڵەتی کـاری بەکـۆمەڵن و لەنـاو کۆمەڵـدا ئەنجـام دراون، ئەوەش دەسەلمێنن کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) لە ژیاننـامەی پـڕ سـەروەریدا، ئەم کارانەی بە عەمەلی ئەنجام داوە.

بڕگەی پێنجەم:
بنەماکانی کاری بەکۆمەڵ:

گومانی تێدا نییە کە گرتنەبەری کاری بانگەواز بۆ لای خوا بە شێوەیەکی کۆمەڵکاری (جەماعی)، بەرپرسیارییە و کارێکی گرنگ و هەمەلایەنەیە و پێویستی بە چەند بنەمایەک هەیە، بەبێ پێکهێنانی ئەو بنەمایانە ئەستەمە کاری بەکۆمەڵ بەردەوام بێت.

ئەو بنەمایانەش بە کورتی باس دەکەین:

یەکەم: سەرکردایەتییەکی خاوەن بڕیار:

ئیهام بەننا لەم بارەیەوە دەفەرمووێت: "دروستبوونی سەرکردایەتییەکی خاوەن بڕیار و بەهێز و شیاو، خاڵێکی گرنگە لە هەموو بزووتنەوەیەکدا و لە کۆمەڵی ئیسلامیدا بە کارێکی سەرەکی دادەنرێت".

کارەکانی ئەو سەرکردایەتییە، پێویستە لەسەر بنەمای (شورا) بێت و هەموو ئەندامەکانیشی گوێڕایەڵی بن و متمانەی تەواویان پێی هەبێت، لە بەرانبەردا، ئەویش هەڵدەستێت بە بەڕێوەبردنی کاروباری ئەو کۆمەڵە و دانانی پلانی گونجاو بۆ بەرەوپێشبردنی کاری بانگەواز و دابەشکردن و دیاریکردنی کارەکان و دۆزینەوەی چارەسەری گونجاو بۆ گیروگرفتەکان و داهێنانی شتی بەکەڵک و لەبار، کە لەگەڵ بارودۆخەکەدا بگونجێت و گەشە بە کۆمەڵەکەش بدات، لەگەڵ ڕەچاوکردنی بنەما شەرعییەکان.

دووەم: بەرنامە و پرۆگرام:

هەمـوو کارێـک کە کـۆمەڵێکی ڕێکخـراو پێـی هەڵدەسـتێت، پێویسـتە بە گـوێرەی پەیـڕەو و پرۆگرامێـک بێـت و لە ڕوانـگەی بەرنـامەیەکی گشـتگیری ئاشکراوە بێت، هەتا بتوانێت ڕۆڵەکانی پەروەردە بکات.

گرنگترین تایبەتمەندی ئەو بەرنامەیە ئەوەیە:

١- لە قورئـــانی پیـــرۆز و فەرمـــوودە شـــیرینەکانی پێغەمـــبەری خـــواوە (صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ) وەرگیرابێت.

٢- پێویستە بەرنامەیەکی هەمەلایەنەی گشتگیر بێـت و هەمـوو وزە و توانـا هەمەجۆرەکـان -کە لە ئـادەمیزادا هەن- ڕەچـاو بکـات و بـۆ کـاری پێویسـت بەکاریان بهێنێت.

٣- هەروەها پێویستە لە گشت قۆناغەکانیدا چارەسەری کاروباری بـانگەواز بکات.

٤- پێویسـتە ئامانجەکـان و هەنگاوەکـان دیـار بـن و بەرنـامەی داهـاتووی کۆمەڵەکە دیار بێت.[1]

هەروەها پێویسـتە ئەو هۆکـار و ئـامرازانەی کە بەکـاردەهێنرێن، دروسـت و ڕەوا بن، چونکە لە ئیسـلامدا (الغایـة تـبرر الوسـیلة)[2] نیـیە و بەتـاڵە؛ بەڵکـوو پێویستە هۆ و مەبەستیش هەردووکیان ڕاست و ڕەوا بن.

---

(١) العمل الجماعي ل: ١٣

(٢) ڕێسای کاری ئەهلی کوفرە و نیکۆلا میکیاڤیللی ئیتاڵیایی لە پەرتووکی (ئەمیر)ەکەی خۆیدا شەرحی کردووە، ئەوە زیاتر لە ٦٠٠ ساڵە ڕۆژئاوا کردوویەتی بە مەنهەجی ڕەفتاری دڕندانەی خۆی، دەڵێت: گەیشتن بە مەبەست، هۆکارەکانی شیاو دەکات. واتا: بە ڕێگەی حەرامیش بگەیتە مەبەستی حەڵاڵت، هەر شیاوە. بێگومان ئەوە لە ئیسلامدا ڕەفزە، چونکە لە ئیسلامدا هەموو پێشەوایان لەسەر ئەوە ڕێکن کە (أنَّ الوسائِلَ تَتْبَعُ الْمَقَاصِدَ في أحْكَامِهَا)، واتا: هۆکار و ئالییەتەکان، حوکمی مەبەستەکانیان هەیە، کە مەبەستەکەت شیاو بوو، دەبێ وەسیلەی شیاویش بەکار بهێنیت. بڕوانە: ئیمامی قورافی: پەرتووکی: الفروق (١١١/٣).

بەو شـێوەیە، بەرەکەت دەکەوێـتە کـارەکەوە و پشـت بە خـوا، بەرەوپـێش دەچێت.

سێیەم: کاری ڕێکخستن:

کاری ڕێکخستن لە کۆمەڵکاری (جماعة)دا پێویستە، مەرجێکـی گـرنگە بـۆ بەرقەراربوونی هەر کۆمەڵێک. بەبێ ڕێکخستن، سەرکەوتن بەدەست نـایەت و هەموو کارەکان دەبن بە کاری تاک، با کۆمەڵێکیش ئەنجامی بدەن!

موسڵمانان پێویستە زیاد لە هەموو کەس گرنگـی بە ڕێکخسـتن بـدەن. لەبەر ئەوەی ڕێکخستن زۆر زەڕوورییە و ئایینی ئیسلام بە پێویستی زانیـوە و داوا لە موسـڵمانان دەکـات، لە هەمـوو کاروباریانـدا ڕەچـاوی بـکەن. پێغەمـبەری خـوا (صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمانی داوە، هەر کاتێک سێ کەس چوون بـۆ سـەفەر، دەبێـت یەکێکیان بکەن بە ئەمیریان.

لە دیمەنەکانی ڕێکخستنیش ئەوەیە کە کارەکان بە گرنگ بگیرێـت و ڕۆڵـی سـەربازی و فیـداکاری ڕەچـاو بکرێـت و کـار و ئەرکەکـان دابەش بکـرێن، بەرپرسـیاری و پەیوەنـدیی ئەنـدامەکان بە یەکەوە دیـاری بکرێـت، هەروەهـا پێویستە بڕیارەکانی کۆمەڵ(جماعة)ەکە، بە وردی ئەنجام بدرێت.

چوارەم: سەربازانی دڵسۆز:

ئاشکرایە هیچ جەماعەتێک، بەبـێ سـەربازانی دڵسـۆز و بەوەفـا و فیـداکار بەڕێوە ناچێت، ئەوان بەردی بناغەی هەموو کۆمەڵێکن و پێویسـتە زۆر دڵسـۆز و گوێڕایەڵ بن و متمانەی تەواو بـدەن بە سـەرکردایەتییان، هەتـا بتـوانن کـاری بـانگەواز بەرەوپـێش بـبەن، دەبێـت هەمـوو کـات لە هەوڵـی ئەوەدا بـن هەر هەنگاوێـــک دەنێـــن، بە گـــوێرەی یاســـای شـــەرع بێـــت و حەڵاڵ و ڕەوا بێـت و بە گـوێرەی بڕیـاری ئەمیـر و تەعلیماتـی ڕێکخسـتنەکەیان بێـت، لەگەڵ ئەوانەش و لە سەرووی هەمووشیانەوە: ڕەزامەندیی خوای گەورە پێویستە.

سەرچاوەکان

قورئانی پیرۆز.

١- **ئەبـــولئەعلای مەودوودی:** چـــوار زاراوەکەی قورئان

ابن تيمية:

٢- بيان تلبيس الجهمية

٣- الرد على البكري

٤- العبودية

٥- مجموع الفتاوى

٦- **ابن الجوزي:** صيد الخاطر

٧- **ابن حجـر العسـقلاني:** فـتح البـاري شرح صحيح البخاري

٨- **ابـن رجـب الحنـبلي:** جـامع العلـوم والحكم

٩- **ابن سيده:** المخصص

ابن القيم:

١٠- إغاثة اللهفان من مصائد الشيطان

١١- زاد المعاد في هدي خير العباد

١٢- طريق الهجرتين وباب السعادتين

١٣- مدارج السالكين

١٤- مفتاح دار السعادة

ابن كثير الدمشقي:

١٥- البداية والنهاية

١٦- تفسير القرآن العظيم

١٧- **أحمـــد أحمـــد علـــوش:** الدعـــوة الاسلامية.. أصولها ووسائلها

١٨- **تـــاج الـــدين الســـبكي:** طبقـــات الشافعية

١٩- **الذهبي:** سير أعلام النبلاء

سيد قطب:

٢٠- خصائص التصور الإسلامي

٢١- في ظلال القرآن

٢٢- **شێخ عبدالقادری گەیلانـی:** الفـتح الرباني

٢٣- **عبدالله بن مبارک:** كتاب الزهد

٢٤- **علي بن صالح الرشـد:** مسـتلزمات الدعوة في العصر الحاضر

٢٥- **القرافي:** الفروق

٢٦- **محمـــد أحمـــد راشـــد:** المنطلـــق/ مؤسسة الرسالة، بيروت

٢٧- گۆڤاری تـایم، ژمـارە ٢٦، کـانوونی یەکەمی ١٩٩٣

٢٨- گۆڤاری الدوحة، ژمارە ٥٩

٢٩- گۆڤاری العربي، ژمارە ٣٢٥ و ٣٥١

سەرچاوەکانی فەرموودە:

١- سەحیحی بوخاری

٢- سەحیحی موسلیم

٣- سونەنی ئەبو داوود

٤- سونەنی ترمذی

٥-سونەنی نەسائی

٦- سونەنی ئیبنو ماجە

٧- سونەنی داریمی

٨- موسنەدی ئیمامی ئەحمەد

٩- **بوخاری:** الأدب المفرد

١٠- **الحاكم:** المستدرك

ـ کتێبی شێخی ئەلبانی:

١١- سلسلة الأحاديث الصحيحة

١٢- صحيح الجامع الصغير

١٣- صحيح ابن ماجه

١٤- ضعيف ابن ماجه

١٥- ضعيف سنن الترمذی

- چەندین سەرچاوەی تر کە لە پەڕاوێـزدا ئاماژەیان پێ کراوە.

ناوەڕۆک

تێبینی